

АНВАР ОБИДЖОН

Джамал Карраманли
Гуламат

ҚИССА ВА ҲАЖВИЯЛАР

Тошкент
Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети
«Еш гвардия» нашриёти
1987

- Обиджон Анвар.**
О-14 Аканг қарағай Гулмат: Қисса ва ҳажвиялар —
Т. «Еш гвардия», 1987.—192 б., расм.

Анвар Обиджоннинг «Ялтироқ тугма» деб номланган ҳажвий қиссасида ижодкорлик масъулияти ва машаққатларини тўлиқ ҳис қилмай туриб, дабдабаю енгил ҳаёт излаб шаҳарга келган ёш қаламкашнинг саргузешлари ҳақида сўз юритилади.

Шунингден бу тўпламдан муаллифнинг «Муштум» журнали ҳамда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг йиллик мунофотларига сазовор бўлган Мирзақанд пийви ва Гулмат ҳангомалари, атенстин мавзудаги «Қалван маҳзумдан мактублар» туркуми ўрни олган.

Абиджан Анвар. Великолепный Гулмат: Повесть и рассказы.

932

4702570200—41
А $\frac{356}{(04)—87}$ 24—87

© Издательство «Еш гвардия», 1987

Шаҳар бедароза эмас.
Ўзбек маколли.

ТАВАККАЛ ҲУЖУМ ЕКИ МУҚАДДИМА

Жумлаи жаҳонни зир титратган соҳибқиронлару соҳибқиронликка даъвогарлигича армонда кетган ҳад-ҳисобсиз ҳашаки забткорлар ўзларининг дағдағали юришларини бугдой ўрнимдан кечиктирмай бош-лашни мақбул деб билганлар. Шахсий мулоҳазасига кўра нафақат ўз маҳалласи, балки қўшни қишлоқлар-гача донг таратиб улгурган ва энди вақтни музофотда танилмоққа исроф қилиб ўтирмай, шеърпараастлар қалбини бир йўла тарихий Мовароуннаҳр миқёсида ишғол этишга бел боғлаган Аламазоннинг нисбатан беғалва сафари эса 1976 йилнинг кеч кузига тўғри келди. Бухоро амири Насрулло ҳам бир пайтлар Қў-қонни турп пишигида қамал қилганини ҳисобга олади-ган бўлсак, бу — юқорида айтиб ўтилган кўҳна анъа-нанинг сўнгги бир ярим аср мобайнида иккинчи марта бузилиши эди.

— Ҳечқиси йўқ! — ўзига ўзи тасалли берди Ала-мазон. — Менда на совуқдан қириладиган лашкар бор, на лойга ботадиган замбараклар. Ҳатто охирги пиё-дамниям қишлоққа ташлаб кетяпман.

Унинг инжиқ ва содиқ пиёдаси Эшмат ишма шу тобда уч гилдиракли «Муравей» мотоциклинни ўттегир-мон янглиғ галдиратиб текис ҳайдаб борар, дамо-дам ортга ўгирилиб, кузовда бирдай гўдайиб келаётган «қў-

мондон»ига маъносиз илжайиб қўярди. Бу манзарани узоқроқдан кузатган киши, ўта эҳтиёткор ҳайдовчи мотоцикл кузовида, одамдан кўра, биронта тарих музейи учун Намоз сардорнинг ҳайкалини олиб кетяпти, деб ўйлаши ҳақиқатга яқинроқ эди.

Мотоцикл вокзал майдонини яримдоира шаклида кезиб чиқиб, четроқдаги бақатерак остида тўхталган чоғда, тутунпуракагич таратган пақиллоқ товўшдан шохлардаги охирги япроқлар дув тўкилиб тушди. Бир қисмида «...таянч пункти» деган сўзларгина қолган синиқ вивеска ёнидаги очиқ эшикка эндигина тумшуқ суқаётган саёқ кўппак бир потирлаб олиб, темир ахлатдонни даранглатиб ағдарганича ура қочди.

— Колхоздан янгироқ аравача ундирсанг-чи, — Аламазон виқор билан ерга тушиб, ялтироқ тугмали курткасига қўнган намхуш гардларни рўмолчасида қоқа бошлади.— Тўртта боғчага омборчисан, ахир.

Чийиллаб зорланишни ёқтирадиган Эшматга баҳона топилди.

— Матасекилни гапирасан-а. Бошимда раисниқидан кўпроқ галва борлигини билиб туриб, моямни кўпайтиришмайди-ю.

— Хуноб бўлма, тўллоқ пиёдам,— одатдагидек болохонада туриб гапирди Аламазон.— Катта газетага ўрнашволай, раисингга бир огиз шилшитсам, ишинг юришиб кетади.

«Қўмондон»и, ҳатто, мотори ажриқ билан ишлайдиган эшакнамо автобус ихтиро қиламан деса ҳам, бунга миқ этмай ишониш «содиқ пиёда» учун қисмат эди. Эшмат зарра иккиланиб ўтирмай, мунғайиб бош қимирлатди.

— Биттаю битта таянадағоним сенсан. Биласан-а ўзинг?

— Агар билмасам, ўшанда сени Юлдузистонга ташлаб кетвормасмидим. Ҳе, галварс!

— Яна эски эртагингни гапиряпсанми?— ҳўмрайиб пишқирди Эшмат.— Қалака қилавурмагини мени.

Аламазон лабига сигарет қистириб, мис заживгалкада тутатгач, салмоқли одимлаб, вокзал биноси сари юрди. Эшмат кузовдаги каттакон қора чамадонни олиб, зудлик билан унга эргашди. Фанер чамадон зилзамбил эди — нима бало, машқ қиладиган тошларниям хуржунга урганми бу хумпар?

Улар вокзал биносининг пиллапоясига етиб қол-

ганларида Эшмат юкни гурс этказиб ерга ташлади, улкан ойнали деразалардан бирига отзи очилгудек бўлиб тикилди.

— Ие-ие!..

Аламазон аввал жўрасига, сўнг унинг нигоҳи қаралган томонга қаради. Дераза кесакисига суяниб олган Азиза кўк муқовали китобчага термилганича, ишқий мактуб ўқиётган Лайлидек паришонланиб турарди.

Яна ўша китоб! «Ёшлик девони». Дунёда бошқа китоблар ҳам борлигидан хабардормикин бу қиз?

Эндигина қош қорая бошлаганига қарамай, бино ичидаги чироқлар ёппасига ёқиб ташланган, билет дардида ғимирлаб юрган йўловчилару диққинафас бурун жийриб турган кутувчилар ташқаридан рангли кинодаги каби равшан кўзга чалинарди. «Экран» ичкарироғидаги жинс ва башаралар тез-тез алмашинар, фақат дераза супасида ташқарига орқа қилиб ўтирган болакай билан биринчи пландаги Азизагина ҳануз миқ этишмасди.

— Оббо-о...

Аламазон шу тобда ўзини редакторнинг захчил хонасида, ҳулқи муҳокама этилаётган мажлисда ўтиргандек ҳис қилди-ю, қовоғини уйиб, пайсалланганича туриб қолди. Эшмат сал ҳушёр тортди, кўзлари синовчанликдан чақчайиб, лунжи баттар шишди.

— Ҳа, вей, нима бўлди?

Аламазон индамади. Устма-уст тамаки тортиб, бор дардини тутунга аралаштириб ҳайдамоқчидек жаҳд билан пуфлади. Эшмат эса Отабекнинг йўқ гупоҳини фош этишга шайланган Мусулмонқул қиёфасига кириб, ундан жавоб кутаётганди.

— Қалланг зўр-да, Эшмат,— деди Аламазон заҳарханда қилиб.— Бизга ўхшаган пандавақилар севгипевги деб ўтказадиган вақтни сен бола кўришга сарфлаб қўя қолдинг.

Эшмат ниманидир ғира-шира англагандек бўлиб сесканиб кетди, феъли Бекобод шамоли сингари тез ўзгарадиган «қўмондон»нинг кўзига энди жавдираб боқди.

— Вей, менга қара. Азиза минан... муомаланг айлаган бўлмасин тағин?

— Дунёни ишлари чалкаш,— Аламазон шу гапни айтди-ю, бирдан осойишта тусга кирди.— Мен шоирман, у — машинистка. Мен ихтиро қиламан, у нусха

кўчиради. Кўряпсанми, биз бошқа-бошқа сийералармиз. Сайёралар тўқнашиши мумкиндир, аммо бирлашмайди.

— Бирлашасан! — гўдакчасига зарда қилди Эшмат.— Мабодо, жиндек аразлашиб қолган бўлсанг, нима, ҳаммаси тамомми энди?

— Тамоминг нимаси?— гезариб боқди Аламазон.— Илгари... бирон нарса бошланганмиди ўзи?

Эшмат сўррайиб қолди. Пешанасидан чиққан совуқ терни енгиди артиб, шаявираганича юзиини секин четга ўгирди.

— Хафа бўлмагин-у, сенда инсоф йўқ, Аламазон,— деди у йиғламсирагудек бўлиб.— Азиза сенга илакишиб, бош буғолтиримизни ўғлигаям тегмади. Тегса, масковуч мошинда катайса қиб юрган бўларди. Сени деб пиёда қолса-ю, шуми оқибат?

Оқибат? Ҳа, дарвоқе, оқибат! Ҳамма гап шунда-да!

Раҳбарлар билан ора-сира ўчакишиб келгани тўғри. Ходимлар билан эса оға-инидек эди чамаси— уларга бирон марта хусумат билан қараганмиди? Йўқ! Бирон марта ёрдамни аяганмиди? Йўқ! Улар бўлса, на сафсатачи ўринбосарга қарши бир оғиз сўз айтишди, на редакторнинг юзаки бетарафлигини пайқай олишди. Гўё ҳозир кимдир устиларидан совуқ сув қуйиб юборадигандек қунишганларича жим ўтираверишди.

Азиза-чи? Ахир у Аламазоннинг редакцияга қанчалар хизмати сингганини бошқалардан кам билмасди-ку. Наҳотки уям Аламазоннинг нафратидан кўра, редакторнинг қаҳридан кўпроқ қўрқса? Наҳотки ўртамиёна бир лавозимдан айрилиб қолиш Аламазонни «дўл»га якка ташлаб қочишдан даҳшатлироқ туюлса унга? Лоақал мажлисдан кейин таскин беришга ярамади. Ваҳоланки ўша пайт Аламазонда на бугун қўлдан кетган курсичанинг захми, на эртанги саргардонликнинг ташвиши бор эди, у фақатгина кимнингдир «бари бир сен ҳақсан» дейишини, биргина шу сўзнинг пичирлаб бўлса-да, айтилишини кутаётганди.

Энди билса, Аламазоннинг ўша куни ўзгалардан маҳтал бўлиб кутгани «оқибат» деб аталувчи одмигина нарса экан. Математиклар тили билан айтганда, «БАРИ БИР СЕН ҲАҚСАН» деган узундан-узун жумланинг умумий йиғиндиси мазкур вазиятда «ОҚИ-БАТ»га тенг экан. Бу теорема кашф этилишига Эш-

матнинг навбатдаги валдирашларидан бири сабаб бўлиши кимнинг хаёлига келибди дейсиз? Тўкилиб турадиган оддий олмалардан бири ниҳоят Ньютоннинг бошига тушди!..

— Сен... Ньютон бўлишинг мумкин эди,— дея Эшматнинг елкасига урди Аламазон.

— Э, бор-э, ҳали Френсис дейсан, ҳали Нуютон дейсан...— Эшмат бир силтаниб, елкасини панжадан халос қилгач, шилқ этиб чамадонга ўтирди, кафти билан пешанасини ишқади.— Отаси йўқ бир етимчани хор қилипсан-а! Урсанг ҳам айтавурман, сенда инсоф етишмайди.

— Биринчидан, Эшмат,— туйқус тутақиб кетган Аламазон гапимни эшитяпсанми дегандек, чамадонни тўқиллатиб тепди,— севги бу... етимчага бериладиган садаға эмас. Иккинчидан, Эшмат,— пиёдаси тумтайганича ҳануз бош эгиб турганини кўриб, яна чамадонни тепди у,— нимага хафалигимни айтганим билан, сен галварс икки дунёдаям тушунмайсан.

Эшмат тиззасига тиралган қўллари кўмагида сапчиб ўрнидан турди.

— Вей, мени мунча камситавурдинг? Бизни бўйинга ошқовоқ уланибдими? Ошқовоқдан соч чиқмайди, вей!— бир ловиллаб кетди-ю, Аламазоннинг ўқдек қадалиб турган нигоҳига дош беролмай, хийла шаштидан тушди, кўзини четга олиб, таъна қилишда давом этди:— Азиза сени мниг йилдан бери яхши кўради. Мактабдаям математикасини битта сенга кўчиртирарди, мен ёнғоқ бераман десамам унамасди. Ҳарбийга кетганингда аянгга қарашиб юрган ким? Газетгаям сенга илашиб ишга кирди. Агарда шуларни билмасанг...

— Кўр бўласан, демоқчимисан?— унинг гапини ялиб кетди Аламазон. Сўнг яна сокин кайфиятга кириб, Эшматнинг бўйинга дўстона шапатилаб қўйди. — Ишкамбалигингга қарамай, жуда оқкўнгилсан-да, Эшмат. Шунақа пайтда сени янаям яхши кўриб кетаман.

— Қўйгин энди!— хафагарчилиги бу сафар анча жиддий эканлигини билдириб қўйишга тиришди Эшмат.— Мени ёш бола қилавурма.

Аламазон эса ўсмоқчилашдан тийилмади.

— Оббо, чатоқ бўлди-ку. Биламан, қаттиқ ранжидингми — тамом, бир-икки соат овқат емаям қўяверасан.

— Агарда мени ҳурмат қилсанг,— Аламазоннинг бўш кела бошлаганидан ҳаволаниб, ўз кўрагига мушт уриб чиранди Эшмат,— агарда ҳақиқий ошнам бўлсанг, Азизани ўқсинтирма. Ҳеч бўлмаса, мени олдимда бунақа қилма. Уқдингми?

— Шу холосми?— кулимсираб боқди Аламазон.— Бу иш телевизорни иккинчи программага бурашдек гал... Қани, ўпкангни босвол-чи.

У бир чертки билан сигаретини чирпиратиб улоқтиргач, саҳнага чиқмоқчи бўлган артистдек сочини сийпалади, куртқасининг ёқасини тузатиб, енгларини тарангроқ тортди, ниҳоят карпайпоча шимини ҳилпиратиб пиллапоядан кўтарила бошлади. Эшмат чамадонни бели майишгудек аҳволда ердан узиб, яна унинг ортидан юрди.

Ёзги саёҳатлар мавсуми аллақачон тугаган, кутиш залида одам анча сийрак эди. Шу боис эшикдан парад майдонида минутига бир юз йнгирма қадам ташлаётган аскардек тарсиллаб кириб келган ялтироқ тугмали дароз йнгит дарҳол кўлчиликнинг эътиборини тортди. Навбатдаги миждани аврамоқчи бўлиб турган лўли хотин уни кўрибоқ қўлидаги фикон кўйлакни шошиб қўйнига тиқди, бурчакроқда давра қурган йнгитчалар олдиларидаги шашқолни эҳтиёт шартдан йгиштириб қўйишди.

Аламазон ўртароқда тўхтаб, курашчиларнинг «бизга тараф борми», деб туришини эслатувчи сиёқда атрофга аланглади. Азиза билан кўзи тўқнашгач, унинг бу ердалигини эндигина кўргандек, таажжубланиб чимирилди, шошилмасдан одимлаб, ўша тарафга йўналди. Азиза ҳам китобни бағрига босганича унинг истиқболига икки-уч қадам юрди-ю, яна тисарилгудек туриб қолди.

— Азиза?— Аламазон атайин узоқроқда тўхтаб, унга бошдан-оёқ разм солди.— Салом! Йўл бўлсиня ўзларига?

— Аламазон...— Азиза журъатсизгина одим ташлаб, унга яқинлашди.— Кетаётганингизни эшитиб...

— Ие-ие!— юки оғир паровоздек пишиллаганича етиб келган Эшмат чамадонни бу гал авайлаб ерга қўйди.— Азизабонуюм келибдилар-да? Аламазон иккаламиз ҳозиргина эслаб ўтувдиг-а. Тўғримми, вей?

— Менга қара, Эшматжон,— ички чўнтагига қўл

югуртиб, сиполик билан мурожаат этди Аламазон. — Билетни ўзинг ташкил қилворасанми дейман-да...

Эшмат қўлини иккес килиб, астойдил ранжиган бўлди:

— Кавланма! Кавланма деяпман! Шуми оқибат?

У кирза этигини попиллатиб касса тарафга кетгач, иккаласи гапни нимадан бошлашни билмай, бир оз каловланиб туришди. Ҳайтовур Аламазон биринчи бўлиб тилга кирди:

— Нима қилардинг овора бўлиб?

— Овораси борми? Энди... қачон келасиз?

— Катта редакцияларда бирон йилсиз отпускаи тегмаса керак.

Шу пайт яғир парпашабеқасамга бурканиб, кавказча кепканинг айвонини ўнг қулоғига бостириб олган машҳур Мирзақанд пиён гандираклаганича келиб, орага тумшуқ суқди.

— Ойликкача йигирма тийин қарз берилсин энди!— дея шифтга ғилайланиб боқди у.

Аламазон, аввал мени дурустроқ кўриб ол, демоқчидек, ундан озгина чекиниб, намойишкорона қад ростлади.

— Кўзингни катта оч! Наҳотки чўнтагида чақа юрадиган одамга ўхшасам?— сўнг пиёнистага шартта орқа ўгириб, Азизага юзланди.— Хуллас, редакторингга кимлигимни кўрсатиб қўяман ҳали.

— Нуқул «редактор» дейсиз. Ахир, бу ғалвани...

— Ҳа, ўринбосар бошлади,— маъқуллади Аламазон.— Лекин ундан хафаям бўлганим йўқ, аксинча раҳим келди. Тирикчиликни деб бошлиққа қўғирчоқ бўлиш осонмас.

Суҳбатни яна бўлишга тўғри келди. Қадрини ўта баланд тутувчи бир пўримваччанинг обрўйига яраша гап айтмай, қалтис хатога йўл қўйганини ниҳоят англаб етган Мирзақанд пиён толенни қайта синаб кўришга аҳд қилганди.

— Худони йўлида зангорисидан узатворсинлар, ҳотамтой.

Бу муомаладан қониқиш ҳосил қилган Аламазон бармоғига туфлаб олиб, ички чўнтагига қўл тиккаётган вақтда Азиза билагидаги сумкачадан бир сўмликни суғуриб, безбет тиланчига узатди.

— Зангорисидан сўралувди шекилли?— луччак шафтолидек бўлиб тиржайди Мирзақанд пиён.

Сабри тугай бошлаган Аламазон унга бир дақиқа

ҳафсаласиз тикилиб тургач, кўкрак чунтагидаги қизил муқовали телефон дафтарчасини ҳиёл суғуриб, қирини кўрсатди.

— Мабодо, қизилидан керакмасми?

— Биз таслиммиз,— иккала қўлини кўтариб ҳиринглади Мирзақанд пиён, сўнг оёқлари чалишгудек бўлиб нари кетди.

Аламазон суҳбат қаерда узилганини эслашга урингандек бир муддат чайнаиб турди, сўнг лоқайдлик билан пичинг отди:

— Шундай қилиб, редакторнинг адвокати сифатида яна нималар демоқчисан?

— Аламазон!— Азизанинг кўзлари чақнаб, бир лаҳза донг қотиб қолди.— Наҳотки сиз мени...

Ташқаридан тепловознинг чўзиқ гудоги эшитилди. Тошкент поездеи пўлат изни дўмбира қилганича станцияга кириб келаётганди.

Аламазон купе эшигига қўл узатган онда ичкаридан итнинг эўр бериб акиллаши эшитилди. «Ие-ие», деб қўйди ортда турган Эшмат. Нарироқдаги купедан қорни тиззасига осилган сўқим нусха киши чиқиб, йўладан келаётган навбатчига ўшқирди:

— Хў, правадний ука. Вагонда итга нима бор? Қулоқни батанг қилворди-ку! Министрга отчёт бергани кетяпман мен.

— Тушунган одамга ўхшаяпсиз, акахон,— бепарво жавоб қилди навбатчи.— Ҳозир нима кўп, сўққабош одам кўп. Хотиндан безган эркак нима қилади, ит боқади. Қўйинг, ўша шўрпешаналарга тенг бўлмайлик.

Қия очиқ эшикдан ичкаридаги воқеани кўриб турган Аламазон бу гапни эшитиб, жилмайиб қўйди. Улар купега киришганда ҳозиргина бемаврид ҳуриб қўшнилари беовта қилган тепакал «кўппак», пиёлага лимиллатиб қуйилган арақни ютишга шайланмоқда эди. Ундан тўрроқдаги олакўз қиз қартага ишлов берар, қарши томондаги жингалаксоч йингит эса қоқбалиқ парчасини сўриб ўтирарди.

— Хонада биттагина бўш жой бор, жигарларим,— ичимликни дастурхонга қўйиб, мулойим тарзда гапирди тепакал.

— Тошканга борадағон манави,— дея бошмалдо-

ғида Аламазонни кўрсатди Эшмат.— Бизга уэр энди.

У чамадонни эшик тепасидаги кандикка жойлагач, поездинг аста силкинганидан безовталаниб, хайр-маъзурни қисқа қилганича ташқарига йўналди. Аламазон хонадан чиқиб, ойнакдан перронга бўйланди, ошнасининг ерга эсон-омон қўниб олганини кўриб, унга салобат билан кафтини қимирлатди. Эшмат ҳам байроқчани ҳилпиратаётган боладек жўшиб қўл силкитди, кейин куюнчак қиёфада ўзидан нарироққа ишора қилди. Аламазон ўша тарафга юзланиб, қунишиб турган Азизани кўрди. У вагон ойналарига маъюсланиб боқар, ҳатто этагининг енгил шабададан ҳилпирашида ҳам аллақандай мунг яширингандек эди. Вагон ойналаридан тушаётган нур қизнинг юзини галма-гал ёритиб ўтар, унинг қуюқ киприкларида нимадир йилтираб-йилтираб кўярди.

Шоирга азоб беришади-ю, яна йиғлашади. Шоир азоб чекади-ю, йиғламайди...

Станция тез ортда қолиб, яримьяланғоч ғўзапоялари қоронғиликда қаққайиб кўринаётган далалар бошланди.

Бор-шудини бериб бўлишди шўринг қурғурлар!

Аламазон кириб жойига ўтириши биланоқ олакўз қиз уни гапга тутди:

— «Дурак»ка тобингиз қалай? Тарафма-тараф ўйнасак қизиқроқ бўларди.

— Унда сиз шеригим бўласиз,— кўнгли ғашроқ эканига қарамай, даврага тезроқ мослашиниша ҳаракат қилди у.— Мени отим Аламазон.

— Мен Одилман,— балиқ сўришдан тўхталиб дўриллади жингалаксоч йиғит. Сўнг қиз тарафга ишора қилди:— Бу — Эйседора.— Кейин, «меҳмонга қуймайсанми, Лакис», дея бир йўла тепакални ҳам таништирган бўлди.

Қартэвозлик узоққа чўзилмади. Бир зумдаёқ Аламазон билан Эйседоранинг қўли баланд келиб, қиз қувониб чапак урди:

— Ҳозир эшакнинг ҳанграшини эшитамиз, Аламазон.

Одил қўлидаги қартани кеккайганича четга отиб, Лакисга кўз қирида сузилиб боқди.

— Биласан, ангипам бор. Ҳанграш соғлиғимга тўғри келмайди.

— Ҳай, бунисиниям ўзимиз қойиллатамиз,— илжай-

ли Лакис.— Асли узи итликдан эшакликкача бир қадам холос. Пх-х-х...

Лакис мушукнамо мириқиб кулиб олгач, панжаларини боши устида қулоқдек динкайтириб, кўзини олакула қилганича ҳанграшга тушди. Кўнгилхуш томоша тугаб, навбатдаги ўйинга киришилаётганда эшик зарб билан очилди, бояги сўқим нусха киши қорнига эргашганича ичкари кирди.

— Эшак шу хонада ҳангради, правадний ука,— дея кўз ўйнатиб хириллади у.— Нима, бу обший вагонмидики эшак чиқарилса!

Навбатчи унинг ёнидан зўр-базўр суқилиб кириб, паст-баландга жаланглаб боқди, сўнг ўтирганлардан сўради:

— Эшакни овози машу жойдан чиқмадими?

— Эшак шу хонада,— пинагини бузмасдан жавоб қилди Аламазон.— Лекин... уни билети бор.

ҒОЙИБДАН КЕЛГАН АССИСТЕНТ

Вагондаги мудраш нечоғлик узоққа чўзилмасин, ҳеч қачон уйқунинг ўрнини босолмайди — хуррак ота-ётганингда ҳам миянг бозордан келтирилаётган қатиқдек чайпалиб туради, поезддан тушгач, уззукун гарангсиб юрасан. Буни кўп бор бошдан кечирган Аламазон меҳмонхонага жойлашиб бўлибоқ, ўзини кўрпага урди. Шунчаки мизғиб олиш қарийб уч соатга чўзилди.

Ғира-шира очилган киприклар орасидан шувалашиб кўринаётган қизил қандилга уйқусираб боқаркан, аввалига у қаерда ётганини дарҳол илғаб ололмади. Илғагач, кўзи ярқ этиб очилди, эсноқ аралаш керишди, туриб бориб духоба пардани сурди. Қаллан саҳарлаб поезддан тушган чоғида ҳали ювиниб-тараниб улгурмаган танноз шаҳар олис қишлоқдан келган хомтама забткорни дурустроқ таниб олмоқчидек энди зеболаниб деразадан мўралаб турарди.

Аламазон лоҳасгина ортга бурилиб, башанг ва ҳайбатли хонани шошилмай кўздан кечираркан, ўзини сунқасддан чўчиб, қасрдаги ҳашаматли хилватхонада ёлғиз ухлашга мажбур бўлган Абдуллатифдек ҳис этди-ю, юраги увишиб кетди. Умр бўйи сербола ҳовлида яшаб, тақдирнинг тақозоси билан гоҳ гавжум казарма, гоҳ каравотзор ижарахона, баъзан гала-говур

умумётоқда кун кечириб кўрган киши учун ҳашамат ичра танҳо қолиш ваҳимали туюлар экан.

Кеча Аламазон йўлдаги станциялардан бирида арақ олиб чиққач, текинини кўрибоқ мазахўрак кучукдек жилпанглаб қолган Одилнинг қўлидан шупақа ишлар келиши кимнинг тушига кирибди дейсиз — ўшанинг вокзалдаги автомат-телефондан айтган бир оғиз гали билан довруғли меҳмонхона администратори уни биродарларча қучоқ очиб кутиб олди. Қўлига алоҳида хонанинг калитини тутқазаетиб, баҳоси қимматлиги учун кечирим ҳам сўради.

Қизиқ, шунча улфатчилик қилишибди-ю, бир-бирларининг касб-кориниям суриштиришмабди. Одил: «Хў, командировкачи, биронта ҳужрачага жойлаб қўяйми?» деб сўраганига қараганда, улар Аламазонни шунчаки келиб-кетувчилар тоифасига қўшган кўринишади.

Ҳарқалай, ким бўлди экан ўша Одил? Наҳотки меҳмонхоналар бошқармасида ишласа?

Аламазон ювиниб келгач, бугун-эрта қиладиган ишларини хаёлида режалаб олмоқчи бўлиб, гиламни тепалаганича уёқдан-буёққа юра бошлади. Биринчи навбатда университетга боришим, қишлоқдан ёзиб жўнатган контрол ишларнинг натижасини билишим керак, деган қарорга келди у.

Уф-ф, сиртқи ўқишим қуриб кетсин!

Хўш, ундан кейин-чи? Кейин, редакцияга бориб... Дарвоқе, қайси редакцияда ишласа экан? Бунга кечқурун бафуржа ўйлаб кўргани дуруст.

У бошини кўтариб, деразанинг қарама-қарши томонидаги деворга осилган каттакон суратга тикилди. Ундаги чипор този дунёдаги барча хом сут эмган бадаларни эрмак қилаётгандек иршайганича тилини осилтириб турарди. Аламазон ҳам тишини тиржайтириб, тозига ириллай бошлади-ю, «бирова четдан кузатаётган бўлса-я», деган ўй миясига урилиб, хижолатомуз аланглаб қўйди. Хона аввалгидек ҳувиллаб турар, ҳашамат ичра у ҳануз ёлғиз эди. Аста бориб, диванга ястанди.

Ё тавба! Қап-катта йигит ит билан тенг бўлиб ўтирибди-я!

Энди унинг диққатини диван ёнидаги тумбочкада турган телефон тортди, бенхтиёр дастакни кўтарди. Нима мақсадда қўлга олганини тушунолмади пайсалланиб тургач, мийингида кулиб, уни қўлоғига тутди. Бар-

моғини худди номер тераётгандек паррак устида сир-
гантириб, димоғида сўзланди:

— Алло... Министрликми бу? Ҳаммага билдириб
қўйилсин — овчилар жамиятининг аъзоси Аламазон
пойтахтга келди. Ҳозирча люксда оч ўтирибди. Қабул
вақти соат йигирма тўртгача. Вассалом!

У дастакни қўяётиб, деворга ўрнатилган мўъжазги-
на сариқ тугмачага кўзи тушди, «умм» дея лаб жи-
мирди — буниси нима бўлдийкин энди? Хонани исита-
диган аппарат шу ердан уланармикин? Балки... Ҳай-
ҳай! Уни босишинг билан хонанинг бирон ковагидан
матта ашула бошланиб кетса-я: «...таралло-о қилгани-и
келдик». Ҳа, дўст!

Аламазон сеҳрли шамчироққа дуч келган Оловид-
диндек эҳтиёткорлик билан қўл чўзиб тугмачани бос-
ди, тумбочка гирдида турган намахтажон пашша ла-
ланглаганича учиб келиб унинг бурнига урилганини ҳи-
собга олмаганда, ҳеч қандай мўъжиза рўй бермади.

Шуям тилсим бўлди-ю! Лоақал сигаретингга гугурт-
пугурт чақворса экан...

Ҳа-я, оламда сигарет деган улфат ҳам бор — аса-
бингин аллалаб туриб жонингин кемиради.

У диван четидаги курткасининг чўнтагидан «Ту-134»-
ни олиб, ичи бўм-бўш эканлигини кўргач, ҳафсаласи
пир бўлди. Қутини ёғжимлаб, қаёққа ташлашни бил-
май турган пайтида тўсатдан эшик тақиллаб қолди.

— Бемалол! — овозини иложи борича салобатлироқ
чиқаришга уринди Аламазон. Сўнг кўҳликкина жувон
ловиллаганича кириб келганини кўриб, иргиб ўридан
турди. — Марҳамат, марҳамат... Қани, мана буёққа
ўтирсинлар...

— Раҳмат, безовта бўлманг, — шамчироқдан чиққан
фариштадек итоаткорона қўл қовуштирди жувон. —
Хизматдамиз... ҳозирча.

— Ахир... бунақа тик туриб...

Хизматчи жувон нафис имо билан сариқ тугмачани
кўрсатди.

— Чақирдингиз шекилли? Нима буюрадилар?

— А-а... — гап нимада эканини эндигина пайқаган
Аламазон аввалига каловланиб қолди. Қутилмаганда
қўлидаги ёғжимлоғлиқ қути жонига оро кирди. — Шу...
сигарет топилмайдими?

— Қанақасини хоҳлайдилар?

— Масалан... «БТ» деяйлик.

Буюрди-ю, «бундақасини топиб бўлсан», деб қўйди ўзича. Жувон эса гап гўё тарновдан оқиб турган сув ҳақда бораётгандек, «жоним билан», дея бамайлихотир жавоб қилиб, ўшандай ловиллаганича хонадан чиқиб кетди.

— Ана тилсимнинг қудрати!— қойил қолиб, бош қашлади Аламазон.— Демак, Осиёдаги энг йирик нашриёт директориини ҳузуримда кўриш учун сариқ тугмачани яна бир марта босишдан эринмаслигим керак.

Тушликни университет ошхонасида қилишга тўғри келди. Шаҳарда йўл-йўлакай тамаддиланиш заҳматларини орқаворатдан эшитиб юрган киши Тошкентдек тиқилинч масканда овқатланиш бу қадар арзонга тушадиган жой борлигини асло тасаввур этолмаган бўларди. Айни пайтда, бу ерда овқатланган киши хамири ўта бўш лағмон қандай таъмга эга бўлишини ҳам аниқ билиб олиши мумкин эди.

Юборган контрол ишларининг биронтасигаям қониқарсиз баҳо қўйилмаганини эшитиб, методист ҳузуридан кайфи чоғ чиққан Аламазоннинг иштаҳаси очилгандан-очилиб бораётганди. Лағмондан сўнг гўштини мазаси сезилиброқ турган бир ликоп котлетни ҳам покпокиза тушириб, компотни мириқиб симирди, стакага ўрта бармоғини тиқиб, ивиган олчаларни битта қолдирмай териб еди.

Ташқарига чиқиб, кўнгли япаям ёришиб кетди — бадқовоқ кулранг булутлар узоқ-узоқларга чекиниб, Аламазон учун азалдан жуда-жуда сеvimли бўлган қуёшжон тилло соатдек ярақлаб турар, ўйинқароқ чумчуқлар акас шохларида ёздаги каби базм қуришганди.

У лабидаги «БТ» дан кўкимтир дуд таратиб зинапоядан битта-битта босганича тушиб боргач, ўнгга бурилди, ёвуз қишни қилич яланғочлаб қарши олаётган япроқсиз дарахтлар оғушидаги йўлкадан ўша маромда юриб кетди. Музсарой ёнига етганда пича тўхталиб, хоккей эълонига чала-чулпа кўз ташлади, аммо фигурални учиш мусобақаси ҳақидаги суратли афишани синчиклаб кўздан кечирди. Кейин кўчани кесиб ўтиб, бекатда турган зангори ҳошияли ўн олтинчи трамвай сари яқинлаша бошлади.

Хадрада эса айни шу фурсатда телевидениенинг умидли режиссёрларидаи бирн дастлабки йирик иши-

га қўл уриш арафасида турар, бетиним ҳаяжонланар, бу ҳаяжон ҳадемай ўтиб кетажагини олдиндап башорат қилаётган бўлса-да, тез орада ном қозонишга орзуманд бошқа бир тенгдоши шалоғи чиққан трамвайда ўзи сари аста-секин яқинлашиб келаётганидан ҳам, етиб келгач, барча режаларини остин-устин қилиб юборажагидан ҳам у ҳали беҳабар эди. Уз навбатида Аламазон ҳам шунчаки сандироқлаб юриш учун нега айнан шу қўналғани танлаётгани ҳақида бош қотириб ўтирмай, Хадрада трамвайдан тушгач, сал нарироқда ажабтовур тасодифга йўлиқажанин халёлига келтирмаган ҳолда цирк биноси томон йўл олди. Фақат фавворага яқинлашган пайтадагина майдондаги ғала-ғовурни кўриб, нималигидан қатъи назар, бу ерда содир бўлаётган воқеага шахсан унинг иштироки етишмай турганини тезда ҳис қилди.

Ўзгаларнинг ишига аралашиш учун энг аввало уларнинг нима қилаётгани ёхуд нима қилмоқчи эканини аниқлаб олиш лозим бўлади. Аламазон ҳам ишни шундан бошлади — суриштириб кўрса, машҳур «Дутор-гитар» ансамбли ҳақида фильм-концерт суратга олинаётган экан. Демак, масаланинг бир томони равшан, энди иккинчи томонини ўйлаб кўриш керак — хўш, бу хайрли тадбирни амалга оширишда Аламазоннинг бирон фойдаси тегиши мумкинми ёки индамай йўлидан кетаверсинми?

Пича мулоҳаза юритгач, ниҳоят узил-кесил бир қарорга келиб, томошабинлар деворига ортдан ҳужум бошлади — «кечирасиз, ойимқиз», «узр, граждандар», «э, мундоқ турсангиз-чи», дея ҳар кимнинг ўзига яраша муомала қилиб оломонни ёриб ўтди, олдиндаги милиционер йнгитларга, «салом, шоввозлар», деб қўйиб, асбоб-анжомини созлаётган ансамбль тарафга одимлади.

Ўзини майдончанинг мутлақ ҳокими деб билиб созанда ва хонандаларга такаббурлик билан йўл-йўриқ кўрсатаётган ёш режиссёр ёнгинасида янада ғўдайганроқ соя пайдо бўлганидан ғашни келиб, тумтайганича орқага қайрилди, ялтироқ тугмали нотаниш олифта унга бурнининг учидан боқиб турганини кўриб, баттар жаҳли чиқди.

— Кимсиз? Сизга нима керак?

— Аксинча, — ғам емай жавоб қилди олифта, — бу ерда ўзларига мен керакка ўхшайман.

Режиссёр «сухбат»га шартта нуқта қўйишга ошиқди:

— Биродар, ишимга халақит беряпсиз!

— Шунақами? — олифта энди унга солпинчоқ сочлари орасидан кўз қадади.—Унда, билганингиздан қолманг. Шундоққина кўриниб турган камчиликни вақтида тузатишдан эринаётган бўлсангиз, на илож, фикрини матбуотда айтарман.— Сўнг режиссёрнинг бир лаҳза иккиланиб қолганидан фойдаланиб, кутилмаганда унга самимият билан қўл узатди:— Танишиб қўяйлик — Аламазон. Журналистман.

Қизгин тарзда ўтган қисқа фикр алмашувдан кейин улар офтобда қатиқ ялашган кадрдонлардек аҳил ишга киришиб, юзакилиги яққол сезилиб турган куюнчаллик билан қандайдир режалар туза бошлашди. Четдан қараган киши улардан қай бири бошлиғу, ким-кимга ақл ўргатаётганини фарқлаб олиши мушкул эди.

Охири бир битимга келишди, иккови тенгдан бош ликиллатиб, хушнуд жилмайишди.

— Ансамбль, сиз айтгандай, биринчи планда қолаверади,— деди Аламазон,— аммо фонда бугунги ҳаёт гуркураб туриши керак.

— Бўлди, бўлди... келишдик,— дея яна бош ликиллатди режиссёр.— Фақат, объективни олдида ўзингизни табиий туюлсангиз бўлгани.

Гап орасида томошабинлар тарафга жавдираб-жавдираб қўяётган Аламазоннинг нигоҳи кўчма прожекторнинг ёнгинасида турган атлас кўйлакли хушқомат қизга келганда тўхталиб қолди. Яшил жункамзул кўйлакка шунақаям ярашибдики!

— Мендан ташвишланманг,— дея ҳануз қиздан кўз узмай режиссёрни тинчлантирди у.— Ишқилиб, ёрдамчиларим панд беришмасин-да.— Кейин томошабинлар томонга ишора қилди.— Хуллас, сиз миллийроқ кийинган қарияни ахтариб кўринг. Қизни ўзим топанман.

Бу орада бекор қолган ансамбль вақтни беҳуда ўтказмаётганди. Гитарачи йигитлар бир тарафга, дуторчи қизлар иккинчи томонга туриб олишиб, бир оздан сўнг ижро этиладиган қўшиқни паст овозда хиргойи қилишаётган эди.

— Богда гулим очилди, читтигул,
Ерга иси сачилди, читтигул.

- Билса қалам қошлигим, читтигул,
- Гулда яшар ёшли им, читтигул.
- Хайюв, читтигул!
- Хайюв, читтигул!..

БИЙРОНГИНА БИЙРОН

— Хайюв, читтигул! Хайюв... Ие-ие!!!

Хануз куни кеча телевизорда кўрсатилган фильм-концертнинг гашти билан яшаётган Эшмат мотоцикли йўл ёқасидаги ариққа кириб кетганини гўла гавдаси руль устидан учиб ўтаётган чоғдагина пайқадди. Сувга шалоплаб тушгач, пича инқиллаб ётди, яқин атрофда ёрдамга келиши мумкин бўлган киши йўқлигига ишонч ҳосил қилганидан сўнг ноилож ўрнидан туриб, оғзидagi лойқани туфлади.

Ариқ хийла чуқур бўлиб, Эшматнинг филдек кучи билан ҳам мотоциклини қирғоққа судраб чиқиш амри-маҳол эди. «Манави ҳақиқий авария!— ўзининг соғ қолганини ўзига бўрттириб кўрсатиб, «Муравей»нинг олд томони мажақланганига ортиқча куюнмасликка тиришди у.— Қишлоқда бунақаси ё бўлган, ё бўлмаган».

Ҳаво ҳар кунгидан илиқроқлигига қарамай, зум ўтмаёқ Эшматнинг тиши-тишига тегмай қолди. Эрталаб устарада қирдирган хумдай калласи зинғиллаб қақшай бошлаган пайтда шоша-пиша атрофга жаланглади. Қуёнтери телпаги қайнқдек тўнкарилганича узоқда оқиб бораётганини кўриб, увлаб юбораёзди.

Яхшиямки бу фалокат маҳаллага яқин жойда рўй берди, агар далароқ ердаги зовурга ағанаганида қишлоқнинг ярим йўлидаёқ пальтоли музқаймоққа айланарди-қоларди. Унда шўрлик боғча болаларнинг ҳоли нима кечарди — ахир, тўртта омборнинг калити унинг чўнтагида бўлса!

Эшмат узоқ ўйлаб ўтирмай, маҳаллага кираверишдаги биринчи хонадон — Азизаларнинг уйи тарафга қараб югурди. Этинини шалоп-шулуп қилиб етиб боргач, дарвозани тегиб очиб, ичкарига отилди.

Томорқа ёқдан чиқиб келаётган кампир қировли оппоқ кийимга бурканиб, қирмизи калласини ялтиратганича ўзи сари яқинлашаётган махлўқни кўриб, қўлидан обдастаси тушиб кетди, «э, қудратингдан», дея орқага тисарилди.

— Ас-с... ассаломалайкум...

— Ҳой, Эшматмисан?— товушни таниб, хира кўзларини пирпиратганича тикилди кампир.

— Жуда катта авария бўлди. Сувга йиқилиб, соғ қолдим.

— Ҳа, шўринг қурсин-а,— кампир лўкиллаб бориб, дарвоза ёнидаги меҳмонхонанинг эшигини очди.— Тезроқ буёққа кир.

Бир пайтлар Эшмат, «ёнида газ печка турганда, бу тошбақага бало борми», дея кампирни масхара қилганди, энди ўша сандал ўзига асқотиб қолди. У қия очиқ эшикдан кийимларини бирин-кетин ташқарига улоқтирди-ю, ҳаял ўтмай энг ибтидоий кўринишга кириб, роҳатижон кўрпа остига кўмилди.

Кампир шалаббо уст-бошларни четроққа олиб қўяётган дамда Азиза ишдан келиб қолди. У ҳайрон бўлганича: «Булар нима?» деб эндигина гап бошлаган эдики, ичкаридан Эшматнинг чийиллоқ овози эшитилди: «Холажон, бобомиздан иштон-пиштон қолмаганмиди?» Кампир: «Йўғ-а, болам», дея товушни титраб жавоб қилди.

— Вой, нима бўпти Эшматга?— ҳаяжонланиб сўради Азиза.

— Сувга йиқилиб тушибди, боёқиш.

— Бу сенмисан, Азиза?— қизинг товушини илғаб олди шекилли, ичкаридан Эшматнинг навбатдаги чинқириғи янгради.

— Ҳа, менман.

— Бориб, келинаяннга хабар қил қўй.

Азиза жилмайганича бошини сараклатиб, индамай кўча томонга йўналди. Бир оздан сўнг қайтиб келиб, деразанинг ёнига борди-да, «келинаян»си болани етаклаб, опасини йўқлашга кетганини айтди.

— Мендан бир оғиз сўрамайдиам!— жаҳл қилган бўлди Эшмат — Ҳали келсин, кунини кўради.

Унинг хотини «кунини кўриш» учун етиб келгунича орадан икки соатча вақт ўтди. Азиза қўшниларга аҳволни тушунтириб қўйгани учун, унинг қўлида каттакон тугунни ҳам бор эди.

Хотини ичкарида пайдо бўлган ҳамони Эшматнинг захри қайнади. «Қаерларда санғиб юрибсан, вей?» дея қўлини даскалладек ўйпатиб беихтиёр ўрнидан кўтарила бошлади. Хотини: «Вой ўлай!» деганича деворга қапишиб қолганидан ўзига келиб, тезда жойига

ўтирди, белига кўрпа тортиди: «Тугунни чўз буёққа! Ҳе, дайди!»

«Қатта авария» баҳона бўлди-ю, Азизанинг уйида бир-икки пиёла чой ичишга тўғри келиб қолди. Кўп ўтмай, гап мавзун «Дутор-гитар» ансамблининг концертига бориб тақалди.

— Маъракадан кеч келиб, шуни кўролмай қопманда,— афсусланди кампир — Аламазон чиққанмишми? Эшматнинг бирдан лунжи ёйилиб кетди.

— Чиққанда қандоқ, холажон! Бир пайт қарасам, ўзимни ошнам юрибди... тугмасини чарақлатиб. Тошканиям тепалавор-е, азамат, деб бақирворибман.

— Умид билан кетувди, боёқиш,— астойдил қувонди кампир.— Илойим иши ўнгидан келсин.

Хотини: «Қўлтигида десангиз қаймоқдай бир қиз...» дея гап бошлаган пайтда Азизанинг тўсатдан ранги оқариб кетганини кўрган Эшмат: «Э, нимаси қаймоқ? Шунчаки, упа-эликка бўялиб юрадағон артист-да», деб уни жеркиб ташлади.

Кампир Эшматга танбеҳ берган бўлди:

— Ундақа демагин, болам. Артистларам бир бандан мўминга фарзанд.

— Тўғри, уларниям ҳар хил бор,— деди бундан кўнгли кўтарилган Эшматнинг хотини.— Сиз валдирамай туринг, дадаси. Ошнангиз ўша қизни етаклаб кеп қолса, нима деган одам бўласиз?

Азиза бир қалқиб кетгандек бўлди. Қўли титраганича чойнакни олиб, шошиб ўриндан турди: «Мен ҳозир... чой совиб қопти», дея ташқарига йўналди.

— Чойни қўявур энди,— унинг ортидан қичқирди Эшмат, сўнг хотинига бир чақчайиб қўйиб, кампирга юзланди.— Биз энди турсак девдим, холажон.

— Қорректорлик денг?— Аламазоннинг дафъатан пешанаси тиришди.— Беш юз километр жойдан шу мартабани ахтариб кепман-да? Кулгингиз қистамаяптимми?

— Сираям!— босиқлик билан кесатди редактор ўриносари.— Аввало, гап обрўли газетада ишлаш устида кетяпти. Қолаверса, тажрибангизга ишониб, сиздан диплом талаб қилаётганим йўқ.

— Зап ўйлаб топишган-да шу қоғозни. Ундан кўра ким нимага қодирлигини биладиган компьютер яратишса, ҳамма жойда иш юришиб кетарди.

Редактор ўринбосари бу ғудранишга ортиқча эътибор бермай, «яхшилаб ўйлаб кўринг, йигитча, бугун битта ўрин бор, эртага... билмадим», деб қўя қолди.

— Тўғри, ўйлаб кўриш керак буни,— дастурхонни тугаллай йиғиштираётгани унинг авзойндан аниқ сезилиб турарди— Меҳмонхонага бориб, сариқ тугмани босамиз-у, олимларни тўплаб маслаҳатлашамиз... Яхши қолсинлар.

Редактор ўринбосари бундай шарттакиларни кўравериб дийдаси қотган шекилли, бепарво жилмайганича секин бош қимирлатиб қўйди.

Ҳарқалай, буниси сал одамижон экан. Ярим соат илгари бир қават юқоридаги редакцияга кирганида редактор унинг таржимаи ҳолини чала-чулпа эшитибоқ, «шу кунларда бизда олий маълумотлиларгаям ўрин йўқ», дея суҳбатга шартта арра тортганди. Ҳа, илму фанимизнинг беқиёс тараққиёти билан мақтанамиз-у, ширинсўз кишиларни етиштириб берувчи туғруқхоналар яратишга ҳануз ожизмиз. Шу гапни силлиқроқ қилиб айтсаям бўларди-ку. Сотти сатанг, «молни олгинг келмаса, ундан камчилик қидирмай, нархини пастлатворсанг бас», дерди.

Шошма, шошма! Анави ўринбосар худди шу усулни ўзгинангга қўллаган бўлмасин тагин?

Айтгандай, Аламазон нега унга зарда қилди ўзи? Ялтироқ тугмали йигитга атаб дурустроқ лавозимни сақлаб турмагани учунми?

У хаёлга чўмганича зина ва остонани ортда қолдириб, ташқарига чиқди, тротуардан астагина одимлаб, йўлида давом этди. Бир пайт ўзини Навоий театри қаршисида кўрди-ю, бу ерга қаёқдан кириб келганини аниқлаб олмоқчидек, ён-верига аланглади. Нариги чети чорраҳага бориб қадалган чўзиқ супа остидаги скамейкалардан бирида ёлғиз китоб ўқиб ўтирган қизни кўргач, бу ерга бежиз келмаганини англади: Бийрон билан шу жойда учрашмоқчи бўлишувди. Соатига бир қараб олиб, китобсевар қиздан беридаги скамейкага бориб чўкди, зажиғалкада сигарет тутатди.

Янами? Кейинги вақтда намунча кўп чекадиган бўлиб қолди?

Шуни ўйлаб, бир ижирғаниб қўйди, аммо сигаретни улоқтиришга саботи етмади.

Ие, анави аёлли қаерда кўрган эди? Эҳа, ўша артист-ку, баъзан телевизорда чўзиб хониш қил туради.

Қоматни қаранг! Шу ерда ишлар экан-да? Лекин театр-
ниям жуда ўхшатиб қуришган-да. Опера ва балет!
Навой!

Журналларнинг рангли саҳифаларида сурати тез-тез босилиб турадиган машҳур фавворанинг энди су-ви тўхтаган, ҳовуз кўпдан ювилмаган сопол косадек чатнаб турар, ёз чоғида ярим кечагача гавжумлигини йўқотмайдиган майдоннинг чайир скамейкалари бугун бўм-бўш эди. Китобсевар қиз билан Аламазон тротуардан ўтиб бораётганларга шу бўшлиқнинг мудроқ соқчиларига ўхшаб кўринаётган бўлса ажаб эмас.

Нағали бўшаган туфлининг шиқирлашини эшитиб, Аламазон супа тарафга ўгирилди. Чорраҳа яқинидаги зинапоядан тушиб келган олабайроқ курткали йигитча мутолаадаги қизга тикилиб пича тўхталиб қолди, атрофга бир аланглаб олгач, женси шимининг олдинги чўнтагига қўл тиққанича унга яқинлашди, скамейка четига жойлашиб, мазмундор томоқ қирди. Қиз эса шу тобда сел келсаям китобни варақлаганича оқадиган кайфиятда эди. Йигитча бундай ҳурматсизликдан ранжигандек, олдин бурун жийриб қўйди, сўнг туйқус хоксор қиёфага кириб, илтижо қилди:

— Бунча қийнайсиз одамни?

Қиз унга ҳайрон бўлиб боқди, елка қисиб қўйиб, яна мутолаага берилди.

— Танимадингиз-а? Мен бўлсам, биринчи кўрганимдаёқ... Шундан бери, ҳар куни ўйлайман сизни.

Қиз китобдан кўз узмаган ҳолда унга орқа ўгириб олди.

— Уша куни жиннидек эргашиб юрдим,— бари бир бўш келмади йигитча,— гапиришга юрагим бетламади. Кейин шунақаям аттанг қилдим...

Қиз китобни ёпиб, ўрнидан қўзғалишга чоғланганда, йигитча шартта туриб, йўлини тўсди.

— Кетманг! Яна йўқотсам, қайтиб тополмайман,— сўнг, қиз ҳануз талпиниб турганидан безиллаб, тиз чўкиб арз қилмоқчидек ўнг тиззасини скамейка устига букди.— Сизсиз яшолмайман. Улай агар!

Қиз уни турткилагудек бўлиб таъқибдан қутулиб чиқди-ю, чорраҳа яқинидаги ўша зинапоя томонга ошиқди.

— Шошмасангиз-чи, ахир!— қаддини ростлаб зорланди йигитча. — Майли, ака-сингил тутнаминиз.

Қиз ҳеч нима эшитмагандек узоқлашиб бораётгани-

ни кўргач, шаштидан тушиб, тиззасидаги чангни қоқди, бир лаҳзада боягидек хонтақлид қиёфага кирди. Ортга бурилиб Аламазоннинг ёнидан ўтиб бораркан, ўзича гудранди:

— Жуд-даям уста экан паразит. Илинмади.

Аламазон унинг кетидан заррача ажабланмай бир қараб қўйгач, яна соатига кўз ташлади — Бийрон кечикяпти. Атайлаб кечикади булар.

Тасодифни қарангки, Аламазон ўша кунги съёмкага худди олдиндан танийдигандек артистликка ўқиётган қизни танлабди. Исковуч бўлкет-э!

Бийрон ўша кунни Аламазоннинг бирон жойда ўтириб пича суҳбатлашиш борасидаги таклифини кескин рад этди. Кейин уни ортиқча хафа қилгиси келмади шекилли: «Бугун иложим чатоқ, истасангиз пятница кунни учрашсак», деб чиройли жилмайди. Артист-да, жилмайишнинг қотиради, жозибадор қилиб гапиришнинг. Ушанда у «иложим чатоқ» деган гапни шунақанги ишва билан айтдики! Бунисиниям қўйиб турнинг, одимлашини кўрмабсиз — бамисоли какликнинг ўзгираси. Қаннийди, қизлар ҳандалакнамо нарса бўлса-ю, шунақаларининг уруғини олиб, ҳаммаёққа экиб ташласанг.

Тоқати тоқ бўла бошлаган Аламазон секин ўрнидан қўзғалиб, майдон ёқалаб кезишга тушди. Енгил совуқ шабада эсиб турар, пурвиқор чинорга борлиқ кўркини бахшида этиб бўлган қувғинди япроқлар энди такаб-бурликда чинорлар билан баҳслашса-баҳслашгудек йигитнинг хиром пойабзали атрофида ўралашиб юрар, баъзилари буткул топталишдан чўчиётгандек пизиллаб қочар, четдаги буталар остига яшириниб улгуришса-да, ҳамон қалт-қалт титрашарди.

«Аслида, пўстинимнинг олиб келсам бўларкан,— жунжикиб ўйлади Аламазон.— Яқин-орада қишлоққа боролмайдиганга ўхшайман».

Пўстинни унга овчилар ва балиқчилар жамияти совға қилганди. Бўри отиб келгани ёки кўпроқ тулки териси топширгани учун эмас, район газетасида овчилик қонун-қондаларини ёритиб туришдаги хизматлари эвазига!

Ўзига қолса-ку, ўша пўстинни бундақанги беҳарорат курткаларнинг тўрттасигаям алмаштирмаган бўларди. Бунга уни шаҳар мажбур қиляпти. Бу ерда товукни эмас, товусни олқишлашади.

— Сало-о-м!

Аламазон ортга ўғирилди, кўзларига ишонмай, қаршисидаги қизга қайта-қайта бошдан-оёқ назар солди — ўша Бийронми шу? Пистонли вилвет шим, ўсиқ тивитли свитер, чап чўнтагига лотинча ҳарфлар битилган қундузёқа нимча, нозик қирраларининг бир чети тим-қора холга туташган бурунчаси устида занжирли кўкиш кўзойнак. Уша кунни нафис қилиб турмакланган соч энди елкаси билан битта бўлиб, белига қуйилиб турибди.

— Аҳволлари қандай, артист йигит?— Бийрон кўзойнагини олиб, аста қўйиб юборган эди, у бўйнидаги занжирга осилганича туриб қолди.— Шунақа чақирсам, хафа бўлмайсизми? Ёки бошқа чинлари борми?

Аламазон шу заҳоти бош ирғади:

— Бор! Овчилар жамиятини аъзосиман.

Бийрон нягини юқори кўтариб, ўша-ўша тароват билан чарақлаб кулди.

— Тўғриси айтинг, мени аввал танимадингиз.

— Қўйсангиз-чи,— эътироз билдирди Аламазон.— Агар битта соч толангизни кўрсатишсаям, дарровда танирдим.

— Вой-вой-вой,— хушомадга жавобан бармоғини ликиллатиб карашмаланди Бийрон.— Журналистлар ос-собенно хавфли бўлади.

Аламазон бир кулиб қўйиб, гапни жиддийроқ томонга бурди.

— Очигини айтсам, тунов кунни тамоман бошқача кўринувдингиз.

— Уша кунни папашкамни автостанцияга кузатдим,— изоҳ берди Бийрон.— У киши бунақа турсам, қулоғимдан чўзади.

— Унда, бу кийимларни ким олиб берди сизга?

— Мамашкажоним! Ресторанда буфетчи, таниши навалом.

— Ресторанда?— у «Тошкент» меҳмонхонаси ёнидаги ресторан тарафга бир қараб қўйди.— Қайси ресторанда?

— Сирдарёда. Биз ўша ёқдан.

Аламазон унинг тараллабедод сарупосига яна бир карра назар ташлаб, ҳазилнамо оҳангда ўдағайлади.

— Дадангизни ўрнида бўлсам, сизни эмас, мамашкажонгизни қулоғидан чўзардим.

— У чўзолмайди,— ҳиринглади Бийрон.— Улар давно ажралишган.

— Ҳм...— Аламазон атрофга эловлаб боқди, сўнг Бийроннинг тирсагидан тутиб жилмайди-да, ресторан тарафга имо қилди.— Бир мамашкангизни эсласак-чи.

— Ну-у, Аламазон!— Бийрон эркаланиб ортга тисарилди.— Қўйинг шуни. Кеч борсам, хозайкам сочимдан юлади.

— Узим таксида элтиб қўяман,— қўлидан маҳкам тутганича уни зинапоя сари етаклади Аламазон.— Қани, фарогат қўйнига олға!

Охирги сўзни у шу қадар кўтаринки, шу қадар шавқ билан айтдики, ҳозир Бийроннинг ўрнида Эшмат бўлганила. «ура-а!» деганича югургилаб кетарли.

БОЙВУЧЧА ОЙИ

Угилу невара, қизу келинлари охир-оқибат зўр келишиб, Бойвучча ойини қаватдор уйга кўчириб ўтишди. «Бунақаси оламда йўқ, давлат сизга атаб алоҳида хоналар қурди, биз бор-шудимизни сарфлаб, уни музейдек ясантирдик», деб чувиллай кетди улар.

Уйни бориб кўргач, ҳақиқатанам, ҳайратдан ёқа ушлашига оз қолди, аммо ўзини босди, сир бой бермади. Эшик-деразалар ганж-ёғочдан бўлиб, хоналарнинг шифти ойнак, деворлари розғонмармардан эди. Хонтахтадан тортиб, қутию жавонгача аскарнинг этнигидек ярқирайди. Коса-лагану чойнак-пиёлаларнинг ҳаммаси хитойи чиннидан. Патнису ликоп, кўзаю обдаста, ҳатто хокандозниям кумушдан қуюшибди кам бўлмағурлар. Энг анграйтириб қўядиган жойи капгиру чўмич, муроб-боялоғу қанддон, ошқошиғу санчқи — бари-бари топ-тоза тиллодан эди. Бойвучча ойи бундай хулосага келиш учун шунчаки юзаки қараб қўйиш билан қаноатлангани йўқ албатта. У бошқаларнинг кўзини шамғалат қилиб секингина чойқошиқлардан бирини олди-да, яккам-дуккам тишлари билан унинг сопини қаттиқ тишлаб кўрди — тўғри, соф тилло!

— Қайнотанг тирик бўлганларида, ярим кунни мана шу каталакда ўтказарди,— хоналарни кезиб чиқишаётган вақтда ҳожатхонани кўрсатиб, тўнғич келинига шивирлади Бойвучча ойи.— Мендан яшириб, бошқа қаердаям ичарди?

Ниҳоят улар дастурхонга ўтиришди. Ҳомиладор қи-

зи сарғиш самоварнинг буғини таратганича биланглаб келиб, хоптахта ёнига чўкди. «Бу энди тоза эмас,— самоварга зимдан кўз ташлаб ўйлади Бойвучча ойи.— Шунчаки тиллонинг сувини югуртишган».

Чақчақлашиб ўтириб, ярим чойни ичиб бўлишибди ҳамки, самовар тушмагур ҳануз қайнашдан тийилмасди: варақа-вуруқ, варақа-вуруқ... билқ-билқ-билқ...

Бойвучча ойи босинқираб уйғониб кетди. Хайриятки, кўз очиб кўрган келинлик уйда ётарди. Эрининг тажовузкор панжаси теккан муқаддас сопол лаганию одмигина идиш-товоқлари жой-жойида турибди.

— Варақ-вуруқ... билқ-билқ...

У қулоғини динг қилиб, атрофни тинглади.

Бу товуш ташқаридан келаётган эди. Зил гавдасини зўриқиб кўтарганича аста ўрнидан турди. Айвонга чиқди-ю, кўзи атрофидаги ажинлар ёзилиб кетди — ҳовлининг қоқ ярми яхоб берилаётгандек кўллаб ётарди.

— Аламазон! Аламазон-ув!— белига қўл тираганича «дарё»нинг нарёғидаги хужрага қараб қичқирди у. — Аламазон дейман! Улиб қолганмисан, ҳой!

Пастак эшик сурнай чалиб очилди, Аламазон кўзларини ишқалай-ишқалай, ташқарига мўралади.

— Ҳа, нима?

— Буёққа чиқ-э! Тезроқ чиқмасанг ўрдак бўламиз.

Аламазон ҳовлидаги аҳволни кўриб, бир зумда енгилгина кийиниб чиқди. Поча-енгини шимаргач, муз-муз сувни ирғишлай-ирғишлай кечганича бориб, биринчи навбатда ариқчанинг ўзинини топишга тиришди.

— Қувурга алланима бало тикилиб қопти,— Бойвучча ойи бармоғи билан узлуксиз билқиллаётган жойни кўрсатиб, ишни қаердан бошлаш кераклиги ҳақида аниқ кўрсатма берди.— Ана, варақлаб турибди. Уша ерга қўлингни суқ.

Қандайдир телпак оқиб келиб, тикилиб қолган экан. Аламазон уни суғуриб олиб, айвон тарафга улоқтирган заҳоти қувур Эшмат ишманинг томоғига айланди-қолди.

— Юр энди, чой дамлаб берай,— буйруқ оҳангида сўз қотди кўнгли тинчиган Бойвучча ойи.— Шамоллаб, силкасал бўп қолмагин тағин.

Аламазон иш билан овора бўлиб турган пайтда

кампири айвондаги тоғорага илиқ сув қуйиб, ёнига кўрача ва шиппак келтиришга улгурган экан, кўрачада юз-қўлини ювиб, оёғини тоғорада чайиб олгач, дилдираганича ичкари кирди. Устида доимо каттакон чойдиш турадиган табиий газли печкадан таралаётган илиқлик танасига мўмиёдек ёқиб тушди. Ҳузур қилиб кўрпачага ёнбошлади, карахт оёғини темир қопқоқ сари чўзди, аммо ҳароратни ҳис этмади.

Бойвучча ойи дастурхон ёзиб, чой дамлади. Гумбаздек бўлиб Аламазоннинг қаршисига чўкди.

— Худо етказиб, кеча секингина келиб турганининг қара,— чойни иштиёқ билан қайтара туриб, тақдирга шукрона айтди у.— Бўлмаса қўшнилари уйғотиб чиқиш учун киртоғорани қайиқ қилардим. Учакишгандай анавиям бугун жужурнойлигини кўрмайсанми.

«Анави» дегани бу — Аламазоннинг ҳовли этақроғидаги ҳужрасига туташ хонада яшовчи ижарагир. Ут ўчирувчи бўлиб ишлайди. Аламазон ёзги сессияга келган пайтда бирдан шу ҳовлида пайдо бўп қолувди. Оиласи бузилган шекилли.

— Менга қара, Аламазон, шу пажарнўйларни ойлиги қанақа ўзи?— Бойвучча ойи новвот солинган товоқчани унга яқинроқ сурди.

— Нимайди?

— Ундан арзиманган ижара ҳақи оламан. Шуниям тулкини думидек чўзади. Мен-ку, минг қатла шукур, уни қўлига қараб қолганим йўқ. Масалан, катта ўғлим...

Ана, тағин бошланди!

Кампири тушмагур жуда аломат-да. Бу хонадонга келган ҳар бир янги ижарачига катта ўғли ҳафтасига харажат келтириб туриши, кичиги «қуруғи»ни бериб қўя қолишни афзал кўриши, қизи эса унинг кийимини илдан-иғнасиғача бутлаб қўйиши ҳақида фахр билан сўзлаб берар, мабодо янги суҳбатдош топилавермаса, «эскилар»га вақти-вақти билан такрорлаб ўтарди. Аламазон бу уйга сурункасига тўрт марта келган бўлса, мана шу ҳнқояни тўртинчи марта эшитиб ўтирибди. «Мен бировни пулига зормасман,— дея ҳнқоясига яқун ясарди у,— ёлғиз зерикканимдан ижара қўяман».

Шундай дейишга дерди-ю, мабодо кимдир ҳисобкитобни сал кечиктирса, бирон баҳона топиб, ётиғи билан шаъма қиларди. Масалан, бундоқ: «Неварамга валасанит обераман деб катта кетворувдим. Кеча

магазинга боришдан олдин мундоқ ҳамённи титкиласам, фалон сўм етмай турибди-ку». Шуниси қизиқки, ўша «фалон сўм» қай миқдорда айтилган бўлмасин, ижарачининг вақтида узатмаган қарзига шундоқ мос тушарди-қоларди.

— Пожарнигингиз алимент тўласа керак-да,— чойга солинган новвотни нон билан аталайтуриб, бояги гапга қайтди Аламазон.— Бунақада пулни баракаси қолмайди.

— Ичади у гумдон бўлгур. Ичган одамнинг чўнтаги ямоқдан бошқа нарсани кўрмайди.

Аламазон «хўжайка»сининг маталга усталигидан завқланиб, жилмайиб қўйди.

— Сен қулмагин, бола,— бобиллашни давом эттирди Бойвучча ойи.— Раҳматли хўжайним гурзибоздек йиғит эди, ичкилик охири бош-шига етди.

Шу пайт ҳовлидан бу хонадонга кунора эрталаб сўт олиб келадиган ўспириннинг ингичка овози таралди:

— Бойвучча ой-йи-и-и....

Бойвучча ойи инқиллаб-синқиллаб ўрнидан туриб, айвон томонга йўл олди.

Бойвучча ойи! Яқин-атрофдагилар унинг ҳақиқий исмини буткул унутиб юборишган, бу дабдабали ном унга қачон ва ким томондан қўйилганини бешқайра-гочликларнинг биронтаси аниқ айтиб беролмас, кампирнинг ўзи ҳам бунга аллақачонлар кўникиб кетган эди.

— Шўр пешанамга шунақа кирчимол невара битмади-битмади,— у бир банка сутни кўтарганича ҳасратланиб кириб келди.— Ҳозир сенга сўт қайнатиб бераман.

— Шуёғиям етар-э...

— Қимирламай ўтир,— фармон берди Бойвучча ойи.— Сен бола катта иш қилдинг. Хайриятки, қувур ўзингни тортиб кетмади.

Барчага доимо кўнглиям, дастурхониям очиқ бўлган бу полвоноғиз кампир гап ижара ҳақиға бориб тақалганида нима сабабдан туйқус зиқналашиб қолишини Аламазон сира тушуниб етолмасди.

Ҳе, аттанг, шундай бегидир жой турганда, талай пулни беҳуда совуриб юришни ким қўювди унга? Одилга кўнгил учун хўп деб қўйиб, тўғри шуёққа келаверса ўлармиди. Фақат чўнтаги енгиллаб қолганда-

гина ўзига келди, ақли пешиндаи кейин кирди. Доим аҳвол шу ўзи.

Пулни кетганиям бошдан садаға, аммо Бийрон билан бирга кечган ширин дамларини ҳисобга олмаса, шунча кунни санғиб беҳуда ўтказди. Ҳали биронта ишнинг тайини йўқ.

— Шерикларинг кўринмайди? — сўраб қолди Бойвучча ойи, сутни печка устидаги қозончага қуяётиб.

— Қелишларига ҳали бор,— Аламазон беихтиёр курсдошларини эслади.— Уқшимиз кечроқ бошланади бу йил.

— Унда, сен нега ликиллаб етиб келдинг?

— Шунақа бўп қолди, Бойвучча ойи. Энди Тошкентда ишласаммикан деб турибман.

Бойвучча ойи ўзича гапирётгандек товушини пастлатиб ғудранди:

— Тошканин зап кўзи учиб турган экан-да сенга. Момонгни уграсига ўт қала-а-б юравермайсанми,— кейин, бор-е, менга нима дегандек қўл силтаб қўйди.— Э-э, ҳозиргилар бари бевош. Мана, иккала ўғлимам, домда турмасам ўламан, деб ота қасрини ташлаб кетди. Баттар бўлишсин...

Муаллифлар куннинг иккинчи ярмидан қабул қилинишини яхши билган Аламазон нашриётга тушдан кейин кириб келди. Ачқимтир «Лайка» сигаретини зинапоядаёқ эзғилаб ташлаб, узун коридор сари қадам қўйган пайтида чап томондан огоҳлантирувчи йўтал эшитилди. Четдаги бесўнақай эски стол ортида кафтига ияк тираб ўтирган чўққибаш қоровул минғирлаб гап отди:

— Қаёққа кетяпмиз ўзи?

— Директорга...

— У-ў, хўжайингами? — нидоланди қоровул, сўнг қоши билан бўш стулни кўрсатиб, ўтириб туринг дегандек имо қилди.— Ҳали-замон кеп қоладилар.

Аламазон стулга ўтирди, қўлидаги «Советский спорт»ни ёйиб ўқий бошлади.

— Қаердан келдик энди?— чамаси, қоровул ёлғизликдан жуда зериккан, директор тушликдан қайтгунга қадар текни суҳбатдошнинг «сувини сиқиб ичмоқчи» эди. Унинг мақсадини фаҳмлаган Аламазон газетани буклаб столга қўйди-да, солинчоқ юз, негов бурун, бўртиб чиққан кўзларга астойдил тикилди.

— Лаббай?

— Таг-эотларини суриштиряпмиз.

Қоровул унинг қаёқданлигию қаерда ўқиши, оилавий аҳволию Тошкентга қанақа транспортда келгани, хўроз уриштиришга муносабатия қайси жанрда ёзишигача эринмай сўраб чиқди. Кейин «хўм» дея пича сукут сақлаб тургач, «бизниям танирсиз, ҳойнаҳой», деб масала ташлади.

Аламазон унга бошқатдан разм солди, аммо газета-журналларда босилиб турадиган суратлар орасида бунақа турқ-атворга дуч келганини эслай олмади.

— Шеър ёзардингиз шекилли,— ночор гапни кавлаштирди у.

— Э, йўқ! — нодон суҳбатдошга йўлиққан мутафаккирдек мийиғида сипо жилмайди қоровул.— Таржима қиптурамиз. Топганимиз — Шарқ классикаси. Бу — қўл етмас бир хазина.

— Қўлни-ку етказса бўлар,— луқма ташлади Аламазон,— ақл етиши қийин.

— У-ў, ана энди ўзимизга келдик. Ана бу гапни яхши айтдик...

Эшик очилиб, паканагина киши шляпасини қўлида ўйнатганича аста-секин юриб ичкари кирди. Қоровул Аламазонга боягидек қоши билан имо қилиб деди:

— Ана-е, хўжайиннам келдилар,— сўнг хўжайинга юзланди.— Сизни кутиб ўтирибмиз-да.

— Хизмат, қўчқор йиғит?— Аламазонга синчиклаб тикилди директор.

— Сизга гапим бориди.

— Майли. Гаплашамиз.

Директор миқти жуссасига мос бўлмаган ясама салобат билан битта-битта босганича тўрга қараб йўналди. Аламазон унга энди эргашмоқчи бўлганида, қоровул «пича шошмай турайлик, хўжайин ечиниб-нетиб олсинлар», дея уни яна йўлдан қолдирди.

«Буям Қалендарий домланинг сал ундайроқ кўрниши экан», деб ўйлаб қўйди Аламазон.

Оғзаки гапда ҳамма «Қалендарий» деб атайдиган шоир Қалендарийнинг ижод маҳсули областдаги барча район газеталари, ҳаттоки область газетасининг ўзидаям бот-бот кўзга чалиниб турарди. Гоҳи-гоҳида ўсмирона ишқий фарёд, ё бўлмаса маҳалла оқсоқолининг панд-насиҳатлари даражасидаги «ахло-

қий» ғазаллари ҳам учраб туришини ҳисобга олмаганда, у ўз умрини асосан календарь воқеаларга атаб шеърлар ёзишга бағишларди. Қаттароқ байрамларни шарафлаш мазкур музофотдаги ундан обрўлироқ шоирлардан ортмагани туфайли ўз иззатини билиб, Қурувчилар ёки Савдо ходимлари кунига атаб мадҳиялар тўқишдан нарига ўтмас, машқларида «бўстон — гулистон», «камтарин — офарин», «қаҳрамон — бўл омон», «заҳмат — минг раҳмат», «аҳдга вафодор — бахтиёр» сингари қофиялар шафқатсизларча эксплуатация қилинар эди. Пахта терими қизиган паллада эса унинг «Пайкалининг сайқалидир агрегатим чайқалиб», деб бошланувчи шеърига басталанган қўшиқ об-ласть радиосида тез-тез янграб турарди...

Директор Аламазонни креслога елимланган бир тарзда кутиб олди. Ҳозиргина қоровулга берилган маълумотларга қўшимча равишда одамзоднинг беихтиёр қитиғини қўзғатадиган «қачон — нега» пайровидаги яна бир неча саволларга ҳам тоқат билан жавоб қайтаришига тўғри келди.

— Ҳа, қийин, мусофирлик ўзимизниям бошимиздан ўтган,— бу жойни эгаллагунга қадар кўрмаган кунимиз қолмади, демоқчидек креслонинг ёни таянчигига бармоғини тикиллатиб туриб гапирди директор.— Хуллас, бизда битта иш бор... агар тўғри келса.

Аламазоннинг юраги ҳаприқиб кетди, директорнинг юпқа, хушбичим лабига умид билан термилди.

— Бизга чаққон бир курьер керак.

Курьер! Нима ўзи бу? Қайсидир кинодами, китобдами «Курьер поезда» деган сўзга дуч келгандек бўлудди. Бу нимани англатиши ҳақида бош қотириб кўрмаган экан.

— Тўғри, маоши сал андакроқ,— директор Аламазондан кўз узмай, уни ҳапуз синчиклаб кузатарди.— Агар коллектив билан чиқишиб кетсангиз... Қисқаси, уёғи ўзингизга боғлиқ.

Қаерга борма, сенга боғлиғи — уёғи. Буёғи-чи? Бу томонни кимга боғлиқ ўзи?

— Сизни шошилтирмайман, қўчқор йигит,— инсоф қилган бўлди директор.— Майли, эртага шу пайтгача бир мулоҳаза қилиб кўринг.

Аламазон юмшоқсўз директорнинг феъл-атворига яраша у билан қуюқ хайрлашиб эшикдан чиқаётган вақтда остонада оппоқ сочли, қўнғиз мўйлов шоир

Салай Козим билан тўқнашди. Ёшнини эътиборга олиб, унга йўл бўшатди...

Бу шонрининг исми-шарифи илгаритдан қулоғига чалиниб юрган бўлса-да, ўзини яқинда матбуотчилар ошхонасида кўрувди.

Уша кунини Аламазон ҳажвий журналнинг масъул хотиби билан четроқдаги столда овқатланиб ўтирган-ди. Бир пайт котиб: «Ҳай, бўлмаса томоша кўрайлик энди», дея эшик томонга маънодор боқиб қўйди. Аламазон ўгирилиб, болачоқларнинг велосипедини ҳайдаётгандай тиззаларини икки ёнга кериб одимлаганича ичкари кириб келаётган қўнғизмўйлов кишига кўзи тушди.

— Ие! Келсинлар, келсинлар,— қўшни столда ўтирганлардан бири — ғилдиракюз киши унга бўйланиб, мзакироқ хушомад билан қулоч ёйди.— Қайси шамол учирди ўзи, Козимий?

— Буёққа ўтинг, Салай Козим, буёққа,— ғилдиракюзнинг биқинидаги малласоч одам илтифотдан кўра кўпроқ масхаралашга ўхшаб кетувчи йўсинида уни юқорига таклиф этди.

— Кўрганимиз — кўришганимиз,— Салай Козим негадир ҳиринглаганича қўлини кўксига босиб, кўрсатилган жойга ўтирди.

— Хурсанд кўринадилар, Козимий?— унга ўша мзаки хушомад билан тикилиб сўради ғилдиракюз.— Китоб чиқдим дейман?

— Э, йўқ,— ўзини жиддий тутишга интилди Салай Козим.— Шундай... ўзимизча...

— Бир гап бор,— дея шеригининг гапини маъқулади малласоч.— Биздан яширяпти.

Салай Козим яна ҳиринглаб кулди.

— Дарров сезасизлар-а. Премиалний олувдик.

— Шу холосми?— дея лабини бурди малласоч.— Мен бўлсам, кечаги рўйхатга сизниям қўшишибди деб ўтирибман.

— Қанақа рўйхат?

— Унвон оладиганларники. Кеча союзимизда рўйхат тузишиб, тасдиққа юборишибди.

— Кимлар борлигини билмадингизми?

Бунга жавобан малласоч елка қисганича бошини сараклатди.

— Мени билганим битта Тўпавой,— Козимийга чой

узатаётиб сўз қўшди гилдиракюз. — Боя уни табриклашаётганда сезиб қолдим.

Салай Козимнинг ранги қув ўчиб кетди:

— Тўпавой? Тўпа Турғунми? Гирт чаласавод-ку. Биэни уч-тўртта китобимиз босилганда, у ёзган шеър газетадаям зўрға чиқарди.

— Мен қаердан билай энди?— нега менга дўқ урасиз дегандек зарда аралаш гапирди гилдиракюз.— Биронта хизмати бордирки...

— Қанақа хизмати бўлиши мумкин?— Салай Козимнинг баттар фиғони ошди.— Масалан, мен йнгирма уч йлдирки битта нашриётдаман. Хўш, Тўпа қаерда ёлчителиб ишлабди? Ҳатто профсоюзгаям яқинда аъзо бўлганини биламиз.

«Минбар»ни яна малласоч эгаллади:

— Утирволиб куюнишимиздан нима фойда? Келинлар, бошқа гапдан гаплашайлик.

Салай Козим қўлидаги чойни тез-тез ҳўплаб, типирчилаганича ўрнидан турди.

— Йўл бўлсин, Козимий?

— Бир жойда озгина ишим бор эди.

У хайрлашув маросимини кечроқ муддатга суриб, ошхонадан зипиллаб чиқиб кетди. Қўшни столдан пиқир-пиқир кулги эштилди. Малласоч киши: «Шу кетишда тўғри союзга бориб, рўйхатни суриштиради», дея ҳиҳилаб қўйди.

— Кунора калака қилишади,— ачинганнамо қиёфада Аламазонга сўз қотди котиб,— омон бўлгур лаққа тушиб чарчамайди-да. Ўзига хослик томониям шу холос.

Қишлоқда ҳар бир одам ҳисобда, ҳамманинг даврада ўз сўзи, тўй-маъракада белгиланган ўрни бор. Ким бу? Фалончининг ўғлию писмадончининг невараси. Газетада ишлайди. Шоир. Ёзганларини Тошкентдаям босиб туришади...

Бу ерда эса... Шаҳар ўз номи билан шаҳар. Куни кеча Лондонда маъруза айтиб қайтган академик ёнгинангдан ўтиб кетади, сен бўлсанг уни бирон-бир ресторанинг бош ошпази билан адаштирасан. Баъзан, аксинча — қайсидир театрнинг завхози зинапоядан ёўдайганича тушиб келиб сендан гугурт сўраганида, машҳур артистнинг исми бурқсиб турган бу зотни шу

вақтгача танимаганингдан қаттиқ хижолат чекканингча тамакисига дарҳол ўт тутасан.

Қишлоқда битта шеъринг босилсаёқ шоирсан. Шаҳарда эса йиғирмата китобинг чиқиб ҳам Салай Козимлигингча қолаверишинг мумкин. Шундай экан, Аламазон деган одамча булар учун ким бўпти? Қандайдир чарм курткали нусха қишлоқдан келиб, бир ойдан зиёд дайдиб юрганини эшитишдан бу ерда кимнинг иштаҳаси бўғиладию лавозимга минганида ким тепароқдан жой кўрсатади? Шундан бошқа ташвиш йўқми уларда?

Нашриётдан тарвузи қўлтиғидан тушганича қайтиб чиққан омадсиз забткор қайси кўча ёқалаб одимлаётгани, қаёққа бораётганини ўзи ҳам билмаган ҳолда алламаҳалгача ўйчан теңтираб юрди.

ДОЦЕНТ ҲУЗУРИДА ГАСТРОЛЬ

Қишқи сессия Аламазоннинг картмони дўкондаги вазнига қайтиш арафасида турган даврга тўғри келди. Картмон бундан хурсандми, хафами — бирон нарса дейиш қийин-у, ҳарҳолда, эгаси уни сўнги пайтларда тобора камроқ безовта қиლაётганди.

«Бийроннинг олдида нима деган одам бўлдим энди? — боя уйғонган бўлса-да, ҳануз кўрпадан чиққиси келмай, бошқа томонга ағдарилиб олди Аламазон. — Зиқна бўп кетяпти деб ўйлаётгандир?»

Тўйингга қараб карнайчи айт, деганларидек, ўзи бошида баланддан келмаслик керак экан. Дастлабки танишувни ресторани официантидан қайтим олмай қўзғалиш ва қизни таксида кузатиб қўйишдан бошлаган эди. Бора-бора ҳотамтойликнинг бурди кетаверди. Сўнги учрашувлардан бири ишчилар ошхонасида овқатланишу қиз шўрликни оломонбозор автобусга зўр-базўр тиқиб жўнатиш шаклида якунланган бўлса, кечаги гал «панорама»дан чиқишгач, суюклисини сosisкахонада типпа-тик тургизиб қўйиб, бир стакан кофе билан сийлашдан нарига ўтолмади.

Хайриятки, купедош таниши Одил сигарет олиш учун бу ерга тасодифан кириб қолди-ю, улар билан бирпас чақчақлашиб, Аламазоннинг пастлаб бораётган обрўини тўрт-беш поғона кўтариб қўйгандек бўлди. Тошкентда унинг бунақа зўр оғайнилари борлиги Бийроннинг хаёлигаям келмаган бўлса керак.

— Ишларинг қалай?—салом-аликдан сўнг ўзини яқин тутиб ҳол сўради Аламазон.

Одамзод дегани бирон жойда ишлайди-да, ахир!

Одил сигаретини бамайлихотир тутатаётиб, деворга қоқилган кўкиш тахтачага алоҳида эҳтиром билан кўз қадади — тахтачага папирос сурати солиниб, устидан қизил чизик тортилган эди.

— Биласан-ку, биззи иш доим беш,— тутулни тепага пуфлаб, у ҳам эски қадрдонлардай жавоб қилди. — Аммо сенгаям беш кетиб турибман, пақ паризодни топибсан-а. Ваҳ-ҳаҳ-ҳа.

Бийрон карашма билан жилмайиб, аввал Одилга, сўнг Аламазонга зимдан кўз ташлади.

— Қизларни кўп талтайтирма!— бармоғини ниқтаб, ҳазиломуз ўдағайлади Аламазон.

Одил эса қитмирликни давом эттирди:

— Буниси ҳолва. Хўп десанг, битта янгилик айтаман-у, хонимингни тугаллай типирчилатиб қўяман.— У шундай дея, Аламазоннинг розилигини кутиб ўтирмай, иршайиб Бийронга қайрилди.— Бугун базамизга товар келди. Очсак, бари аёлларники: италян этиги, голланд пўстини, ҳинд кўйлаклари...— у хиёл сукут сақлаб, қизнинг кўзларига синчковлик билан тикилди,— японча свитерлар, араб рўмоллари, чех сумкалари, костюмли вилвет юбка—«Монтана!..»— Шу ерга келганда у тилла тишларини чақнатганича шарақлаб кулиб юборди.— Қара, қара, Аламазон! Потирлашини кўряпсанми? Ваҳ-ҳаҳ-ҳа.

Улар ташқарига чиқишгач, Одил йўл ёқасида турган зангори «Жигули»ни кўрсатиб, тантанавор оҳангда деди:

— Қани, кемага марҳамат қилинглар! Ҳозир трап кўтарилади.

Аламазон миннатдорчилик билдиргандек бош қимирлатди.

— Бийроннинг йўли яқин, — дея Шайхонтовур томонга ишора қилди у. — Мен... уни кузатиб қўяман.

Одил машинага бош суқиб ручка билан дафтарча олди, иккита варақни йиртиб, аллақандай рақамларни ёзди-да, бирини Аламазонга, иккинчисини Бийронга тутқазди.

— Бу — базамиздаги телефон. Бирон нарса зарур бўп қолса, бемалол...

Ташқаридан қуруқшоқ йўтал аралаш фарғарадор товуш эшитилди.

— Хў, акаси, бир секундга буюққа қара.

Аламазон эркинбгина бош кўтариб, деразадан ташқарига мўралади.

Қовоқлари шишиб кетганидан тумтайиб кўринаётган ўт ўчирувчи Бойвучча ойига сут олиб келган қўшчи ўспиринни бармоқ ўйнатганича ҳузурига чорлаб турарди. Ўспирин яқинроқ келгач, унга пул узатиб, яна гариллади.

— Илтимос, яримта арақ опкелгин.

— Менга беришмайди-да, ока,— одатдагидек майин овозда қимтиниб гапирди ўспирин.

— Беришмаса, мени номимни айтасан.

Ўспирин истаб-истамай пулга қўл чўзди.

— Арақ бўлмаса-чи? Вино опкелайми?

Ўт ўтирувчининг тиш чўткасига ўхшаш қошлари бирдан юқори кўтарилиб, ботиқ кўзлари сўлкавой тангадек чақнади.

— Қатъиян манъ қиламан!— дея бақирди у.

Қон-қонига сингиб кетибди шу гап...

Езги сессия чоғи эди. Ўт ўчирувчи бир кунни уни ўз хонасига таклиф қилиб, чой-пой қуйиб берган бўлди. Кузатаётиб беш сўм қарз сўради. У вақтда беш-ўн сўм деган нарса Аламазонга чўт эмас эди, қайтмоғи амримаҳоллигини кўнгли сеза туриб, янги қўшнининг сазасини ўлдиргиси келмади.

Бадний дурдоналарга ҳеч қандай алоқаси бўлмаса-да, оламда «Енғин хавфсизлиги қоидалари» деб номланган қалин муқовали китоб ҳам мавжудлигини Аламазон ўшанда биринчи марта кўриб-билувди. Ўқилиши зерикарли бўлган бу рисоланинг диққатга сазовор жойи шунда эдики, ундаги жумлаларнинг аксарият қисми «...қатъиян манъ қилинади» деган сўзлар билан яқунланар эди.

Аламазон дераза тоқчасида бетиним пичирлаб турган соатига қаради — бештакам ўн. Қалласида айла-ниб қолган ҳажвий шеърни қоралайман деб уйқуга анча кеч ётувди, росаям ухлабди-да.

У ўрнидан туриб лоҳас керишаркан, столдаги бўялиб кетган қоғозга хўрсиниб боқди.

Аҳволимни тушунмас ётлар...

Саводсиз бу муҳтарам зотлар

Мен шўрликни

(Қаранг кўрликни!)

Гоҳ «илони», гоҳ «нивогар» дейди.

(Узлари панада ҳар бало ёйди!)

Тушунинг, ахир!

Менинг касбим — билиш,

вақтида маълум қилиш!

Баъзан эса ёниқ сатримда

Йиглайман ўз қадримга.

Масалан,

Уқталган-чун мөнга мугузин,

Қайнатамнинг ҳўкизин

устидан ёздим.

Ҳиҳ-ҳиҳ-ҳи!

Ҳўҳ-ҳўҳ-ҳў!!

Ҳаҳ-ҳаҳ-ҳа!!!

Ҳаммаёқни ветарач босди...

Бу ерда шунақа шеърларнинг бозори чаққонроқ экан: ҳар қайси газетада ҳажвий рубрика, ҳар бир журналда ҳазил саҳифа, радио билан телевиденнеда алоҳида сатирик эшиттиришлар...

Майли, жиддийлари ёқмаса, кулгилисидан сотамиз. Ишқилиб, харид қилишдан чарчамасангиз бўлди, ноширжонлар. Иннайкейин, уларни босаётган пайтда Шалмонов деган одамга мендан салом айтиб туришни унутманглар.

Етмиш иккинчи йилмиди, етмиш учинчимиди... хуллас, бундан тўрт йилча олдин район газетасида Аламазоннинг ўртамиёна ҳазил шеъри босилди. Эртасига район прокурори Шалмонов уни ҳузурига чақириб қолди.

— Ҳў-ў-ш...— у столдаги газетани олиб, охириги бетига хўмрайиб боқди.—«Қароқчи билан порохўр». Ҳм...

Кейин у газетани четга қўйиб, гарчи шеър одамлар ҳақида бўлса ҳам: «Бу масал ўзлариникими?» деб сўради. Аламазон бош қимирлатиб тасдиқлади.

— Қим...бу порохўр?

— Бир сарқит-да.

— Фамилияси?

— Ёзиш биздан, топиш сиздан.

— Ҳўв, қаерда ўтирганингизни унутманг!..

Уша Шалмонов ҳозир фермада ишлаётган бўлса керак...

Аламазон ювиниб келгач, енгил-елпи тамадиланиб, йўлга отланди. Барча фанлар аралаш-қуралаш ёзиллаверадиган қалин дафтарини (бекорга «обший тетрадь» дейилмайди-да) шимининг бўғзига қистириб, куртқасини кийди.

Ҳовлидан шипиллаб ўтиб бораётган чоғда Бойвучча ойн деразани ичкаридан тиқиллатиб, кафтинни дўлайганича нималардир деб дағдаға қилди. Балки тунда алламаҳалгача чироғи ўчмаганидан норизодир (бадаларим ҳамма ишини осон битирсин деб кундузни, ҳордиқ олсин деб кечани яратиб қўйибди эгам), балки юпқа кийинганидан яна ташвишга тушгандир (сен бола охири силкасал бўласан...).

Ҳақиқатанам, бугун ҳаво анча изғиринли эди. Йўлка ёқасига бир сафда экилган олчаларнинг дикрайган шохларида чумчуқлар кўринмас, чамаси, улар ҳам илиқ жойини тарк этгиси келмай, бўғотларда биқиниб ётишарди. Кечагинаям шохлар учида бужмайганича қолиб кетган меваларни жанжал-сурон билан териб юришувди.

— Нега фирромчилик қиласиз?

— Узинг фирромсан! Виждонсиз!

Аламазон муюлишдан бурилибоқ, ҳозиргина эшитилган товуш эгаларига боқди — мўйловига оқ оралаган сўлоқмондай киши билан саккиз ёшлар чамасидаги бола бир-бирига бўйин чўзиб турганини кўрди.

— Беринг тангамни!

— Танга, танга дейсан! Аввал ўнг-терси қаёқдалигини ўрганвол, ҳў!

— Ҳой, қўйсангиз-чи кап-катта одам,— Аламазон тўхталиб, сўлоқмонга енгил танбеҳ берган бўлди.

— Энди сен бормидинг, бор, бошни қотирма! — Аламазонга кўзини ваҳимали олайтирди сўлоқмон.

Ҳимоячи топилганидан руҳи кўтарилган бола уёқдан яна тиқилинч қилди.

— Ютқазгандан кейин чиданг-да!

— Ме-е-н ютқаздимми? Сенга-я? — дўпписини пешанасига суриб ўшқирди сўлоқмон.— Қирқ йилдан бери ўйнайман бу ўйинни. Ҳе, виждонсиз!

— Беринг тапгасини!

— Йўлингдан қолма! — сўлоқмоннинг олайган кўзлари бу сафар пилдироқдек ўйнай бошлади.

— Яхшиликча бер деяпман! — мушт тугиб, рақибига елка бурди Аламазон.

Сўлоқмон туйқус шаштидан тушди. Иккита ўн тийинлик тангани жаҳл билан боланинг оёғи остига отди.

— Ол-э, назари паст. Тешиб чиқсин.

У Аламазонга бир ўқрайиб қўйгач, жуншайпоққа кийган кенг калишини шалпиллатганича улардан узоқлаша бошлади. Нарироқда ортга ўгрилиб, Аламазонга жағ силади.

— Шошмай тур, қишлоқи. Йигитларга айтиб, сени бир талқонтуйди қилдирмасамми!..

— Бизниям суянадиганимиз бор,— унинг ортидан масхараомуз бақриб қолди Аламазон.— Эшмат ишмага айтсам, йигитларингни димлаб еворади-я.

— Раҳмат, амаки!

Аламазон ярқ этиб болакайга қаради.

— Амаки? — у афтини буриштириб қўйди.— Малол келмаса, бундан кейин мени «шоир жаноблари» деб чақирсинлар. Бўптими?

— Бўпти, шоир жаноблари.

Аламазон боланинг телпагини сийпалаб, уни эркалатган бўлди.

— Қиморбоз эканлар-да? Жудаям уятли касбин танлабдилар-ку.

— Марўжинга кетаётсам, бу амаки олдимни тўсволди,— ўзини оқлай бошлади бола.— Ке, қизиқ ўйин ўргатаман, деди.

— Марўжиа деганин ёзда еса-да одам.

— Менга бари бир, шоир жаноблари. Пул тушиб қолса, қишдаям еб қўяверамиз.

Аламазон аста чўккалаб, бурротил болакайнинг иккала елкасига қўлларини ташлади.

— Ақлингизга тасанно, пирим! Сизни шундай десам майлими? Хуллас, жуда тўғри айтдингиз, баъзи нарса пулга боғлиқ шекилли.

— Пул бўлса, чангалда шўрва,— қаердадир эшитган гапини сира иккиланмай такрорлади бола.

Аламазон кулиб юборди.

— Сизга тобора ихлосим ортиб боряпти, пирим,— деди кулгиси босилгач — Лекин, шуниси чатоқки, ўша савил қолгур пул сиз билан менга ҳадеганда йўлиқавермас экан. Мава шунга доғман!

Аламазон факультетга келиб, ишни сиртқи бўлим методистига учрашишдан бошлади. Босиқ ва ройишли бу йигитнинг декану ректорлардан ягона устун томови шу эдики, қайси курс қаерда машғулот ўтказаетганини ис-талган пайтда аниқ айтиб бера оларди.

— Диққа-а-т! Съёмка!

Залдан текис одимлаб келаётган Аламазонни кўриши биланоқ андижонлик ҳазилкаш Шариф аудитория эшиги олдида ғуж бўлиб турганларнинг диққатини тортди. Тўпдагилар Аламазон тарафга боқиб, бир-бир жилмайиб қўйишди.

Курсдошларининг деярли ярми имтиҳонни барвақт топшириб, аллақачон тарқаб бўлишган экан.

— Аламазон ака, имтиҳонга бирга кирамиз, а? — ҳиринглаб гап отди Шариф.— Актёрликни-ку ўрганиб-сиз, энди менга суфлёрлик қил кўрасиз.

Атрофда кулги кўтарилди.

Шариф ўз сўзида маҳкам туриб, имтиҳонга у билан бирга кирди.

— Менга бир балл қўшадиган бўлдингиз, домла,— билетни олгач, кулимсираб уни доцентга кўрсатди Аламазон. — Буни қаранг — ўн учинчи номер. Ғирт бахт-сиз.

Доцент кўзойнагининг устидан мулоҳимланиб боқди.

— Аксинча, йигит, аксинча. Иримчиларга баҳони бир балл пасайтирамиз.

Аламазон билетга анча маҳал бенштиёқ тикилиб ўтирди, сўнг ҳафсаласизлик билан нималарнидир ёза бошладди. Имтиҳон бериш галл келгач, жавоби ҳам шунга яраша бўлди.

— Бу дейман, йигит, китоб ўрнига кино кўрибдилар чоғим?

— Тўғри айтдингиз, домла, — бу сафар ҳорғин кайфиятда жавоб қилди Аламазон.— Шу... съёмка кўп вақтинни олди.

— Қанақа съёмка? — кўзойнагини ечиб, астойдил сўради доцент.

Ваҳиманиям, бўрттирманиям зумда қотириб ташлайдиган Шариф орқадан туриб гап қистирди:

— Телефильмда бош ролни ўйнаяпти.

— Уҳу-ў! — Шарифга бир қараб қўйгач, эндигина сўз қотмоқчи бўлган Аламазоннинг шаштини қайтариб, ҳайрат изҳор қилди доцент.— Чаккима-а-с. Мен сизга айтсам, йигит, журналистика билан кино аслида Фарҳоду

Шириндек бир-бирига жуда яқин. Айниқса, публицистик фильмларни оладиган бўлсак...

— Ҳақ гапни айтяпсиз, домла,— унинг сўзини тасдиқлади Аламазон.

— На илож, бу сафарча сизга шафқат қиламиз чоғим.

— Миннатдорман, домла.

Шариф ҳам имтиҳонни одатдагидек базўр «пийпа-лаб» чиққач, четроқда йигитлар билан чекишиб турган Аламазонга кесатиқ қилди:

— Аламазон ака, ўзи имтиҳонга келувдингизми, гастролгами?

Улар уч-тўрт кишилашиб ташқарига чиқиб келишадиган пайтда шахрисабзлик курсдоши Шарифни турткилаб, нимадир деб дўриллаб қўйди.

— Меҳмондорчиликка тобингиз қалай? — Шариф шу заҳоти Аламазоннинг енгидан тутди.— Мана, оғайнимиз зиёфат бермоқчи бўляпти.

— Бир жўрамизда холи квартир бор,— энди ўзи мурожат қилди «мезбон».— Бачаларга бир гурунг берайлик.

Шариф навбатдаги гапга оғиз жуфтлаётиб, қитмирланганча яна ҳиринглаб қўйди.

— Ҳалиги... балет ҳақидаги шеърингизни тағин бир эшитамиз-да.

Бу галги сессияда Аламазоннинг боши ўтиришлардан чиқмай қолди. Ингирма кушлик ўқишдан имкон борича ҳордиқ ўрнида фойдаланишни кўзлаб, чўнтагини қаппайтириб келган курсдошлари кунора турли ижарахоналарга таклиф қилишар, уни ўз ҳамюртларига энг аввало фильм-концерт иштирокчиси сифатида таништиришар, охирида эса балет ҳақидаги шеърни ўқиб беришни сўрашарди.

«Кечки овқатнинг харажати яна ёнга қоладиганга ўхшайди,— ўйлади Аламазон.— Умуман, паловхўрликка нима етсин. Кетдик, вассалом!»

— Э, нимасини ўйлайсиз буни? — унинг пича жим туриб қолганини бошқача тушунган «мезбон» қисталанг қилиб тирсагидан тортди.— Бориб, бачаларнинг димоғини чоғ қилайлик.

Улар автобус бекатига қараб йўл олишди. Аламазон, ҳар эҳтимолга қарши, «Афандининг балетга киргани» номли шеърини ичида такрорлаб, хотирасига мустаҳкамроқ қуйиб бораётган эди.

Чикди қиз, кўйлаги сандикда қолиб,
Саҳнада қизил-кўк нурлар туташди.
Бир бошлиқ кўлига таёқни олиб,
Машшоқлар олдида кўп ўрелашди...

«ОВЧИ» ВА ОВЧИЛАР ЖАМИЯТИ АЪЗОСИ

Одатда, Аламазон, сессия якунлашиши билан ҳамма контрол ишларни бир ойга қолар-қолмас ёзиб ташлаб, кўнглини хотиржамлаб оларди-да, сўнг ижодий ишга шўнғиб кетарди. Бу гал, курсдошлари билан хайрлашганига йигирма кундан ортиқ вақт ўтган бўлса ҳам, дарслик титкилашга ҳануз қўли бормаётганди. Ваҳоланки, энди у қишлоқдагидан қулай имкониятга эга бўлиб, шундоқ трамвайга ўтирса, йигирма минутдан кейин ўзини университет кутубхонасида кўрар, зарур дарсликларни осонгина олиб, кўпи билан ўн беш кунда барча «қарз»ларидан биратўла қутулиб қўя қолиши мумкин эди.

Ўтган куни ҳам, кеча ҳам, бугун ҳам шундай қилмоқчи бўлди-ю, бари бир кўнгли чопмади. Бундай ҳол, албатта, кайфиятдан келиб чиқади. Кейинги вақтда юрагига уя қуриб олган ғашлик кун сайин авж олиб, феъл-атвори тўнглик ва тажангликка тобора мойиллашиб бораётганди.

Юпқа қорни қўнжли ботинкаси билан ғижир-ғижир эзиб, институт ҳовлисида уён-буён одимлаб юрган Аламазоннинг диққати ошиб, яна куртканинг чўнтагига ёпишди. «Прима»ни олиб, сигаретни иккига бўлгач, бир қисмини мўридай қоп-қора мундштукка тиқиб, иккинчи қисмини қайтариб қутига солди. Мис зажигалка ҳадеганда ёнавермагач, уни бир-икки бор силкиб қўйиб, яна кетма-кет шақиллатди. Урина-урина ёқишга эришгач, сигаретни тутатиб олибоқ, зажигалкани четга улоқтирди.

У район редакциясида доимо ишнинг тигизлигидан полиб, босим жод қилиши учун кўпроқ бўш вақт топишни орзулаб юрган чоғларида сурупкали бекорчилик бу қадар зерикарли бўлиши, ҳатто фожиавий тус олиши мумкинлигини сира тасаввур қилмаганди. Бундай аҳволга тушган одам боласи, ҳатто, қайси жамиятда яшаётганини унутиб юборишям ҳеч гап эмас экан. Атрофингдан ўтиб бораётган юртдошларинг кўзингга гоҳида чет эл фуқароларига ўхшаб кўрина бошласа, қўрқиб кетаркансан киши. Баъзан бунинг сабаби нимада экан, деб ўйлаб қоласан.

— Соат борми?

Аламазон бошини кўтариб, қундуз еқали йигит қўлидаги дипломатини айлантириб ўйнаганича қаршисида жавоб кутиб турганини кўрди. Енгини қайириб, соатига кўз ташлади.

— Ун бирдан ўн бешта ўтяпти.

— Тўчний айтинг, ака.

— Ун тўртта ўтибди.

— Раҳмат. Бундан чиқди, яна ўн олти минут саланглаб юрамиз.

У дипломатини ҳануз ўнг-сўлга айлантириб ўйнаганича битта-битта босиб, нари кетди.

Дастлабки пайтларда корректорлик, подписчиклик, курьерликни таклиф этган кишилар ўшанда унга нисбатан катта одамгарчилик қилмоқчи бўлишган экан чамаси. Аламазон эса уларга зарда қилди, масхаралашдан ҳам тоймади. Қайсибир қишлоқдан келиш эҳтимоли бўлган ялтироқ тугмали забткор учун тўрроқдан курси ҳозирлаб туриш ҳақида улар ҳеч кимдан ҳеч қандай топшириқ олмаганликларини ўшанда Аламазон тушуниши керак эдим...

Ҳўш, шу тобда нега эслаб қолдинг буларни? Тўғри, сен мағрур эдинг, такаббур эдинг. Энди аттанг қилясанми? Афсусланаётган бўлсанг, ана, бориб улардан кечирим сўра, аҳволингни тушунтир. Зора ўша жойлардан биронтаси ҳалиям бўш турган бўлса. Шу билан кўнглинг тиңчийдими, ахир? Унда, браверсанг-чи, сени биров ушлаб тургани йўқ-ку!

«...Мен дедим: гурбатда Фурқат бор экан тақдирида-а».

Чуқур хаёлга толган Аламазон қулоғига чалина бошлаган бу қўшиқ қаерда куйланаётганини англаб улгурмай, транзисторли йигит яқинлашиб келиб: «Сигаретдан топиладими?» дея унга безрайиб тикилди. «Йўқ», дейишга сурлиги етишмай, чўнтагидан сигарет чиқариб, индамасдан унга узатди.

Ашула бандаси! Дунёда нималар бўляпти, шоирларнинг аҳволи қалай деб ўйлаш йўқ. Радиоси бир умр «Машъал»га созланганича ўтиб кетади.

...Радиодаям уч ҳафтача ўралашиб юрди. Бу ерда одат шунақа экан — аввал синаб кўришади.

Синов даврида ўзиям роса елиб-югурди-ей. Қисқа вақт ичида битта радиокомпозиция тайёрлади, учта лав-

ҳа ёзди, уруғлик чигит сифатини яхшилаш ҳақида олимларнинг давра суҳбатини уюштирди. Шунча ишдан ортиб, яна жамоатчи мухбирлардан келган хатлариням шарҳлаб турди.

Нега тиришмасин? Гарчи қишлоқ хўжалик бўлимида бўлса ҳам, ҳарқалай редактор деган ном олади. Унга қандайдир курьер-пурерликни таклиф қилишаётгани йўқ, ахир.

Ҳамма иш маромида кетаётган эди. Гап паспорт пропискасига бориб тақалди-ю, шу қадоққа қадалиб қолаверди. Анча югуриб-елиб, Тўйтепадаги бир танишиникига зўрға «муҳрланиб» олган эди, буниси ўтмади. «Тошкент области Лихтенштейн давлатидан каттароқ бўлса ажаб эмас. Пропискани шаҳарнинг ўзинга қилишингиз керак», дейишди.

«Радиодагилар, ақалли, гонорарни тезроқ юборинсайди, — орзиқиб ўйлади Аламазон. — Камида элликолтмиш сўм қўйинса керак-ов».

Шу чоғда у муқовасига машҳур артистканинг жилмайиши туширилган картмондаги охириги уч сўмликка таяниб қолганди.

Дарвоқе, яна иккита оқ, битта сариқ тангаси ҳам бор. Оқлари йирикроқмиди ишқилиб?

Аламазон атрофга аланглаб қўйиб, секингина чўнтагидаги тангаларни олди, кафтига кўз қирида назар ташлади — иккита ўн беш, битта уч тийинлик. Ўттиз уч — чиройли рақам!

Ўттиз уч сўм янаям чиройли кўринса керак. Агар чўнтагингда ҳар куни нақд турса, аслида, уч сўм ўттиз уч тийиннинг нафосатиям чаккимас.

Меҳмонхона администратори, ресторан официанти, такси ҳайдовчилар, тунги бар буфетчиларига картмондан суғуриб отилаётган йирик-йирик пуллар унинг кўз ўнгидан узун составли поезд вагонларидай пешма-пеш ўта бошлади. Кошки бу поездни орқага юргизиб бўлса!

Аламазон тангаларни қайтариб чўнтагига ташлади: «жиринг».

Жиринг... жиринг... жиринг... Ерда ёзиғлиқ турган белбоғ... Унга бармоқлардан сирғалиб тушаётган сарғиш чақалар...

Қаерда кўрувди ўша тангаларни? Уқувчилик пайтида тангаютар сопол мушугини синдирган чоғидами? Йўқ, ўша куни жамғармасини гулдор патнисга тўккан эди. Белбоғдаги тангаларни у бошқа ерда кўрган...

Эҳа-а... мана ниҳоят эсига тушди. Унда ҳали жуда ёш эди, мактабга эндигина ёзиб кетишувди.

Бир кунни дадаси уни бозорга олиб борди. Олдин нўл ёқасидаги ойшаванд магазинга кириб сумка, қалам-дафтар олишди. Кейин харажат қилиш учун бозорга қараб юришди. Дарвозадан кириб боришаётганда бошига оппоқ салла ўраган кўзи ожиз қарияни кўрди. У бир жумлани тинмай такрорлаганича четроқда жавраниб ўтирарди. Олдида ёзиглиқ белбоғ, белбоғда эса сариқ чақалар. Унга тикилганича тўхтаб қолган Аламазоннинг лаблари беихтиёр пичирлай бошлади, қарияга жўр бўлиб, унинг сўзларини ичида такрорлашга тушди.

— Э-э, қаёқда қоп кетдинг анқайиб?

Дадаси қўлидан маҳкам ушлаб олганича расталар ёқалаб бошлаб бораркан, унинг лаби ҳануз пичирлашда давом этарди:

Элинг битта, қонинг битта,
Ҳасандурсан, Ҳусандурсан.
Қиё боқмай ўтиб кетма,
Акамдурсан, укамдурсан...

«Ашула бандаси»нинг қўлидаги транзистор тўсатдан жимиб, бир лаҳзадан сўнг «тут-тут...» овоз тарата бошлагани Аламазоннинг эътиборини тортди: «Тошкент вақти билан соат ўн бирдан ўттиз минут ўтди. «Машъал» тўлқинида — сўнгги ахборот...»

Сўнг аёлнинг нозик товуши эркакча дўриллаш билан алмашди: «Тошкент метросининг биринчи навбатини Октябрь инқилоби олтинчи йиллигига совға қилиш учун қуршаётган азамат қурувчилар...»

Текин тамакини ҳузур қилиб сўраётган «ашула бандаси» шу заҳотиёқ «ширқ» этказиб транзисторни ўчирди. Гўё сокин шароит юзага келишини кўпдан бери кутиб тургандек, институт биноси ичра қўнғироқ овози янгради.

Танафусга ажратилган вақт машғулотникидан тўрт ярим баравар қисқа бўлиб, Маориф министрлиги ошиқ-машуқлар суҳбати учун ўта чегараланган муддат белгилаб қўйган эди. Шу туфайли Аламазоннинг таклифини эшитиб, Бийрон гапни чувалаштириб ўтирмай, дангалини айтиб қўя қолди.

— Дарслар ҳозир мана бундоқ,— қўлини томоғига арра қилди у.— Выходнойдаям тайёрланмасам, ишим ча-

тоқ бўлади. Йўқ, Аламазон, кинога бориш қийин эртага. Аламазоннинг қорамағиз юзига тундлик қўнди.

— Бўпти-да...

— Ана, кўряпман,— Бийрон эркатойлик билан қиқирлади, момик бармоғида Аламазоннинг иягидан турткилаб, уни ўзига қаратди,— дўстидан хафа Аламазон. Дўсти бўлса хижолат чекяпти... яна бир ҳафта учрашолмайман деб.

— Бийрон...

— Тамо-о-м,— кўрсаткич бармоғини бу сафар Аламазоннинг лабига босиб, бошини муқом қилаётгандек чиройли қимирлатди Бийрон.— Шўрлик дўст ҳар кунин Аламазонни кўргиси келади. Однако, ўқиш... оёғидан боғлаб қўйган.

— Олдинлари...— «айтилган пайтдаёқ пизиллаб кетаверардинг» деган сўз Аламазоннинг тили учиде туриб қолди.

Энди қиз ҳам сал ранжиган қиёфада бўёқли лабини чўччайтирди:

— Ну-у, Аламазон! Еш болага ўхшайсиз. Ҳаммада бўлади-ку — кеча ундоқ, бугун мундоқ. Буни сизга айтмадим — иккита имтиҳондан ҳали қарзим турибди.

Қарз! Жуда бошоғриқ нарса-да шу. Тагин турлари кўплигини айтмайсизми: масъулият, вазифа, бурч... То тирик экансан узаверасан, узаверасан... Шундаям бир қисми қопкетса керак.

Бийрон узун жуи шарфни бўйяга бошқатдан маҳкамроқ чандиётиб, Аламазонга зимдан қараб қўйди. Унинг сўник кайфиятда тикилиб турганини кўрди-ю, дарҳол кўзини олиб қочди.

«Кеча ундоқ, бугун мундоқ» эмиш! — хаёлидан ўтказди Аламазон троллейбуснинг орқа бурчагига суянганича хомуш бораркан.— Гапни айлантирмай, дунёнинг ишлари чалкаш, деб қўявермайсанми!»

Умуман олганда, ҳамма иш кўнгилдагидек бўлди. Қайтага бир ҳафта фикри чалғинмайроқ юради. Бу орада радиодаги гонорариям қўлга тегиб қолса ажабмас.

Воҳ, ҳали буёқда ижара ҳақи ҳам бор, ой яна охирлаб қоляпти. Аслида-ку, аҳволни тушунтирса, Бойвучча ойн «солиқ»ни бир-икки ойга чўзиб туришиям мумкин. Айниқса Аламазонга йўқ демайди. Аммо кампирга қандай қилиб айтади буни?

Навбатдаги бекатда троллейбуснинг эшиги яна очилб-ёпилди. Кимдир чиқди, кимдир тушди. Троллейбуснинг эса бу билан иши йўқ — Ер ўз ўқи атрофида айланаверганидек, у ҳам маршрут бўйлаб гизиллаб тура бас.

Уф-ф! Ошқозон деган нарсада на фаҳм бўлар экан, на фаросат. Эгаси нима аҳволда-ю, бу хумпарнинг жишллашини қаранг.

Аламазон тушликни қаерда қилгани маъқуллиги ҳақида ўйлай бошлади. Илгарилари «маъқул» дейилганда у энг аввало овқатнинг таъмини назарда тутар эди, энди бўлса бу сўзни нархга нисбатан қўллашга ўтганди.

«Ҳа, албатта-да! — ниҳоят ўзинча қатъий қарорга келди у. — Энг зўри — бедана кабоб. Демак, курс — йигирма градус ўнгротдаги Бешёғочга!»

Бешёғочда троллейбусдан тушаётган Аламазон бичинида шубҳали шарпа пайдо бўлганини сезиб, қўлини чакқонлик билан қўлтиғига чўзди, панжасига кимнингдир совуқ билаги илинди. Бу билак олд тугмаси очиқ куртканинг шундоққина ички чўнтаги яқинида ҳибсага олинди.

— Қўлини қўйвор! — секингина, аммо дағдағали оҳангда мурожаат қилди кигиз шляпали киссавур. Чап қулоғи чиноқлигига қараганда қўли эгрилиги учун болалигидаёқ кимдир уни ёшига мос тарзда жазолайман деб өзгина эҳтиётсизликка йўл қўйганди чамаси.

Бу нусха нимаси биландир ўша машҳур Мирзақанд пиёнга ўхшаб кетарди. Балки сурланиб боқишидандир...

Шу пайт бир нима тап этиб ерга тушди. Аламазон киссавурни пастга тортқилаётиб, йўл-йўлакай пиллапояда ётган картмониши ҳам олишига улгурди.

— Қўйвор, сенга нима ёмонлик қилдим? — кўз қиринда уён-буён аланглаб, бояги оҳангда дўқ урди киссавур. — Кимсан ўзинг?

— Овчилар жамиятига аъзман, — бошқа нарсаларим жойидамикан дегандек чўнтақларини пайпаслаб кўраётиб, бамайлихотир жавоб қилди Аламазон. У кўкрак чўнтагидаги қизил муқовали дафтарчасини хиёл суғуриб, яна жойига тикаётган вақтда панжасидаги биллак саросимали титраб кетгандек бўлди. Аламазон ялт этиб чиноқини кўзига қаради.

— Кечиринг, ўртоқ начальник, — пайлари бўшашиб, бошини қуйи солди чиноқ. — Қаёқдан билибман мен...

— Қимирламай тур! — янги унвондан руҳланган

Аламазон шу унвонга мослаб пўписа қилди. Сўнг картмонини очиб, ичига назар ташлади — уч сўмлик ўз жойида лаълдек порлаб турарди. Картмонни ёпаётиб, калласига келган ёрқин фикрдан юраги дукиллаб кетди. — Пулнинг қолгани қани?

Чиноқнинг кўзлари олайди.

— Турибди-ку пул!

— Мен қолганини сўраяпман, — қатига тўртта гиламнинг чанги яширилган пальто ёқасини ғижимлаб, уни бир силтаб қўйди Аламазон. — Қани, чўнтакларни ағдар-чи.

Чиноқ шимининг киссасига қўл тикиб, титилиб кетаёзган иккита бир сўмликни чиқариб кўрсатди.

— Бори шу. Майли, титиб кўринг.

Аламазон пулни ундап юлиб олиб, курткасининг кўрак чўнтагига тикди.

— Аблаҳ! Гражданлик номусинг қолмабди!

— Узр, ўртоқ начальник...

— Уласанми... заводга кириб ишласанг?

— Кираман заводга! — Аламазоннинг кўзига тик боқди чиноқ. — Энди ҳалол яшайман деб кечагина қасам ичгим келувди. Тамом, бугун қасам ичман. Пиво... яхшиси, лимонад цехига ишга кирман. Суратимни бир йилдаёқ «Ҳурмат тахтаси»га осишадн. Мен айтдимми — тамом!

Кимдир Аламазоннинг елкасига гурс этказиб қўл ташлади. У салчиб ортга ўгирилди-ю, поездда бирга келган тепакал илжайиб турганини кўрди. Лакис?

— Бу ўзингмисан, жигар? — қўл бериб кўришаркан, ялтоқлашиб кўз сузди Лакис. — Жуда ажойиб отинг бўларди... Алангамиди-ей?

— Аламазон.

— Ҳа, ҳа, Аламазон, — дея бармоғини юқорига бигиз қилди у. — Ким эди анави мағзава?

Аламазон шошиб ортга қаради. Омадсиз «овчи» аллақачон жуфтак ростлаганини кўргач, ҳеч нарса бўлмагандек хотиржам жавоб қайтарди:

— Қайдам... Гугурт сўраётувди янглишмасам.

БЕК БУРИЕВИЧНИНГ АЖАБТОВУР ЖАВОНИ

— Менга қара, Лакис, бир бедана кабоб есак-чи. Дил кетувди-да.

— Бедана кабоб? Шу тобда қаердан топасан уни?

Аламазон йўлнинг париги юзидаги хариди чаққон бўлиб турган ёғоч дўкончани бурни билан кўрсатди.

— Ана, йиғирма қадам юрсак бас.

Бу дўкончада ҳар кунн тушлик пайти айниқса студентлар орасида алоҳида ҳурмат қозонган ўрамахамир сотилар эди. Баҳоси бор-йўғи тўрт тийину ўзи бирам хуштаъм, бирам тўйимлики!

— Номиниям зап топибсан-да,— одатига кўра пихилаб кулди Лакис.— Бедана кабоб-а!

— Юр, ўнта-ўнта туширайлик шундан.

— Яхшиси менга ёрдамлашвор. Кейин битта зўр жойда қошиқ уриштириб овқатланамиз. Шахсан Бек Бўриевичнинг ўзи бизга таом тутадилар.

Лакис уни Бешёғоч бозори томонга бошлади. Аламазон истаб-истамай унинг ортидан кўзғолган чоғда, баланд бино устидаги улкан ҳарфлар беихтиёр эътиборини тортди: «Пуллариғизни омонат кассада сақлағиз!» Раҳмат! Ҳозирча чўнтаккаям сигиб турибди.

— Ҳалиям ўша камандировкамн? — сўради Лакис.— Ё шўтта ишляяпсанми?

— Иш ахтаряпман,— зарда аралаш жавоб қилди Аламазон.

Лакис унинг бирон жойда ўқиган-ўқимаганини суриштирди. Қандайдир Бек Бўриевичнинг насия знефати ҳақида ўйлаб бораётган Аламазон тугалланмаган сиртқи ўқиш тарихини чўзғилаб ўтиргиси келмай, «йўқ» деган мазмунда бош тебратиб қўя қолди.

— Улай агар, бир кўрганимдаёқ ўзимизданлиғининг сезувдим,— илжайиб, унинг елкасидан қучди Лакис.— Ҳа, айтгандай, бояғи танишинг кимлиғиниям биламан... Пх-х...

— У мендан гугурт сўраётувди! — ўқрайиб қаради Аламазон.

Лакис масхараомуз бурун тортиб қўйди.

— Бўлса бордир...

Улар бозор ичидаги дўконлардан бирига кириб боришди. Лакисни кўрибоқ оғзининг таноби қочган дўкончи: «Марҳама-а-т, меҳмонлар, марҳа-ма-а-т», дея иккаласини омбор ичкарасига етаклади.

Япасқи бурнининг пастки қисми чўтир юзини эгаллагудек бўлиб тарвақайлаб кетган, кенгпешана, пистакўз Бек Бўриевич айни шу сонияда бошқа бир зотни сийлаш билан банд эди. Унинг қаншаридаги қон томур-

лари бўртиб турган яғриндор шериги сўйлоқ тишини йирқиратиб кавшаганча дастурхонни бир четдан «то-залаб» келаётганди. Ниҳоят меъдаси қонди шекилли, гавдасини орқага ташлаб, ўхчигудек бир аҳволда кетма-кет кекирди, лабини иштиёқ билан чўпиллатиб, сочиққа қўл чўзди.

— Мана энди дардингни гапир,— шу дамгача сабр-тоқат билан томошабин бўлиб ўтирган Бек Бўриевич фурсат келиши биланоқ меҳмоннинг ниятини суриштирди.

— Ҳў кунги айтилган нарса...

— Шу холосми? — унинг гапини бўлди Бек Бўриевич. — Сенга ўзбекчалаб уқтирувдим-ку бўлар-бўлмасга эшигимни қоқавермагин деб, тасаддуқ.

— Йи! Телефонни қўйиб, буёққа кел деган ким? — ўшайиб боқди сўйлоқ.

— Телефон ўйинчоқмас. Бундан кейини телефонда вайсашни бас қил. Шунини айтгани чақирувдим.

— Во, во, бу гап тўғри! — бирдан ҳушёр тортди сўйлоқ. — Баъзида номер териб, иккита одамнинг гапига улашиб қолган пайтларим бўлган.

Бек Бўриевич уни маъқуллаб бош қимирлатди.

— Бошқаларгаям айтиб қўй, уйимни ёнида ўралашиб юришмасин. Атрофда ҳар хил кўзлар бор.

— Ахир...

— Биринчидан, ҳали молни олганим йўқ,— тағни унинг гапини кесди мезбон.— Иккинчидан, келгандаям уни ўзимиз элтиб берамиз. Бу оламда нима кўп — ночор-лару югурдаклар.

Масала ойдинлашиб, сўйлоқ енгил нафас олди.

— Жуда эҳтиёткорсиз-да, Бек ака. Айниқса анави ёқдан,— у панжасини ҳалқа қилиб кўрсатди,— қайтиб келгандан кейин янаям уста бўп кетдингиз-э.

— Ҳе, лодонлар-а,— ҳомуза тортиб қўйди Бек Бўриевич.— Усталик қилсам, сенларни ўйлаб қиламан-да. Ҳаммангда бола-чақа бор.

Сўйлоқ тутиб келаётган ҳиқичогини босиш ниятида бор важоҳати билан чойга ёпишди, уни хўриллатиб-хўриллатиб ича бошлади. Бир вақт кампирларнинг қарагай сандиғини эслатувчи жавон устида турган филофли фотоаппаратга кўзи тушиб, яна «Йи!» деб қўйди.

— Анави турган фотоаппаратми, Бек ака?

— Э, шуниям битта танишимиз илтимос қилувди. Бунақаси камчилроқ экан.

Сўйлоқ бигиллаб кулди.

— Мен эски касбдан ҳалиям бор экан-да дебман.

Ушанда сўйлоқ мактабни эндигина битираётган давр эди. Ўртоқлари билан кўчада чиллак ўйнашиб турган чоғда қўлтиғида ёғоч учоёқ, бўйнида фотоаппарат билан Бек ўтиб қолди. Нарироқда тўхтаб, сўйлоқни имлаб чақирди. Боргач: «Саводинг дурустроқми ўзи?» деб сўради. «Ҳа», деган жавобни эшитиб, «унда қоғоз-қалам олиб мен билан юр, озгина пул ишлаб келасан», деди. Сўйлоқ суюнганича унга эргашди.

Уша куни вокзалда тумонат одам йнғилган экан ўзи-ям. Кейин билса, тошкентлик бир қанча ёшлар Қозоғистон чўлини ўзлаштиришга ёрдам бергани кетишаётган экан. Бек уларнинг раҳбарини суриштиришга тушди. Бошлиқлари ҳам ёшгина йигит экан. Бек унга аланималарни уқтириб, чўнтагидан қандайдир ҳужжат чиқариб кўрсатди. Бошлиқ маъқул дегандек бош қимирлатди ва атрофдагиларга юзланиб, чапак урди:

— Диққат, ўртоқлар, диққат! Суратга тушишни хоҳловчилар перронга чиқсин. Тошкент вокзалидан эсдалик. Сурат почта орқали юборилади.

Бир зумда иш юришиб кетди. Бек фотоаппаратининг филофини олиб ташлаб, уни учоёқнинг устига ўрнатди. Сўйлоқ эса дафтар-қаламни шайлаганича ерга чордана қуриб ўтириб олди.

Талабгорларнинг сон-самоғи йўқ эди. Бир суратга ёлғиз тушди, бошқаси — ўртоғи билан. Тўрт-беш кишилашиб тушишди, группа бўлиб тушишди, вагон зинапоясида тушишди, деразадан мўралаб тушишди... Хуллас сўйлоқнинг дафтари адресларга лиқ тўлиб, киоскадан семизроқ блокнот олишга тўғри келди.

Улар ишни тугатиб қайтишаётганда Бек анҳор устидаги кўприкда тўхтаб, сўйлоққа бир сиқим пул тутқазди.

— Дафтарларни нима қилай? — сўради у.

— Қанақа дафтар? — таажжубланиб боқди Бек.

Сўйлоқ индамай дафтарларни узатган пайтда у, «ҳа, буларни айтяпсанми», деб кулди-да, қўлидан олиб шартта анҳорга улоқтирди...

— Ушанда ҳайрон бўлувдим-а, шунча расм олди-ю, бирон марта плёнкани алмаштирмади, деб.

Бек Бўриевич сўйлоқнинг бу сўзига мийнғида кулиб қўя қолди.

— Ана шу вақтларда нақ олов эдингиз, Бек ака. Ҳозир сизга қараб туриб ёқамин ушлагим келади.

Бирдан телефон жириглаб қолди. Бек Бўриевич трубкани авайлабгина қулоғига тутиб, мулойим овозда жавоб килди:

— Лаббай, тасаддуқ... Ҳа, сенмидинг? Уйдаман, уйдаман. Келавер.

...Улар тушган такси Юнусобод бозори яқиндаги кварталга кириб, эгизакдай ўхшаш уйлардан бирининг ёнида тўхтади. Чўяидек оғир яшик иккинчи қаватга олиб чиқилиб, эшик биқинидаги хонага жойлаб бўлингандан кейингина ҳадемай ҳиммат кўрсатиши лозим бўлган Бек Бўриевич билан танишув маросими бошланди. У аввалига Аламазонни ўта синовчан тикилиб қарши олган бўлса-да, қовоғидаги кичик чандиққа кўзи тушгач, чеҳрасида бирдан илтифот барқ уриб кетгандек туюлди.

Аламазон Лакиснинг таништиришини кутиб ўтирмай, қад ростлаганича ўз исмини айтиб, бош ирғаб қўйди. Лакис эса бу олифтанамо расмиятчиликни шу оннинг ўзидаёқ пародия қилди: ўрта аср Рим боёнларидек мармур сузилиб, оёқларини пала-партиш ўйнатди-да, бош эгиб, пастдан мўлтайиб боқди.

— Бизнинг таниб қўйсинлар — Лакис Қальман!

Бек Бўриевич нимтабассум билан қўл силтади.

— Айтмасанг ҳам кўриб турибман каллигингни.

Бу топқирона аскиядан Лакисга қўшилиб Аламазон ҳам жўшиб кулди. Ошхона тарафдан келаётган хушхўр ҳидни илғаб олганидан буен унинг кайфияти жуда очилиб кетувди ўзи.

Бек Бўриевич «ўтириб туринглар...» дея ичкари хонага ўтди, салдан кейиноқ унинг жараиғдор томоқ қиргани эшитилди. Аламазонга қувноқ кўз қисиб қўйиб, Лакис ҳам ўша ёққа кирди. Иккаласи гўнғир-гўнғир қилиб нималариндир гаплаша бошлашди.

Столда фақат туздону қирқилган нонга лиқ тўла ту누ка идишгина турарди. Аламазон столи айланиб ўтиб, диванга ўтирди, ҳозирча нонни хуморбости қилишга киришди.

Ниҳоят Лакис «озодликка қайтди», Аламазоннинг ёнига суқилиб, костюмининг чўнтагидан олган «Интер»ини столга ташлади. Иккаласи мириқиб чека бошлашган дамда Бек Бўриевич уларнинг нима билан машғуллигини кўриб тургандай ичкаридан кулдон кўтариб чиқди.

— Овқат ҳам пишиб қолар. Ҳозирча жавондагидан хонаки қил турсанглар бўлармиди.

У кулдонни столга қўйиб, ошхона тарафга кириб кет-

ди. Лакис эса фурсатни бой бермай, шу заҳоти қарағай жавон сари интилди. Бориб табақаларини очгач, ортга ўгирилиб пихиллаб кулди, Аламазонни имлаб чақирди.

Нима бало, энди биргалашиб сичқон тутамизми дейман?

Аламазон яқинроқ боргач, Лакис ғаройиботни кўриб қўй дегандек иккала кафтини жавон томонга тантанавор чўзди. Жавоннинг ичида биринчиси иккинчисидан, иккинчиси учинчисидан каттароқ бўлган яна учта жавонча бор эди. Ҳар қайси жавончанинг устки қисмида нақшиндор ёғоч ғаладон, пастиди оппоқ пластмасса эшикча бўлиб, ғаладонларга гугурт қутиси ҳажмидаги қоғозчалар ёлиштирилган, уларнинг биринчисига «обрули меҳмон учун», иккинчисига «ёр-биродар учун», учинчисига «иприндилар учун» деб ёзиб қўйилганди.

— Дунё бўйича бир нусха холос! — отасининг орденини кўрсатаётган аълочи пионердек мағрурланиб гапирди Лакис. — Бунни очишни оқсоқол битта менга ишонади.

У биринчи жавончанинг ғаладонини тортди: паста, бодом, анор, майиз, хурмо, асал...

— Пастки томони — холодильник.

Лакис ғаладон остидаги пластмасса эшикчани очиши билан совуқ ҳаво уфурди. У-ҳў! «Наполеон» коньяги, қазн, лимон, қора икра, камёб шоколадлар...

Иккинчи бўлимда эса ерёнгоқ, шўрданақ, конфет, мураббо, колбаса, арақ, яхна гўшт кабилар давра суҳбати кўриб туришарди.

Ёр-биродарларга оқибат шунчалик бўлар-да!

Аламазонда бошдаёқ кўпроқ қизиқиш уйғотгани — бу... учинчи жавонча эди. Ниҳоят бунисигаям навбат етди. Ушбу бўлимдаги ғаладонда атиги бир ликоп оққалду қуртлаган туршак, холодильникда эса икки банка консерва билан ярим-ёртиси ичилган «Чашма» вноси турганини кўриб, Аламазон кафтида оғзини чаңгаллаганича пиқирлаб қўйди.

Улар столи «ёр-биродар» тарзида безашаётган чоғда, Лакис: «Бек Бўриевич жаҳл қилганида нима деб қарганишини биласанми?» дея ён томондан чўққи соқолга ўхшаб кўринувчи чўзиқ жағини қийшайтиб тиржайди. Сўнг яқинлашаётган қадам товушини эшитиб, «мана, ҳозир кўрасан», деб эшикка юзланди. Мезбон остонада пайдо бўлиши биланоқ қувланиб гап ташлади:

— Суюнчи беринг, хўжайин. Умрингиз узоқ бўларкан.

— Хўш, хўш? — Бек Бўриевич чехраси ёришганича тўхталиб қолди.

— Тушимда қизил трамвайнинг тагида ўлиб ётганимишсиз.

— Нафасингни иссиқ қил,— бирдан ўқчайиб, жеркиб ташлади Бек Бўриевич.— Ҳу, кунинг учинчи жавончага қолгур!

Лакис билан Аламазон бирин-кетин қаҳ-қаҳ отиб юборишди. Гап нимадалигини пайқаган Бек Бўриевич тезда ўзини босиб, майин бош тебратди.

— Ҳа, эсипаст! Жавонни таърифлашдан бошқа ишинг қолмадими дейман.

Чамаси Лакис ҳам ўлгудек очиққан экан. Биринчи пиёлани бўшатишгач, Аламазондан ўрнак олиб, керагидан ортиқроқ миқдорда газак қилишга тутинди. Бек Бўриевич қатордан қолмаслик учун ерёнғоқни шунчаки эрмак қилиб ўтираркан, Аламазонга боқиб: «Аскарликкаям борганмилар, тасаддуқ?» деб сўради.

— Ҳа! — Аламазон шу тобда имкон қадар кам гапириб, кўп кавшанининг пайида эди.

— Ҳм...

Бек Бўриевич оғзига ерёнғоқ солиб, шошмасдан чайнай бошлади.

— Погонини ранги қанақа эди ўзи?

— Қора,— гўлдираб жавоб қилди Аламазон. Лунжидагини эсон-омон ютиб олгач, қўшиб қўйди: — Сапёр бўлганман.

— А-а... яъни ерни тагидан бўмба ахтариб...

— Мина! — яхна гўштнинг навбатдаги бўлагига қўл чўзаётиб тузатиш киритди Аламазон.

Лакиснинг бирдан қулоғи диккайди.

— Вино дедингми?

Бек Бўриевич бидирлоқ Лакиснинг сўзини эйтиборсиз қолдириб, Аламазонни қайтадан саволга тутди:

— Яна қаерларда бўлгансиз, тасаддуқ? Чеккароқ томонларни айтаман-да.

Ҳеч нарсага тушунмаган Аламазон чайнашдан тўхталиб, унга терсайиброқ кўз қадади.

— Ҳа, мусофирлик қийин,— гални дарров бошқа ёққа бурди мезбон.— Ёлғизқўллик янаям оғир... Айниқса, қариганингда...

Аламазон бармоқларини ялаб қўйиб, эндигина «кампилингиз...» дея сўз бошлаган чоғда Лакис қаттиқ томоқ қириб, маънодор кўз сузди. Бек Бўриевич бўлса, «шўрва-

ям пишгандир-е», деб аста ўрнидан қўзғалди. Аламазоннинг гални эшитмай қолди чоғи. Ёки эшитмаганга олди.

Бойвучча ойнинг «қасри»га олиб борувчи торғина кўча қоронғилик бағрида янада соқин ва хилват кўринарди. Икки ёқдаги жулдирвоқи олчалар энди қоп-қорайиб, бир-бирига чирмашиб ўсган буталарга ўхшаб қолган, симёғочларда хира милтиллаётган яккам-дуккам чироқлар бўлмаса киши ўзини тўқайзорга кираётгандек ҳис қилиши табиий эди.

Зиёфатдан тетапояланиб қайтаётган Аламазон қайсидир лапар оҳангига мослаб ўзи тўқиган қўшиқни паст товушда хиргойи қилганича, туртиниб-суртиниб олға бораётганди.

Бийронгинам, бийронмисан?
Шойдамисан, зиёнмисан?

Ишқингда маст бўлдим, десам,
Кулиб дединг: «Пиёнмисан!»

Ҳа, ўргилай, Бийронгинам,
Қочиб юрган қуёнгинам...

Велосипедларини шарақ-шуруқ қилганича пойгалашиб келган маҳалла болалари қўнғироқларни басма-басига жаранглатишиб, уён-буёндан возира-воз ўта бошлашди. Аламазон бўйин қисгудек бўлиб жойида туриб қолди. Қий-чув товушлар узоқлашиб, тегирмондан бутун чиққанига ишонч ҳосил қилганидан кейин, гандираклаб ортга ўгрилди.

— Ҳе, ўша шайтонаравангини...

Кейин жимгина йўлида давом этди. Рақсбоп ашулаям бўғзида чала қолиб кетаверди.

Оббо Лакис тушмагур-эй! Зўр одам билан таништириб қўйди-да. Бек Бўриевич дегани нақ тилло экан. Сен мусофирга одамгарчилик қилишимиз керак, дейди-я. Етти-ёт бегонага, «қийналсанг олдимга келавер», деб ким айтади ҳозир? Қаерда бор бунақа мард? Ким кўрсатади бошқасини?

Сўққабошман, малол келмаса қарашиб тургин, дейди. Нега малол келаркан? Бунақа мардларга ким ёрдам бермайди!

— Сомалайкўм...

Аламазон таққа тўхтаб, товуш келган томонга — осмонга қаради. Осмонда эса ҳатто юлдуз ҳам кўринмасди. Ҳайрон бўлганича теваракка жаланглади. Дарахтлар ортида қандайдир шарпа сезилди. Нималигини аниқлаб улгурмаган ҳам эдики, ногаҳонда «гуп» этган товуш эшитилиб, паканагина ит олчалар орасидан ангиллаганича чопиб чиқди. Аламазон орқага аланглай-аланглай, беихтиёр қоча бошлади. Ит уни қувиб ўтиб, кўздан ғойиб бўлаётган пайтда яна тўхтаб, ёқасига туфлаб қўйди.

— Саломимга нега алиқ олмайсан деб илигимдан ғажимоқчимиз дебман-а.

Қизиқ! Агар бу ҳақиқатанам ит бўлса, нега почасига ёпишмади? Еки қоронғида мушукни итга ўхшатдимиз? Ё тавба! Жуда ғалати иш бўлди-ку — ит нега тишламади уни?

Айтганди бир девона
Ит ҳақида афсона:
Итлар нега акиллар?
Итлигини таъкидлар!..

— Кўнглим учун «воп» деб қўймади-я, — қинғир-қийшиқ одимлашда давом этиб, сабабини ўзи ҳам билмаган ҳолда дили ғашланиб гўлдиради у. — Шуям итми?!

АВТОБУСДА ТЕКИН ЮРИШНИНГ УН ЕТТИ УСУЛИ

Юксак тоғларнинг икки тарафида яшаётган бўлишларига қарамай, Эшмат билан Аламазон гўё маслаҳатлашиб олгандек бугун айни бир паллада уйқудан туринди.

Эшмат эти дилдираганича кўзини очиб, шоша-пиша кўрпани тимирскилай бошлаган пайтда осма соат сўнги марта бонг ураётганди. Уйқусираб девор тарафга қаради — роппа-роса етти бўлибди.

— Вей! Қаёқдасан? — кўрпадан чиқмай овоз қилди у. Хотини даҳлиздан кириб келиб остонада тўхтагач, аразчи боладек лабини буриштирди. — Нимага ёнимга ётқизиб қўйдинг болангни? Қара, томоғимгача ҳўл қилворибди.

— Доим «боланг, боланг» дейсиз. Нима, битта меникими?

Эшматнинг бирдан бурни чўччайди:

— Гапни кўлайтиравурма. Бошқа кийим бер менга!— кейин шовқиндан чўчиб кетиб инжиқлана бошлаган ўғлига энгашиди-да, илжайганича папалашга тушди.— Бубу-бубу, туту-туту. Ҳаҳов, тойчоғим! Бир шаталоқ отиб турворишг.

Орадан кўп ўтмай, олд томонига бўёғи бошқача қаллот ўрнатилган «Муравей» бир маромда тариллаганича йўлга чиқиб, маҳалланинг тупроқ том уйларини биринкетин ортда қолдира бошлади. Телпагини ғаявосларни-кига ўхшаш кўзойнакка бостириб кийган Эшмат майдалаб ёға бошлаган қордан олачалпак тус олган шағал кўчанинг ўйдим-чуқурларига чап беришни ҳам унутиб, ўзича хаёл суриб борарди.

Э, кимларни кўрмаган бу кўча. Чоллар баъзан эслаб кўядиган Усмон подачию Едгорбойваччаям, Теша «тўртинчи»ю Қоровой кўрбошиям шу йўлдан юрган. Канал қазиншгаям, даштни ўзлаштиришгаям, урушгаям шу йўлдан кетишган. Дўппи бир айлангунча, мана энди, Эшматнинг гали кеп турибди. Ҳа, айтгандай, унинг улоқчи опоқ отасиям шу йўлдан минг марта от чоптириб ўтгандир-ов. Йўқ, отни доим чоптириб ўтган дейиш нотўғри. Соврин ололмай, шумшайиб қайтган кунлариям бўлгандир, ахир...

Яна «катта авария» юз беришига бир баҳя қолди — Бўтавойлар онласи томорқага эриқдан қувур ўтказмоқчи бўлиб, тунда кўчанинг ярмигача чуқур қазиб қўйишган экан. Хайриятки Эшмат рулни ўз вақтида четга буришга улгуриб, ҳалокатнинг олдини олди.

Бўтавой дегани ҳам афандига ўхшаган бир одам. Қайси галварс томорқага қишда дахана очади? Ер метиндек бўлиб ётгандир.

Маҳалла охирлаб бораётганди. У дала йўлига етай деганида Азизаларнинг дарвозаси олдида мутлақо нотаниш «Москвич» машинаси турганини кўриб, газни пасайтирди: «He-нет!»

Мотоцикл четда тўхтаб улгурмасидан, Азиза оқ халатли лорсилдоқ аёлга ҳамдам бўлиб кўчага чиқиб келди. Аёл унга ниманидир тайинлаб, машинага ўтириб жўнаб кетди.

— Нима гап, Азизабону?— ҳалпиллаганича яқинлашиб келаркан, кўзойнагини ечиб, Азизага ҳадикли нигоҳ қадади Эшмат.

— Уша эски дардлари-да,— деб уй тарафга қараб қўйди Азиза.— Қишда астмалари қўзиб туради.

Эшмат ҳамдардлик билан елка чайқади:

— Холамизни кўп қийнади-да шу дард. Сал дурустми, ахир?

— Укол олиб, енгил тортдилар. Ҳадемай ўтиб кетади.

— Майли, ҳозир безовта қилмайини бўлмаса.

Эшмат борлиқ зеҳнини юз фойиз ишга солиб, Азизанинг руҳиятини чамалаб кўришга уринди. Қизнинг жун рўмолда янаям хушбичим кўринаётган юзига ярашиқли таранг пешанаси, ёйсимон ингичка қошлари, жавдираб боқувчи шахло кўзлари, кўримли ингичка бурни, қирмизи ёноғига рангдош жажжи оғзию нозиккина иягигача бир-бир кўздан кечириб чиқди. Буларнинг барчасида маҳзунлик аломатлари бордек эди.

— Вей, менга қарагин, Азиза,— одатдагидек тўпориланиб мурожаат килди у,— мабодо Аламазондан хатпат олмадингми?— Қиз «йўқ» деган маънода бош тебратгач, тутақиброқ давом этди:— Сенга ёзмаса, уйига ёзмаса, ҳатто менга ёзмаса... Шуми оқибат? Тирикмикан ишқилиб, деб турганингда, лоп этиб газетда шеъри кўриниб қоляпти.

— Иши кўлдир-да,— дея четга кўз ташлади Азиза.

— Тунов кунни борсам, аяси йиғлагудек бўлиб ўтирибди... пўстининиям олмасдан кетувди деб. Қаҳратонда тараша бўл қолмасин дейди-да шўрлик. Онаизор-да.

Азизанинг чеҳрасини хавотир қоплагандек бўлди.

— Кийимин... посилка қилишсаям бўларди.

— Адрес бўлса қиласанми посилкани!— зорлангудек чинқирди Эшмат.— Вей, ундан-бундан суриштириб, шунинг адресини топсанг-чи. Топгин! Жа бўлмаса Тошканга шартта ўзим бориб, шу саёқин...

Унинг Аламазонга нисбатан қўллайдиган чорасини иложи борича ваҳимали, айни чоғда, ҳозир Азизани бунга ишонтира оладиганроқ бир шаклда бўлмоғи лозим эди. Эшмат ана шу мураккаб шаклни кашф этолмай, дудуқланганича туриб қолди.

Ҳар кунгидан кечроқ уйғонган Бойвучча ойи обрезада бет-қўлини ювиб, ташқарига чиқди. Туни билан тинмай ёққан қор айвоннинг бир қисмигача кириб улгурган, эрталабки аёз пучуқ бурунни ичкаридан ачиштирарли даражада эди.

У шолрўмолга бурканганича пастга тушиб, тойиб кетмаслик учун эҳтиёткорона одимлаганича, Аламазоннинг хужрасига яқинлашиб бораётган пайтда айвондаги радиодан Кремль курантининг тантанавор жараңи янгради:

— Ҳой, кўзингни оч, ғофил! — деразани кетма-кет тақиллатиб, қуруқ пўписасини бошлади Бойвучча ойи.— Тур, чиқиб йўлакларни оч, қор кекиртакни кўмаман деб турибди.

Аламазон «Одобнома»га амал қилиб ишни «хўжайка»сининг айвонидан бошлади. Айвон тозалаб бўлигач, пиллапоя олдидан кўча дарвоза тарафга йўл очишга киришди. Ёғоч куракнинг сопини қорнига тираб: «Др-р, пат-пат-пат! Др-р, пат-пат-пат!» дея овоз чиқариб чопқиллаганича қорларни бульдозердек сура кетди.

Кейин навбат ҳовли этагидаги шийпон томон чўзилган йўлакка келди. У иккинчи хужра ёнидан ўтиб бораётган дамда, томоғига дока боғлаб олган ўт ўчирувчи отилиб ташқарига чиқди. Бармоқ сараклатиб сўзга оғиз жуфтлаш билан бирдан йўтали тутди. У тинмай ўхчир, бармоқлари эса ҳануз сараклаб, Аламазонга ўдагайлашда давом этарди. Ниҳоят йўтали тийилгач, товуши беркилиб қолгани учун оғзини катта-катта очганича қийналиб хирқиради:

— Учинчи сменада келдим мен. Намунча «дир-дир» қиласан.

— Ие, турумингизни тозалаб қўйсам-у...

— Керакмас! — афтини буришгирганича қўл силтаб, унинг гапини бўлди ўт ўчирувчи.— Ургилдим сендақа скрейпердан.

У яна йўтала-йўтала хужрага кириб, эшикни ичкаридан тарақлатиб ёпди.

«Сўқмоқ қуриш» ишлари муваффақиятли тугаллангани шарафига берилган нонушта чоғи Бойвучча ойи шўғрида гап очиб қолди.

— Анали гўрсўхта нималар деб алжираётувди сенга?

— Чиқиб, «бу йилги қалин қор билан табриклайман», деди, — мийнгида кулиб жавоб қилди Аламазон.

Бойвучча ойи лаб буриб деди:

— Бо... Ўзи-ку саҳарда ишдан келди. Уйқуни бузиб, табриклашга чиққанини қара. Вой қургур-эй!

Аламазоннинг қовоқлари солиниб, жиддий тортди.

— Тоби йўғроққа ўхшайди. Кўриб раҳмим келди.

— Кеча оғзи бурнига етиб, роса қусди ўзням. Ҳай-

даб чиқарай десам; уволидан қўрқаман. Ҳайдамай десам, шу ерда ўлиб-нетиб қолса...

— Кўйинг-э, теракдек-ку ҳали.

— Ичи чириган терак бу,— кўэларини бақрайтирди Бойвучча ойи.— Йўталлиши хунук, кўэлари саргайиб ётибди. Арақни камайтиргини, пулига қўшиллардан қатиқ обериб турай десам, «қатигингни манъ қиламан!» деб айюҳаннос тортворди... жазаванг минаи кетгур.

Бу гапни эшитиб Аламазон қаҳ-қаҳ отиб кула бошлади.

— Нима деганини яна бир қайтаринг... Ха-ха-ха... Балки «қатъияи манъ қиламан» дегандир? Ха-ха-ха, ха-ха-ха...

Бир оздан кейин у кийиниб олиб, йўлга отланди. Хужрадан чиқиши биланоқ бўғзигача латта ўроғлиқ артезиандан сув олиб турган Бойвучча ойи яна бобиллаб берди.

— Ҳу, шилдирамай қолгур. Шу аёзда чарм кастумга бало борми? Сил бўласан охири, сен бола.

«Шунча яшаб, Яланғоч полвон сил бўлмади-ю, мен нега бўларканман?» дея хаёлидан ўтказди Аламазон.

Маҳаллаларида юнгдор кўкраги саидиқдек келади-ган, тапаси чўянга ўхшаш телба киши бўлгучи эди. Қишин-ёзин биргина иштонда юргани учун уни ҳамма Яланғоч полвон деб атарди.

Бир куни Аламазон мактабдан қайтиб келаётган пайтда яланг оёқлари билан қорни «ғарч-ғурч» босганича ёнидан Яланғоч полвон ўтиб қолди. Бу сафар у эгнига тўр майка кийиб олган эди. Йўл ёқасида суҳбатлашиб турган қариялардан бири соқолини динкайтириб илжайганича: «Сарупо қутлуғ бўлсин, полвон!» деб чиқиллади. Яланғоч полвон эса ҳар доимгидек сипо боқиб жавоб қилди.

— Қиш қаттиқ келди. Иссиқ кийинмасак бўлмайпти...

Аламазон Бойвучча оинга яқинроқ бориб, курткасининг тугмасини счиб кўрсатди:

— Мана, жункамзулим бор. Ҳаммом қилворади.

— Бошинг-чи, бошинг?

— Бош чиниқиб кетган, Бойвучча ойи.

— А-а? — мазахлагандек сохта илжайди Бойвучча ойи.— Хўш, яқинда нега жағинг дўмбира бўлди, биласанми? Бошингдан совуқ ўтганига! Қани, буёққа юр.— у Аламазонни уин тарафга бошлади.— Юр деяпман! Топган телпагингни кийвол. Эсимдан чиқай дебди-я.

— Қанақа телпак? — таажжубланганича аймон пил-лапоясида тўхтаб қолди Аламазон.

— Хў бирда қувурдан топувдинг-жу...

— Э, нима қиламан ўша пўстакни?

— Пўстакмиш! — хўмрайди кампир.— Яқинда латта-лутталарни титкилаётувадим, орасидан чиқиб қолди, дуппа-дуруст нарса экан. Ана, бир кўргин, жунларини қайчилаб, тараб қўйибман.

Бек Бўриевич тайинлаганидек, Аламазон аввал телефон қилиб кўриб, сўнг уникига йўл олди.

Сиздан хабардор бўлиб тураман, деб ўша куни зиёфатга мос қуюқ ваъдани беришга берди-ю, бировга баҳона қилишга арзимайдиган сабаб билан, мана, ўн кунча вақтни ўтказиб юборди. Биргина Бек Бўриевичга эмас, Бийронгаям бебурд бўлди.

Бундоқ қараганда, Аламазон ҳам иложсиз эди-да — лунжи пуфакдек бўп турса-ю, қайси юз билан қиз болани сайилга таклиф қилгани боради? Гарчи ўшанда ёнида пули бўлсаям — етти сўм!.. Болалар журналининг гонорари! Жуда вақтида келди, чўптагида охириги етмиш беш тийини қолувди.

Хўтигим бор — футболчи,
Одети сал чатоқ-да.
Тўпни ўн бир метрдан
Топер орқа оёқда.

Дарвозабон гол қўйиб,
Ётер орни таталаб.
Хўтик қургур бунда
Шодон ханграр шатталаб.

Бор гап мана шу. Шугицага — етти сўм. Демак, ёзганларини пешма-пеш босиб тураверинса, кунига етмиш сўмча ишлаши мумкин бўларкан. Ана-е, ўртача эллик ҳам деяйлик.

У «Болалар дунёси» магазини олдида трамвайдан тушиб, Юнусободга йўлни қисқароқ қилиш учун автобус бекатига ўтди.

Болалар журнали, болалар магазини... Зумрашаларнинг яна алоҳида кино-театр ювспорт мактаби, саройлар юв ансамбллари бор. Ҳар қайси истироҳат боғинини

тег ярми шуларники. Буларга фақат бир нарса етишмайди — яхши китоблар. Яхши китобларни кўпайтириш эса жуда қийин, осмонўпар босмаҳоналар қуриш билан иш битмайди.

Суғуртириб ташланган озиқ тишнинг ўрни бехос санчий бошлади. Унга Аламазоннинг жағини шошилинич равишда изғириндан қутқариш топширилгандек етмиш иккинчи автобус физиллаганича етиб келди.

Утган гал Бек Бўриевичникидан қайтиб келибоқ каравотга гурсиллаб ағанаганича донг қотиб қолган Аламазон эрта-саҳарда инграгудай бўлиб уйғониб кетди. Мия томирларини кимдир беаён чимдиб бураётгандек туюлди. Бу оғриқнинг сабабчиси жағида пайдо бўлган жизиллоқ эканини пича ўзига келганидан кейингина англаб етди. Аста юзини сийпалаб чап лунжи шишиб қолганини пайқағач, дарҳол токчадаги кўзгучани олиб, унга саросималаниб қаради — ана афту ана башара!

Докторларнинг одати — шиш қайтмагунча тишни суғуришмас экан. Шиш эса, Бойвучча ойи тез-тез шўрпахта босиб туришига қарамай, ҳадеганда қайтавермади...

Аламазон, «ишқилиб, манзилдан ўтиб кегмадимми», дегандек ойнакдан ташқарига хавотирланиб боқди. Афтобус эндигина «Ғалаба» боғига етиб келганди.

Тошканбойнинг жуссасиям тўлишгандан тўлишяптида. Яқинигинадаям бор гавдаси эски шаҳару янги шаҳар бўлса, энди боши Юнусободдаю оёғи Чилонзорда, ўнг қўли Қорақамишдаю чапи Қўйлиқда. Хўш, Москвадан қасри кам?

Ойнакка елка ёпиштириб ўтирган чол Аламазоннинг фикрини уқиб олиб уни тасдиқламоқчидек, кампирини туртиб, боғ биқнидаги ялангликни кўрсатди.

— Шу жойга антийна қуришармиш.

— Қанақа антийна?

— Телевизорники-да. Масковдагидан тўрт қарич тикроқ бўлармиш. Масковдагиданки баланд қурилса, шуни билгинки, дунёда энг узунн ўзбакники бўп қолади.

— Э, бормисиз ўзи? — Бек Бўриевич Аламазонни ҳайбаракалла билан қарши олди. — Кўринмай кетдилар, тасаддуқ?

Аламазон бошидаги телпакни қозиққа илаётиб, аҳволни қисқача тушунтириб ўтди. Бек Бўриевич оқсаганича уни ичкарига бошлаб кириб, диванни кўрсатди.

— Қани, буёққа,— ўзи эса стулга ўтирди.— Бизниям тобимиз сал андакроқ. Эски ревматизм хуруж қип турибди... Ҳай, мен чой қўяй.

У яна оқсаганича ошхонага кириб кетди.

Стол ўтган галгидек «ёр-биродар» шаклида безатиб қўйилганди. Аламазон шўрданакли ликопчани олдиришга суриб, «кенгил репетиция»ни бошлади.

— Хавотирланиб ўтирувдим-да,— қайтиб чиқиб, ўнг сонига қўл тираганича оҳиста стулга ўтирди Бек Бўриевич.— Телефонда, «ҳозир бораман», деб қўйиб, намушча кечикдилар, тасаддуқ?

— Аввал трамвай кутдим, кейин — автобус,— мағзини ҳузур қилиб чайнаётиб изоҳ берди Аламазон.— Бу етмагандек, автобусдан тушаётганимда тутволишиб анча сур-сур қилишди. Билет олиш хаёлимдан кўтарилибди денг.

Бек Бўриевич кўзларини муғамбирона қисиб, бош тебратганича тилини чўлпиллатди.

— Э-воҳ, анча хижолатпазлик бўпти-ку. Бу дейман, усуллар бўйича таҳсил кўрмаган эканлар-да?

— Қанақа усул?

— Мен сизга айтсам, тасаддуқ, автобусда текин юришнинг ўн еттита усули бор,— олимона гердаийб маълум қилди Бек Бўриевич.— Ҳозиргача кашф этилгани — шу.

Аламазон қайрилма киприкларини пирпиратиб, мезбоннинг оғзига диққат билан тикилди.

— Қани, қани...

— Биринчиси — энг оддий усул,— зарра хижолат тортмасдан тушунтиришга киришди Бек Бўриевич.— Яъни чўнтакда доим чет йиртилган абонимент олиб юрилади. Хоҳи кондуктор суриштирсин, хоҳи ҳайдовчи, «ҳозир йиртиб узатдинг-ку», деб бездек туриб олинади.

— Буни қаранг-а! — ўтирган жойида бир типирчилаб қўйди Аламазон.

— Иккинчиси янаям беҳишава,— «дарс»ни давом эттирди Бек Бўриевич.— Бунда эски билетни ташламасдан сақлаб юрсангиз бас. Йўловчилар қўлма-қўл қилиб кассага, ё бўлмаса кондукторга танга узатишади. Тўғрими? Кейин у томондан билет оқиб келади. Шулардан биттасини йўлда ушлаб қолиб, ўзингиздаги эскисини бошқаларга узатаврсангиз, олам гулистон. Бу билет келаси сафар яна асқотади...

Лекция чўзилиб, гап ўн олтинчи усул ҳақида бораётган вақтда ошхонадаги чойнакнинг қолқоғи «такиратукур» рақс тушишга киришди. Бек Бўриевич қийшаглаб оидмлаганича чой дамлаб чиқди.

— Охирги усул анча қалтис,— суҳбатни эътибор бериб тинглаш билан бирга нон устига гоҳ колбаса, гоҳ яхна гўшт қўйиб ейишни ҳам унутмаётган Аламазонга чой узатиб, гапга яқун ясай бошлади у.— Худди бугунгидай парижонликка берилиб, юқоридаги усуллардан фойдаланишни эсдан чиқардингиз дейлик. Автобусдан тушсангиз, олдингизда назоратчилар турибди. Хўш, нима қилиш керак? Бунда сўнгги чорани ишга солиб, бирдан гандираклаб тўхталасиз, кўкрак тугмаларингизни ечиб, ўқчимоқчидек бўғзингизни чангаллайсиз, кўзни ёйлайлантириб, тилни сангиллатасиз. Назоратчиларнинг ўзлари қўлтигингиздан суяб четроққа ўтқизиб қўйишмаса, мана, мендан ўпкаланг.

Аламазоннинг ҳам файласуфлиги кўзиб, «подир усуллар»га қўшимча киритишга ошқди.

— Яна битта йўли бор...

Бек Бўриевич қизиқсиниб қош керди:

— Хўш, хўш?

— Бир куни кассага танга узатиб юборувдим, шундайинча бедарак кетди. Ярим йўлдаёқ эплаштиришибди.

— Ҳай-ҳай! — иккала кафтини ундов қилиб, дарҳол эътироз билдирди Бек Бўриевич.— Бундай усул сиз билан бизга тўғри келмайди. Бу энди ғирт шпаналик.

Аламазон кетиш олдидан, «мабодо, бизга хизмат йўқми», деб сўради. Бек Бўриевич қарағай жавон устидан тортга ўхшатиб каноп ил боғланган иккита қоғоз қутнчани олиб, уларни «ёлғизқўл»лар орзиқиб кутншаётганини айтди.

— Муҳтожроқлар озгина обрўйимиздан фойдаланиб, гоҳ уни илтимос қилишади, гоҳ буни. Йўқ деёлмайсан. Қолаверса, бизгаям савоб керак.

Орқа қисми шалвираган телпагини бошга қўндириб, эшикни очмоқчи бўлиб турган Аламазон куртқасининг чўнтагига бегона қўл кириб-чиққанини сезиб, порози қиёфада ортга ўғрилди.

— Ҳаво совуқ, тасаддуқ. Таксида бора қолинг,— дея унинг олқасига уриб қўйди Бек Бўриевич.

УТ УЧИРУВЧИНИНГ АЙБНОМАСИ

Бир куни Аламазон кўчадан қайтиб келиши билан Бойвучча оғи уни тўхтатиб, уйдан шапалоқдеккина қозғ олиб чиқди.

— Ма, сенга повуска кепти.

Аламазоннинг аъзойи бадаши жимирлаб кетди. Қўғозни шоша-пиша қўлига олиб, рақамларга кўз югуртиди. Радиодан! Хазинанинг ўзи экан-ку радио дегани! Шунчалар мўмай ҳақ қўйишадан деб сираям ўйламаган эди.

— Нима деб ёзишибди повускага?

Аламазон ҳаяжонини яширишга тиришаётган бўлсада, бари бир бунинг уддасидан чиқолмади.

— Юқоридан буйруқ юборишибди,— кўзиде қувонч балқиб, Бойвучча ойига ҳазил қилди у. Сўнг қозғозга диққат билан тикилиб, ёзувларни ўқиётгандек қилиб кўрсатди ўзини.— Уртоқ Аламазон! Январга белгиланган ижара ҳақини ҳурматли Бойвучча ойига олтинчи февралдан, яъни эртадан кечиктирмай тўлаб қўйишингизни сўраймиз...

Эртасидан бошлаб Аламазон қора мундштугини топчага иргитиб, яна булғори сигарет чекишга ўтди. Бепизи исини бурқсатиб юрмаслик учун газли зажигалка олди. Орада Бийрониям, Бек Бўриевичниям йўқлаб турнишни унутмаган ҳолда, ўн кунга қолмай барча контрол ишларни ёзиб ташлади. Энг муҳими, шалвиरोқ телпагини бош кийимлар устахонасида бошқатдан қолипга солдириб, бинойидек шаклга келтирди.

Мана сизга ўша оддийгина, камтаргина раднонмие қудрати!..

Сенга айтган эдим-ку,
Бу кунлар ҳам ўтар, деб.
Сувдеги, эй, тунд ансим,
Бошинини сал кўтар, деб..

Уч қисмдан иборат фаройиб жавон «саховати»га энди унчалар эҳтиёжи қолмаган Аламазон, тушликни мўлжаллаб ўтирмай, бугун Бек Бўриевичникига барвақтроқ кириб борди. Мезбон унинг таъмирланган телпагини таниёлмай, «қалпоқ муборак бўлсин», дея одатдагидек илиқ кутиб олди. Аламазон шошиброқ турганини айтгач (дарслар тугамасидан Бийронининг олдига етиб боришни ўйлаётганди), унинг қўлига бөгичли ёғоч яшикчани тут-

қазиб, Чорсуға ташлаб ўтишини тайинлади. Сўнг авваллардагидан баттароқ оқсаганича келиб, эшик ёнида кузатиб қоларкан, юқори қаватдан тапира-тупур югуриб тушган болалар ортидан боқиб: «Ҳа, кунинг учинчи жавончага қолмагурлар-а», дея илжайиб қўйди.

Аламазон айтилган адресга бориб, тор кучадаги пастаккина дарвозанинг зулфинини қоқди. Сўйлоқ киши чиқиб келиб, юкни қабул қилиб олгач, чой-пойга шама қилиб ўтирмай, дарҳол эшикни ёпди.

«Ялтироқ тугмаларим ёқмади шекилли», дея ўзинча жилмайди Аламазон.

Кўчадан қайтиб чиққач, мисгарлик дўкончалари бўйлаб Чорсу майдони сари йўл олди.

Умуман, кейинги пайтда Бийронга жудаям серқатнов бўп кетмадимми? Сотти сатанг бир кунни, «қизларга қанча илакишаверсанг, шунча бурдинг кетаверади», деган эди. Шу пандавоқиниям гапида жон бормикин? Бийрон учрашувга чиқишни негадир тобора таранг қиляпти. Ҳатто ширин гапларидаям қандайдир сохталик бордек... ё унга шунақа туюляптимикин?

Майдонга етиб келган Аламазон иккиланганича тўхтаб қолди. Бари бир Бийронни кўргиси, ўзбекчани бузиб-бузиб айтадиган сўзларини қайта-қайта эшитгиси келаётганди (баъзида унинг: «Хафа бўлмайсиэ. Биздан ўзбек мактаби узоқда бўлган...» дея кечирим сўраб қўйишининг ўзиям бир жозоба эди).

— Салом бердик!

Аламазон чўчиб бошини кўтарди. Қаршисида товуш чиқармай кулаётгандай оғзини каппа очиб Шариф турарди.

— Бетларни бир ялашайлик энди,— дея юмуқдек кўринувчи қовоқлари орасидан кўзларини йилтиратганича қулоч ёйди у.

— Шариф! — Аламазон пакапагина курсдошининг бўйинидан қучиб, бошини бағрига босди.— Омонмисан? Қандай шамол учирди?

— Отпуска олувдим. Бир ҳаво алмаштиргим келди. Баҳонада контрол ишлариниям чала-чулпасини битирволаминэ.

Шарифнинг собиқ ҳамқишлоғи Машраб Қосимович заводда профком ранси лавозимида ишлар экан. Улар тушликка яқин етиб боришгани учун кўришиб бўлибоқ, тўғри завод ошхонасига бошлади.

— Аламазон акам менга курсдош,— дея унга Аламазонни таништирди Шариф.— Университетдан чиқиб буёққа келаётувдим, бирдан учрашиб қолдик.

— Жуда соз бўпти,— оғир гавдасини ларзанглатиб, айиқ юриш қилиб бораётган Машраб Қосимович Аламазонга самимият билан боқиб қўйди.

Шариф: «Отангиз сизга бир гап айтворувдилар...» дея гап бошлаган чоғда Аламазон уларга халақит бермаслик учун ўзини четга олди — ошхона биносининг бурчакроғида жилдираб турган артезиан томонга бурилди. Календарь бўйича бундан тўрт кун аввал баҳор кириб келган бўлса-да, ҳаво ҳануз қиш измида тургандек игнадор, одамни чанқатадиган авзойи йўқ эди. Шунга қарамай Аламазон артезиандан мириқиб сув ичди, қўлини чайиб, батис рўмолчасини кафтига босди.

У шошилмасдан одимлаганича ошхонага кириб борганида иккала ҳамқишлоқ аллақачон овқатни олиб бўлиб, уни кутиб ўтиришарди.

Овқатланишаётган чоғда Машраб Қосимович гоҳ-гоҳ зимдан синчиклаб қараб қўяётганини сезиб турган бўлса-да, Аламазон индамай карам шўрва билан «ҳисобкитоб»ни давом эттираверди. Шариф қўлига гугуртчўп олиб, усти қатқалоқланган қалампирдоннинг кўзини очиш билан овора эди. Тешикчалар тозалангач, идишчани тўнкариб овқатга силкий бошлади, аммо ундан ҳеч нарса тушмади. Қани энди, шу пайтда бу гўсхўрни яйраб эрмак қилишга имкон бўлса!

Машраб Қосимович тикила-тикила Аламазондан бошқа дурустроқ хусусият тополмади шекилли, компотдан бир симириб олиб, сўради:

— Қовоққа нима бўлган, жиян?

Аламазон беихтиёр қошининг пастроғини силаб қўйди.

— Чандиқни айтяпсизми?

— Шавланинг устида суяк талашилгандир-да, а? — ҳазиллашди Машраб Қосимович ва гавдасини силкитиб кула бошлади. — Виҳ-виҳ-виҳ...

— Аламазон акам — боксёр! — чимрилиб, тантанавор оҳангда эълон қилди Шариф.

— Э-э, жуда соз, жуда соз,— Шариф кутганидек Машраб Қосимович энди Аламазонга бошқача нигоҳ билан боқди.— Рисқиев чиқди-ю, Ўзбекистонда боксга ишқивоз кўпайиб кетди. Тунов куни йиғилишда, «қачон бокс тўгараги очамиз», деб ёқамга осилишди ёшлар. Ав-

вал спорт залимиз битсиш, деб зўрға қутулдим. Аслида-ку, битта тренер топилса, болаларни ҳозирча югуртиб-нетиб турармиди...

— Мана тренер,— Шариф кулгисини бўғзига ютиб, қўлидаги қошиқ билан Аламазонни кўрсатди.

Аламазон ҳам бўш келмади.

— Алоҳида квартира ваъда қилинса, ўйлаб кўрардик.

— Ана шу масала бизда чато-о-қ,— мутлақо жиддий тарзда афсусланди Машраб Қосимович.— Кичик оилалар ётоғида-ку жой топилади-я...

...Патронини пўпанак босиб ётган юз шамли чироқ атрофида гир-гир айланишдан толиққан парвона энди пастлаб учаркан, кўниш учун бехатарроқ майдон қидираётгандек, стол узра уёқдан-буёққа манёвр қила бошлади. Чамаси унинг кўзига сопол товадаги қовурма — вулқон, ликопчадаги «чим-чим» — тиконзор, мураббо — ботқоқлик, новот — сирпанчиқ қоя, чойнак — жизғанак саҳро, арақ — ачиган балчиққўл бўлиб кўринди-ю, охири энг ишончли жой топиб, ноннинг устига қўнди. Аммо зарур миқдорда кнслород билан «заправка»ланиб улгурмай, шундоқ боши устида уриштирилган пиёлалар жарангидан чўчиб, дозорда турган қирувчидек яна юқори кўтарилди. Қирқинчи йилларда русумга кирган ярқироқ панжаралари бурама қалпоқча билан маҳкамланадиган каравот тепасидан ўтиб, оҳаклари шувшиган сомон сувоқ девор ёқалаб учганича рангпар қоғоз ёпиштирилган шифтга яқинлаша борди, сўнг уер-буерда шалвираб ётган ўргимчак тўрларидан ҳадиксираб, бурчакдаги оҳорсиз новча жавоннинг гирдига бориб тирмашди.

Тинч жой ҳам топилар экан-ку бу оламда!

Улар пиёлаларни бўшатиб эндигина газак қила бошлаган эдики, эшик қаттиқ очилиб, эски велосипеднинг гилдирагидек лапанлаганича ўт ўчирувчи кириб келди.

— Мум... мумкинми ўзи? С-аслом, кўшнилариш!

Утирганлар на у, на бу сўзга жавоб қайтарган бўлсалар-да, у индамай келиб, Шарифнинг ёнидан — столга ёндош каравотнинг четидан жой олди. Бир кўзини зўрға очиб, дастурхоннинг мундарижаси билан танишиб чиққач, остки лабини осилтирганича пинакка ҳозирланди.

— Овқатдан олинг, ака,— дея уни сал туртиб қўйди Шариф.

Пиённеста бир хириллаб аста гавдасини ростлади, қўли ўлжасини авраётган илондек биланглаб сопол товага яқинлаша бошлади. Мақсадга етдим деганида олдин-

га мункиб кетди-ю, боши шилқ этиб стол четига тушди, шу кўйи миқ этмай қолди.

— Капут! — қўл силтаб қўйди Аламазон.

Кутилмаганда пиёниста сапчигудек бўлиб бош кўтарди:

— А? Ким капут?! — ўқ еган одамдек деворга беҳол суяниб, бўшлиққа ўқрайиб тикилди у.— Мен... ме-е-и!.. Ичишаман! Сенлар минан! Ким капут — кейин кўрамиз. Қуй! М-мард бўлсанг, қуй!

Аламазоннинг «қўйсанг-чи, аҳволини қара» деган маънони англатувчи ишорасига жавобан Шариф секин кўз қисиб, шишада қолган арақни учга бўлди, мўлроғини янги улфатга узатди. Ут ўчирувчи ичимлик қўлига теккан заҳоти, дастурхон эгаларини шарафлаб ўтирмай, пиёгани заводдан чиққандек тозалаб қайтарди. Панжасини димлама устида тебратиб қўлига ҳеч нарса илинтиролмагач, бармоқларини бирма-бир ялашга тушди.

— Шў... шўр-ку овқат! — у ниманидир еганига бошқаларни ишонтирмоқчи бўлди.— Е-еманглар! Қатъиян манъ қиламан!

— Бир дам олсалар бўлармиди,— дея кесатди тоқаги тугаган Аламазон.

— Майли. Ес-с-тиқ борми?

Аламазон энди мулозаматга бутунлай барҳам берди.

— Туринг, уйингизга кириб ётинг! Вассалом!

— Сс... сеникимас уй,— сурланди пиёниста.— Бой... Бойвуча ойимники бу. Ҳе, бродяга!

Аламазон гижинганича ўрнидан турди.

— Яхшиликча чиқасанми, ё...

— Сенсирама!

— Йўқол деяпман!

Пиёниста бирдан жимиб қолди. Кўзларини юмганича пича қотиб тургач, ўзи билан ўзи гаплашаётгандек ласт товушда сўзлана бошлади.

— Арақни ичирдинг... зўрлаб. Р-расво қилдинг. Энди... ҳ-ҳайдаяпсан. Ву, маразлар! — у ярадор илондек бир тўлғанди-ю, ирғиб ўрнидан туриб кетди.— Туф... иккалангга! М-мени нима қип қўйдинг... иккаланг... ҳамманг... Ме-е-и!.. Мен... ар-р-миягача ичмадим. Ар-р-миядан келдим... ичмадим. Иккаланг... ҳамманг... зўр-р-лаб ичирдинг-ку! Ул... улфатчиликдан қ-қочма, дединг-ку! Уғ... ўғ... ўғилболамисан, дединг-ку... иккаланг... ҳамманг! Ичдим... «яш-ша», дединг иккаланг... Яи-на ичдим... қ-қарсак чалдинг... ҳамманг. Босиб-босиб

ичсам... «хўр-розсан», дединг... ҳамманг. Ян-на ичамиз, дссанг... пул топдим-ку... қарзга. Қ-кўзинг тўймади. Тағни ичамиз, дединг... иккаланг. Қ-қарз сўрадим яна... Бе беришмади! П-пулни бари бир топдим-ку... хотинимни уриб. Ян-на урдим! Тепдим! ...Иккалангни деб. К-кейин... — унинг товуши кескин маъюслашди, — кейин... хотиним кетди... Кетворди. Қ-қизим... ширним... уям кетди. Уғлим к-кетди... тойчоғим, қоп-қора к-кўзи мўлтиллаб. Оёқчаси кичкина... дўмбоқ. А... амалимниям олдинг-ку... иккаланг. Кич... ки-и-чкина амалимни... Ох-хири кулдинг... орқамдан... д-дўстингга. К-кулма десам, дўпосладинг-ку... т-тишимга тепдинг-ку! Ним-мага урдинг? Қач... қач-чонгача урасан? Н-нима қип қўйдинг мени?.. Энди... т-томоша қилавер... иккаланг... ҳамманг...

Ут ўчирувчининг шиллиқланиб кетган қип-қизил кўзларидан дувиллаб ёш қуйилди. Ҳамма одамларники синигари топпа-тоза, типпа-тиниқ кўз ёшлар.

БОКС ҚУЛҚОПИДАГИ БОҒБОН

Баъзан ўзимизнинг танбаллигимиз ёки режасизлигимиз туфайли бирон жойда қоқниб қоламузу айбни дарров пулга тўнкаймиз — ҳамён семизроқ бўлса, шу иш дарров битиб кетарди-я, деб қўямиз. Оламда пул деган нарсанинг ўзи борлигига шукур қилишни, уни ўйлаб топган даҳога раҳмат айтишни эса унутиб қўямиз. Агар муомалада пул бўлмаса қандай аҳволга тушиб қолишимиз мумкинлигини ҳеч тасаввур қилиб кўрганмисиз?

...Якшанба. Шаҳарнинг тенг ярмини эгаллаган марказий бозор чумоли уясининг бир неча минг марта катталаштирилган кўринишини эслатади. Колхоз раиси қўлини дўмпайган қорни устида чатиштирганича тарозининг шайнига зоғдек ҳушёр тикилиб турибди. Одимловчи экскаваторга ўхшаб тушадиган улкан тарозининг бир палласида — пахта тойлари, иккинчисида — занжирли трактор.

Нарироқда эса геологоразведканинг соқолдор бошлиги Нефть ва газ саноати министрлиги вакиллари билан узоқ савдолашиб, қандайдир белгилар туширилган харитачани ниҳоят уч вагон пўлат қувурга айрбош қилишга зўр-базўр рози бўлди. Энди ҳамма гап қувурларни ишчиларга ҳалол тақсимлаб беришда қолганди. Кейин улар билганларини қилишаверсин. Тегишли қувурингни олдингми, хоҳласанг мотоциклга алмаштир, хоҳласанг — чучварага.

Қироличалардек ҳашамдор кийишиб, тақинчоқларининг кўплигидан бўйни майишиб қолган пўрим аёл бир қоп юкни орқалаганича инқиллаб бораркан, йўлда учраган дугонаси уни гапга тутди.

— Ҳой, қаёққа?..

— Анави магазинга чет эл этиклари келганмиш. Жў-хорига алмаштиргани кетяпман...

Расталар ҳам сўфи домласини танимайдиган даражада гавжум.

— Вей, қанча бу? Вей, хўрозинг қанча ўзи?

— Бир қоп ошқовоқ сўраб турибман...

— Сотиладими бу этик?

— Сен ўтавер, ука. Мен эчки стаклаганлар билан гаплашаман...

— Шу ипакнинг пуштисидан керак эди-я.

— Иссиқроқ сомса бўлса, пуштисидан топамиз, қизим...

— Соқолни қирдирсак девдим, уста ака.

— Қўлингда ҳеч вақо йўқ-ку. Ҳа майли, тўрт-беш чеким нос берарсан...

— Ҳўў, опахон... Ҳўў опахон... дўппини бодрингга алмаштирайлик энди...

— Итингни олсанг-чи, итингни! Битта калишга арзимайдиган кўппакни бозорга тикиштириб нима қилардинг?..

— Манави апорни олиб, бир коса айрон қуйвор.

— Нима қиламан битта апорни? Ўнта бериб, ўн коса ичаверинг...

Аҳвол шу бўлгач, шак-шубҳа йўқки, Аламазонга радиодан гонорар сифатида ёшроқ бир ғунажин беришарди. Буёқда эса на оғилхона бор, на ем-хашак. Демак, бирдан-бир чора — тўрт оёқли гонорарни дарҳол «ўлим мол»га айлантириш.

У калласини ортиқча ишлатиб ўтирмай, ғунажинини «БелАЗ»нинг ғилдираги билан қарағай симёғочга айрбош қиларди-да, ҳовлининг бир четига ташлаб қўярди...

Ҳа, яхшиямки дунёда пул деган нарса бор. Йўқса ҳозир бир стакан газсув ичиш учун Аламазон озмунча заҳмат чеккан бўлармиди!

Хуллас, чанқоқни қондиришга бир-икки кун олдинда-ноқ пухта ҳозирлик кўриб, бозорга келган телеграфчилар орасидан симёғочга харидор топиш талаб этиларди. Боришги харидор топилиб, симёғоч эвазига кабель ўралган иккита каттакон ғалтак ташлаб кетилди ҳам дейлик.

Хўш, шу билан мушкул осонлашиб қоптими? Газсув ичиш учун энди галтаклардан бирини учта тандирга, тандирлардан бирини тўртта мантиқозонга, камёб мантиқозонлардан бирини бешта товуққа, товуқлардан бирини «Жигули»нинг олтига ойнак тозалагичига, ойнак тозалагичлардан бирини еттита кирсовунга, кирсовунлардан бирини саккизта пуфакчага алмаштириш керак бўларди. Кейин пуфакчалардан бирига муздеккина газсув олиб ичиш мумкин. Шундаям сувфуруш инсоф қилса. Мабодо у, сувни фақат перога алмаштираман, деса, пуфакчани «майдалаб» келиш учун концелярия магазинига югуришдан бошқа илож қолмайди...

Газсув сотиш бошланибдими, телпакни жавонга иргитиб хато кетмабди у. Агар муомалада пул бўлмаганида, ўша телпакни шу бугуннинг ўзидаёқ биронта туфлига «бошма-бош» қилворган бўларди — оёғидагининг оҳори тўкилиб боряпти. Қолаверса, қўнжли.

Аламазон ўйга чўмганича, бўш стаканни аста пештахтага қўйди. Энди унда на «БелАЗ»нинг гилдираги бор эди, на симёғоч. Картмонида сўнгги «товуқлар»гина қолганди.

Уша куни вокзалда хайр-хўшлашиб туришган чоғда, Шариф Аламазонга беш-олтига ўн сўмликни узатиб, «қуруғидан ташлаб кетай озгина», дея ҳазиллашган бўлди. Унинг қўлини қайтариб бекор қилган экан. Қара бўлса, узиларди бир куш. Шариф пулни қайта чўнтагига солаётиб, «бирон зарурат туғилса, Машраб Қосимовичга мени номидан бемалол айтаверинг», деб қўйди.

Нашриётларга олиб кирувчи ташқи зинапоя газсув дўкончасидан атиги йигирма қадам нарида эди, аммо шу топда ана шу масофани босиб ўтишга Аламазоннинг ҳафсаласи келмаётганди. Ниҳоят оёғи тортиб-тортмай ўша томонга қараб юрди. Юрди-ю, бўлим мудирининг тулд ва бепарво қиёфаси яна кўз олдига келди. Ушанда у гўё кўчада ётган гиштини четга олиб қўяётгандек унинг жигаридан бино бўлган шеърлар тўпламини гурсиллатиб жавонга ташлаганди. Нариги нашриётдаги мудирдан бекорга хафа бўлганини Аламазон шу паллада тушуниб етди. Униса ҳарҳолда тўпламининг у ер-бу ерини варақлаб кўриб, «ҳозирча бир қисмидан ёшлар альманхида фойдаланармиз», деб аниқ фикр айтган эди.

Бўлимга бош суқиши биланоқ хонани тумандек қоплаган аччиқ тутундан унинг димоғи ачишиб кетди. Агар

янглишмаса, бундай қалин тутунни у сўнгги марта армияда — дала полигонидagi умумдивизия машғулотида пайтида кўрган эди.

Чамаси бўлим мудирини Салай Қозимга, Салай Қозим бўлим мудирини ўчакишиб сигарет бурқсатар, иккаласининг ҳам кайфияти яхши эмасди. Аламазон саломини деярли эътиборсиз қолгач, четроқдаги стулга қимтинибгина ўтирди. Қимтиниш деган нарса унда кейинги пайтларда пайдо бўла бошлаганди, шунда ҳам бу ҳолни фақат нашриёт ёки редакцияга киргандагина кузатиш мумкин эди.

«Нега бунақа бўп қолдим? — ўзини ўзи танилмай ҳайратланди Аламазон. — Нега тобора шаштим сусайиб бораётиб? Ўзимниям-ўзимга ишончим йўқолаётган бўлмасин тағин?»

Аламазон чуқур нафас олди, стол суягиғига ёпилиброқ ястаниб, бўлинини ғоз тутушига тиришди.

— Ҳа, энди, ҳажми озгина қисқарган бўлса, шмайям дердик, — стол устидаги палкани титкилаб бўлиб, мўйловини жимириб қўйди Салай Қозим. — Ҳажмидан кетса, тираждан келар. Нашриётимизнинг адабиётга алоқаси бўлмасаям, ҳарҳолда қўшнимиз, ҳамкасбимиз, кунга юз кўришамиз. Ун мишг исуха... энди бу жуда кам-да.

Бўлим мудирини кулдонга қўл чўзгиси келмай, сигаретининг кулини полга қоқиб, муаллифга менсимайроқ боқди.

— Биринчида-а-и, гонорар сметаси тасдиқлаб бўлинган. Э, бунисиям майли, биз розимиз дейлик. Китоб савдоси бари бир кўнмайди. Шу ўн мишгтаппим қайси идишга тузлаймиз, деб юришибди улар. Ишонмасангиз, ана, бориб гаплашиб кўринг.

— Гаплашамиз ҳам, — кибридан тушмай жавоб қилди Салай Қозим. — Ингирмага «йўқ» дейишсаям, ўн беш мишгтага кўнишар, ахир?

— Унда, — бўлим мудирини сўл қўлидаги гугурттин филдиратиб олди, — нашриёт хонавайрон бўлади. Қўшимча беш мишгта китобга кетадиган қоғозини қўйиб тураёлик, сизга бир ярим баравар ҳақ тўлаш керак бўлади. Бу энди финансовий зарар.

Салай Қозим саросималаниб елка қисди.

— На уёғида учи бор, на буёғида. Қанақа калава бу ўзи?

— Тўғри, нашриётдаям, китоб савдосидаям қисман чалкашликлар бор, — зўр бериб тушунтиришига тиришди мудир. — Лекин, менимча, китобсеварлар жамияти ва-

зифасини яхши бажармаяпти. Китоб пропагандаси деган нарса йўқ бизда. Бор бўлсаям, жуда-жуда сушт. Масалан, китобнинг муқовасига Салай Козим деб ёзиб қўямиз. Хўш, уни ким танийди?

— Ие, нега танимас экан? — Салай Козимнинг кўзлари чақчайиб кетди.

— Тўппа-тўғри! — эшикдан кириб келган марғилон-нусха дўппили киши ҳеч қандай муқаддимасиз дарҳол ади-бадига аралашди. — Нега танишмас экан Салай Козимни? Хуш кўрдик, Салай ака, келинг.

— Э, бормисиз?

Дўппили киши Салай Козим билан ачомлашгудек бўлиб кўришаркан, бўлим мудирига масхараомуз кўз қисиб қўйиб сўради:

— Тўпа Турғун боя жуда хурсанд кетди. Тираж каттароқ бўлди дейман?

— Етмиш беш мингга қўйдик.

Салай Козимни тўсатдан безгак тута бошлагандек туюлди.

— Етмиш беш?!

— Жек Лондондан таржима қилган экан. Бир тўп-ламни яқинда бракка чиқарувдик, ўрнига шуни киритдик.

— Оббо тулки-ей, планда йўқ нарсани суқништирдими? Қанақа таржима ўзи? Романими?

— Иккита роман. Ўттиз лист.

— Ўттиз?! — Салай Козимнинг қўлидаги сигарет бармоқлар орасида мажақланиб, полга тушди. — Ҳар листига қанчадан қўйдинлар?

Бўлим мудирини ғаладондан аллақандай папкани олиб, очиб кўрган бўлди.

— Икки юз сўмдан.

— Ставкасиям юқори, тиражиям катта, — қойил дегандек бош ирғаб қўйди дўппили киши. — Етмиш беш минг тиражга, менимча, икки ярим баравар ҳақ тўланади. Демак, икки юз сўмни ўттиз листга кўпайтирсак — олти минг. Энди олти мингни яна икки яримга кўпайтирамиз... ҳм...

Салай Козим дўппили кишига қўшилиб таҳлика аралаш пичирлаганича Тўпа Турғуннинг даромадни хаёлида салмоқлаб кўра бошладди.

— Вой-бўё... Росаям яшаб қолди-ку, а? — ҳаваси келгандек орзиқиб ҳайрат изҳор қилди дўппили киши. — Шу китобни неча йилда таржима қилдийкин?

— Бир йилга қолмай ағдариб қўйибди, азамат,— дарҳол жавоб қайтарди мудир.— Узи айтди.

— Б-бир йилда шунча...— Салай Қозимнинг тили тутилиб қолди.— Мен манави тўпламни икки йил ёздим. Узим ёздим. Тўпа тулки тайёр нарсани бир йилда ўзбекчага ўгириб... Боринги, мендан уч барабар кўп пул ишляпти. Шундайми? Бу иш нотўғри, оғайнилар. Бўл-маса... мана бизам таржимага ўтайлик.

Бўлим мудирининг лаб-лунжи осилди.

— Таржима-а... бу энди... мураккаб нарса.

— Тўпа-чи? Таржима қипти-ку. Ундан нимам кам? Биз аллақачон китоб чиқариб қўйган вақтимизда, у газеталардаям зўра кўриниб юрарди.

— Булар энди кечаги гаплар,— босиқлик билан гапиришда давом этди мудир.— Бугунги Тўпа Турғуини оладиган бўлсак...

Салай Қозим титраганича ўрнидан туриб кетди.

— Хўш, ким бўл кетибди у? Уша Тўпа сулла-да! Биз-никига ўхшатиб битта дoston ёзсин-чи аввал. Савод бўлса ёзадими?!

Салай Қозим сенлар ҳам ўшандан қолишмайсанлар дегандек зарда билан қўл силтаб, хонадан чиқиб кетди. Дўппили киши оғзини қийшайтириб кулганича унинг кетидан юрди.

Бўлим мудирини ўзича бирпас хушнудланиб тургач, Аламазонга боқиб, бирдан жиддий тортди — уф, шўримга сен ҳам бормисан ҳали?

— Бир қўл ёзма топширувдим,— Аламазоннинг товуши бари бир синиқроқ чиқди.— Номин... «Орқангга қайрилма». Шунн...

Бўлим мудирини унинг ялтироқ тугмаларига тикилиб, пича ўйланиб қолди.

— Да, да... кўрувдим. Агар адашмасам, икки-уч кунлар бўлди-да... почтадан жўнатувдик. Тақриз салбийроқ ёзилибди, жўра. Да, анчагина салбий. Хуллас, яна бир тер тўкаси-да.

Аламазон киприкларини пирпиратишдан тўхталиб, бўлим мудиринга синчиклаб назар солди — бу тақризчининг фикрини, ўзиникими?

— Шу тўплам икки йил илгариям тақриз қилинувди,— энди дадилроқ боқди Аламазон.— Бўш дейилган шеърларни опташлаб, камчиликларини тuzатиб жўнатувдим. Яна ўша холвайтар дегг?

Бўлим мудирининг қиёфасида заррача ўзгариш сезилмади.

— Керак бўлса уч марта тақриз қиламиз, жўра. Балки беш марта... Тўплам яхши баҳо олгунча эринмай-сиз-да энди.

— Бу яхши гап! — қўлни ювиб қўлтиққа артган Аламазон кулимсираб ўрпидан турди, мудирга сурланиб боқди.— Баъзилардек хўшшайиб юравермай, шеърларимни кўпроқ пишитсам, тезроқ тапиламан. Тўғрими, ака?

Бўлим мудирининг қиёфаси хиёл ўзгаргандек бўлди.

Қушларга қуриладиган ин шаклидаги ёғоч уйчани бир ўзи тўлдириб ўтирган биққи қоровул Аламазонни четроққа тургизиб қўйиб, телефон паррагини гилдира-тишга тушди.

— Ўзларими, Машрабхон ака? Бир бола сизни сўраб турибди-да. Аламазонман дейди... Лаббай?... Қошидами? — қоровул туйшукчадан ҳақкадек мўралаб, Аламазоннинг пешанасига диққат билан тикилди.— Бор қашқаси, бор. Хўп бўлади, Машрабхон ака,— у дастакни хушомад билан жойига қўйгач, Аламазонга гўдайиб бош пради.— Утавер, бола. Биринчи қават, бешинчи хона.

«Бу энди Эшмат ишманинг қариганроқ кўриниши», дея ўйлаб қўйди Аламазон.

Кези келса, ўзидан кичикларниям «ака» деб аташи, гумбаздек юзи, оғзини хиёл очганича бақрайиб қарашни, мундоқроқларга қуруқ пўписачилигию ундоқроқларга итоатгўйлиги билан бу қоровул ҳақиқатанам Эшматга жуда ўхшаб кетарди.

Телефонда ким биландир куюнишиб турган Машраб Қосимович эшикдан кириб келган Аламазонга мийиғида бўш стулни кўрсатиб, гапини давом эттирди.

— Нима? Дадахонов? Менга қара, «Хурмат тахта-си» сенга ўйинчоқ бўлтимми, а? Эсингдами, хотини бултур арз қилиб келгани? Учир рўйхатдан! А? Ким? Қапақа дўндиқ? Ҳа-а, Душдукянми? Учир унияи! Ишганич келганини ўзим кўрганман... Қулоқ сол, ҳов! Олдин цех бошлиқлари минан яхшилаб маслаҳатлаш. Кейин рўйхатни менга кўрсатарсан... Бўпти, бўпти, ҳамманиям иши тиғиз. Комитет аъзосимсан, бажар! Медални беркорга берганимиз йўқ сенга.

У дастакни аппаратга босди-ю, юзи бирдан сокин-

лашди-қолди, гавдасини кескин орқага ташлаб. Аламазонга табассум билан нигоҳ қадади.

— Хуш келибсиз, жиян.

Аламазон у билан салом-аликин қисқа қилиб, тўппадан-тўғри мақсадга кўчди.

— Хуллас, тренерликка ўзим келадиган бўлдим.

— Жуда соз бўпти-да,— севиниб кетди Машраб Қосимович.— Лекин квартира масаласи...

— Ҳозирча умумётоқда амаллаб турармиз.— муруват қилаётган қиёфада гапирди Аламазон.— Бўёғи бўйдоқчилик.

Машраб Қосимовичнинг елкалари силкиниб, кулгига шайланди.

— Ҳаҳ, испўртсменлар-а! Арғамчинни нарёғида гуп-гуп, буёқда хотинлардан пилдир-пис экан-да? Виҳ-виҳ-виҳ...

Иккита пашша бир-бирига тирмашганича чархпалакдек учиб келиб, стол устидаги календарга тушди. Машраб Қосимович бу никоҳни «22март»га чаплаб абадийлаштирмоқчидек жазварни камалак қилиб календарга урди. Ажалнинг ўқидан зўрға қутулиб қолган пашшалар барабар юқори кўтарилишди.

Сур махлуқлардан бири ўзи томонга яқинлашаётганини кўрган Аламазон боксчилардек иккала мушти билан жағини тўсди. Бошини ўнг-сўлга чаққон олиб қочиб хуружларга чап бергач, бир қўлини ҳар эҳтимолга қарши ҳимояда қолдириб, ўнг қўли билан кетма-кет мушт отди. Умрида кўпдан-кўп қувғинларга учраган бўлса-да, ҳали бунақасини кўрмаган хира пашша шошилмиш равишда чекинишни лозим топди.

Профком раиси касаллик тарқатувчи ҳашаротга қарши курашнинг энг сўнгги услубини кўзи гилдираганича томоша қилиб тургач, ҳозиргина ғалаба қучган Аламазонга қараб деди:

— Ҳужжатларни бугун-эрта расмийлаштириб, душанбаданоқ ишга киришинг.

— Улгуролмасам керак.— пайсалланиб боқди Аламазон.— Қишлоққа бориб боксёрлик гувоҳномамни ошкелмасам, кадрлар бўлимида ҳатто сизниям юз қилишмайди.

— Кераги йў-ў-қ.— афтини тириштириб қўйди Машраб Қосимович.— Спорт зали битса, балки ҳаммаси жойига тушар-у, ҳозирча сизни бари бир «боғбон» деб расмийлаштирамиз.

— Боғ... бон?

— Буни қарангки, корхонамиз рассомнини спорт инструктори штатига олувдик.

— Нима, рассомликка штат йўқмиди?

— Борликка бор-а, ammo рассом келмасидан олдин техника хавфсизлиги назоратчисига шундан ҳақ тўларди.

— Ие! — баттар таажжубланди Аламазон.— Бу соҳага алоҳида ўрин берилмайдими ҳали?

Машраб Қосимович бир тебраниб олиб, эринмасдан изоҳлашда давом этди.

— Берилишга берилади, жиян. Очигини айтсам, бу штат ҳисобидан бухгалтериядаги яккита қизимизга ярим ставкадан қўшиб қўйилган. Бухгалтерияда иш вазмин, ойлик сал мундоғроқ. Қолаверса, иккаласигаям жамоатчилик вазифаси юкланган: биттаси комсомол минан НТОни бошқаради, униси китобсеварлару қизил яримой жамиятига бадал йиғиштиради.

— Ишқилиб, овчилар жамияти йўқми заводингизда? — қувлик билан кесатди Аламазон.

Машраб Қосимович бепарво қўл силтади.

— Бўлса бордир. Буларнинг ҳаммасини эсда сақлаб бўладими?

— Бу дейман, шеф, штатлар дунёнинг ишидек чалкашиб кетибди-ку?

— Нимасини айтасиз, жиян. Виҳ-виҳ-виҳ...

Йўловчилар бекатма-бекат сийраклашаётгани сайин трамвайнинг шарақ-шуруғи ҳам кучайиб бораётганди. Аламазоннинг ортидаги скамейкада ҳасратлашиб келаётган икки аёлнинг овози шунга монанд равишда авжланиб, энди улар бутун салонни бошга кўтаргудек бўлиб жавраётган эдилар.

— Бе-е, шу замондаги болада оқибат қоптими? Сизинки-ку ҳарбийда, меники ўз оёғи минан чўлга кетиб ўтирибди-ю. Хўп, кетибсан, ҳеч бўлмаса тез-тез хат ёзинг, поинсоф...

Аламазоннинг кўз-ўнги аста-секин шувалашиб, аясининг тажанигнамо сўлғин қиёфаси, аллақандай мунг ва хавотир зуҳрланган ботиқ кўзлари, ўсмани соғина-соғина охири чеҳрасига бадқовоқлик касб эта бошлаган қуруқшоқ қошлари, ясси пешанасида тобора чўзилиб, чуқурлашиб бораётган «сирли ёзув»лар туманлик ичра

элас-элас намоён бўла бошлади. «Хат ёзиб тур, болам...» Хайрлашаётиб айтган биргина гапи шу бўлувди...

— Ҳарбийда овқат текин, кийим текин. Бу, энгиринг кўпайгур, бир пул юборинглар деса, бир посылка сўрайди. Уйда катта-катта еб ўрганиб қолган-да.

— Меники манави ердаги чўлни анави ерга опқўймасди. Бир китоб титкилашга тушса, бошига товуқ қўн-саям сезмасди. Мана энди, чўлда кўрадиганини кўраётгандир...

«— Ҳой, Аламазо-о-н, ҳадемай совуқ тушади. Деволтошларга мундоқ қараб қўйсанг бўлармиди?..»

«— Тузатамиз, ая, тузатамиз. Қани, сал қўл бўшасин-чи».

«— Сени қўлинг бақага қош битганда бўшайди. Ана, чиқиб қарагин, қўйларингни охурням пачоқланиб ётибди».

«— Ҳаммаси бўлади, ая, ҳамм-маси. Ҳозир каттароқ нарса ёзипман. Шунини битирволай...»

«— Э, ёзишинг курсин сени. Майли, ёзма демайман — ёз... Ора-сира рўзғоргаям қарашиб тургин-да. Буёқда ток кўмилмай турибди».

«— Тушунинг-да, ахир, ая! Буғолтир бўлсам экан, шўрвага хўроз сўйиб келиб, «дебет-кредит»ни қолган жойидан бошлаб кетаверсам. Мен шоирман. Бир соат ёзишдан олдин уч соат ўйланиб ётишим керак. Уволимга қолманг, тинч қўйинг мени!»

«— Ҳе, дуводнага ўхшамай кет. Бир жиннинг қўзиса тоғни ўпирасан. Ҳафсаланг қочдим — хўкизда судрасаям жилмайсан-а...»

— Охирига келдик, ўртоқлар! Бешқайрағоч!

«Завод ётоғига кўчиб борибоқ, аямга битта хат ёзай,— дея дилига тугиб қўйди Аламазон трамвайдан тушаётиб.— Айтгандай, бирйўла Арабистонгаям ёзаман».

Унинг профессор тоғаси водийнинг энг машҳур шифокорларидан эди. Буидан икки йилча олдин онласи билан вақтинча Арабистонга кетиб клиника очган, маҳаллий врачларга тажриба ўргатаётган эди.

Ҳа, врачларни тайёрлаб чиқаришади, синалган қатъий услубга ўргатишади, қўлига зарур асбоблар тутқазнишади, малакасини оширишади. Шоир эса ёввойи ўсимликка ўхшайди, кутилмаган жойдан униб чиқиб, сунъий парваришга муҳтожлик сезмасдан, қурби етганича ўсаверади, ўрганаверади. Ташқи муҳитга ўта чў-

дамлилигиям шундан. Ижодкорлар ҳеч қачон эгатда саф тортиб туришмаган, кимдир озуқа солишини кутишмаган. Уларнинг ҳам бири ўз ҳолича, ўзига хос бўлиб улғаяди.

— Со-о-малайкўм, шоир жаноблари.

Аламазон елкасидаги сумканинг боғларини сиқимлаганича унга жилмайиб турган болани кўриб чехраси очилиб кетди.

— Увв, омонмилар, пирим? — эгилиб, болани оғушига тортди у.— Қани, қани, пича отамлашайлик энди.— Улар бекатдаги бўш скамейкага ўтиришди.— Хў-ў-ш, деб гап бошласак... қиморбозликдан бўл турибдими?

Бодакай ингичка қўлларини пашша қўригандек силкиб: «Ташладим!» дея ғурурланиб боқди.

— Қойилман, пирим! Каллаиғиз зўр ишлаб қўяркан!

Оқ халат кийиб олган ингичка жувон ғилдиракли тунука сандиқчани баъзўр судраганича келиб, бекат шийпончаси ёнида тўхтади. Харидорларнинг диққатини узоқданоқ жалб қилмоқчидек, чўнтагидан кўзгу олиб сочларига оро бера бошлади. Аламазон «ҳозир келаман» деган мазмунда боланинг тиззасига уриб қўйиб ўридан кўзгалди, жувон билан нима ҳақдадир уч-тўрт оғиз гаплашиб, уни ҳиринглатиб қолдирганича тез қайтиб келди. Қўлидаги пломбирни болага тутиб, ҳозиргина аёлга айтган ҳазил шеърини такрорлади:

Бозорларда бор марўжна,
Олиб берай десанг «мўжна»,
Гаплашиб сал астарўжна,
Танишайлик, пожалуста.

— Раҳмат, шоир жаноблари.

— Хуллас, шуни қирқ секундада бир ёқлик қилсинлар.

Бола кўпдан-кўп машқлар эвазига қўлга киритган маҳоратини ишга солиб, кўз очиб-юмгунча пломбирни қоғоз ўрамидан халос этди. Биринчи ҳамладаёқ унинг ҳар иккала томонидан кетма-кет кемтиб, совуқ луқмани чаққонлик билан у лунжидан-бу лунжига ўтказди-ю, бир ютишиб, ҳеч нарса кўрмагандек Аламазонга мўлтиллаб боқди.

— Бемалол давом эттирсинлар,— унга далда берди Аламазон.

Жағ энди тўла қувват билан ишга тушди. Тишлар —

уз вақтида тақсимлаб бериш, тил — луқмани лушлар аро айлантириб илитиш, кекиртак — гўлқиллатиб ютнин, лаб ва таиглай эса таъм лаззатидан роҳатланиб «чап-чап» қилиш билан банд эди.

— Вуй-й! Чиройлигини қаранг!

Бола ҳаяжон билан қўл чўзиб, йўлниг нарёғини кўрсатди. Новчагина бир киши «Волга» автомобилига ўхшатиб ясалган рангдор велосипедчани кўтарганича мамнун кетиб бораётганди.

— Мен сизга айтсам, пирим,— Аламазон пломбир четига бармоғини теккизиб, ҳузур қилиб тамшашганича ялаб кўрди.— дунёда бунданам чиройли нарсалар кўп. Масалан, дала йўлини чангитиб чопаетган итни олайлик. Е бўлмаса, булоқдан сув ичиб турган қўзичоқ...

— Қўзичоқни яхши кўраман,— тотиниб бўлиб, завқланиб гапирди болакай.— Мультифильмда бўридан қочиб кетди. Кўзи соққа, а? Жуни жингалак... ойимни сочига ўхшайди.

Аламазоннинг кулгиси қистади.

— Ажойиб ойингиз бор экан, пирим. Табриклайман.

— Бари бир аччиғи ёмон-да. «Йкки» олсамоқ, қулоққа ёпишади. Кечаям роса чўзди.

— Хўш, бугунги аҳволаридан сўрасак?

— Битта «беиш» олдим,— оғзининг таноби қочиб боқди бола.

— Дард кўрмасинлар! — Аламазон унинг елкасига меҳрибонлик билан қўл ташлади.— Бекорга айтишмаган-да, «ойнинг ўн беши қоронғу, ўн беши ёруғ», деб. Биз эркаклармиз, пирим, оғир пайтда чидаб юраверамиз. Ёруғ кун келса ҳовлиқиб ҳам кетмаймиз.

Болакай вазифасини аъло даражада уддалаб бўлиб, пломбирнинг чўпини четга улоқтирди. Шу заҳотиёқ шийпонча томидан учиб тушган ипирисқи чумчуқ чўпнинг уёқ-буёғини ағдариб, ширинлик юқини чўқилашга киришди.

Чумчуқ бугдой ўрмайди,
Тегирмонга бармайди,
Ҳамир қориб ёлмас нам,
Шунчаки еб юрар дон...

Буни эшитиб, бола қиқирлаб кулди.

— Бир башорат қилсинлар-чи, шеър яхшими, пломбир?

— Шеър яхши! — сира иккиланмай жавоб қайтарди бола.

— Қанақасига шу хулосага келдилар энди?

Бу сафар бола пича ўйланиб қолди.

— Марўжнани еб қўямиз,— деди у ниҳоят.— Шеър ҳар куни китобда туради.

— Офарин, пирим, офарин! Демак, шеърни ҳеч кандай куч еб юборолмайди.

НАВОИЙ ВА СВЕТОФОР

Машраб Қосимович ўз кабинетининг ёнгинасидаги каталакдек хонани Аламазонга ажратиб берди. Хонада Улуғбекнинг гордин топилган қўлёзмаларидек титилиб ётган архив папкаларни қаёққадир ташиб кетишди.

Шунисигаям шукур. Биронга хонага қўшимча стол қўйишиб, вақтинча шу ерда кун кўриб турасан, дейишлариям мумкин эди. Унда ҳузурингга кирганлар билан шивирлашиб гаплашишга, чекиш учун коридорга чиқишга, йўталгнинг келса аввал қўшнилардан рухсат сўрашга мажбур бўласан киши.

Аламазон стол устидаги «Стюардесса»дан сигарет суғуриб, лабига қистирди. Уни зажигалканинг ёлқинига тутиб турган сонияда ўсиқ сочи дўнги пешанасига осилиб тушган жиккак йигит кийикдек енгил одимлаганича хонага кириб келди. Бу унинг тўғаракдаги ўнг қўл вазири эди.

Дастлабки кунлардаёқ тўғаракка йиғирмага яқин ишчи ёзилди. Бир куни ишдап кейин Аламазон уларни йиғиб, эртадан машғулотлар бошланажagini эълон қилди. Сўнг калласига бир фикр келиб қолди-ю, «ораларингда илгариям боксга қатнашганлар борми», деб сўради. Шунда мана шу жиккак йигит, «мен учинчи разрядман», дея мактабдагидек қўл кўтариб қўйди.

— Яхши,— деди Аламазон,— бугундан бошлаб ўнг қўл вазиримсан. Зал битгунча мен кўпроқ ташкилий ишлар билан банд бўламан. Майда-чуйда машғулотларни ўзинг ўтказиб турасан. Биринчи ўринда танани чинқитириб, пайни пиширволишимиз керак.

Бир пайтлар мактабдаги футбол секциясига аъзо бўлиб кирганида, қориндор трекери унга дастлаб шу ганини айтувди. Ушанда Аламазон фаолиятини ҳужумчиликдан бошлаб, дарвозабонлик билан яқунлаган, ўртада қилчбозлик тўғарагига ҳам тумшуқ суқиб чиқишга

улгурган эди. Ишқилиб, ҳаётда ҳамма нарса асқотиб қоларкан-да.

— Аламазон ака,— келиб, эркатойлик билан стол четига ўтирди «вазир»,— зал битишини кутмасдан, ҳеч бўлмаса, қўлқоп билан груша оптурайлик.

— Груша? — киноядор кулимсиради Аламазон.— Ўзбекчага тилинг келмай қоляптими?

— Ҳа, хўп... нок! — «вазир» бир чимирилиб қўйди.

— Энди айт-чи, нокни қўлқопга нима алоқаси бор? «Вазир» бирдан қаҳ-қаҳ уриб, ўрнидан туриб кетди.

— Қўйиб берса, одамни ёмо-о-н калака қиласиз-да...

Нок билан қўлқоп ўртасида ҳақиқатанам қандайдир боғлиқлик борлигига ишонч ҳосил қила бошлаган Аламазон дарҳол ҳушини йиғиб олиб, ёрдамчисига юзакироқ хўмрайганича бармогини сараклатди.

— Нақ елимни ўзисан! — сўнг масалани иложи борица силлиқлик билан ойдинлаштиришга уринди.— Менга қара, ҳозир нима кераги бор ўша...

— Кунлар исиб қолди, Аламазон ака,— таклифини очикроқ қилиб гапирди «вазир».— Грушаларни вақтинча волейбол майдончаси четидаги дарахтларга осиб, дўппослаб тураверсак девдим.

Аламазон груша нима эканини ниҳоят кўз олдига келтирди: дарвоқе, боксчилар хомаки саваб ўрганадиган осмақоплар орасида нокка ўхшаганиям бўлгувчи эди.

— Маъқул,— енгил тортиб, бош ирғади Аламазон.— Машраб Қосимович билан маблағ масаласини гаплашиб кўраман. Кейин... яна бир гап — мен ёзги сессияга тузукроқ тайёрланишим керак, имтиҳонлар бизда қаттиқ ўтади. Йигитларнинг «ёғини олиш» асосан ўзингга қоляпти. Уларни такасалтанг қип қўймагин.

«Вазир» буёғидан ғам еманг, боппаймиз, дегандек муштини қаттиқ тугиб кўрсатди. Сўнг яна стол четига ўтириб, тортиниброқ савол берди:

— Уқиш битса... зўр бўи кетарсиз дейман ҳали?

Аламазон тавозе билан қош керди, киприкларини ширпиратганича шифтга боқиб, пича ўйланган бўлди.

— Агар омадим юришса,— дея ёрдамчисига қиялаб кўз ташлади у,— мени Юлдузистон шаҳаншоҳлигига махсус мухбир қилворишлариям мумкин.

...Аламазоннинг куни тушгача протокол ёзиш билан ўтди. Йўқ мажлисга протокол. Шуям иш бўлди-ю.

Кеча Машраб Қосимович унинг хонасига кириб ке-

либ, қўлидаги газетани столга ёйди, биринчи бетга бармоқ ниқтаб, каттақон сарлавҳани кўрсатди: «ВЦСПС қарорлари».

Хўш, нима бўлти?

— Энди журналистчасига бир иш қиласиз-да, жиян,— Машраб Қосимович ниҳоят мақсадга кўчди.— Мапа, муҳомадада қатнашганларнинг фамилияси, касби. Шу қарорлардан келиб чиқиб, битта протокол тузиб ташлайсиз. Бугунги числони қўйинг.

Кейин унга олдинги мажлиснинг протоколيني узатиб, мазкур тартибда «деловой қилиб» ёзиш кераклигини уқтирди.

Деярли кунора шу аҳвол — спортга умуман алоқаси бўлмаган топшириқ чиқиб туради.

«Мажлисним ўтказиб бўлдик,— машинкага беришга тахт қилинган протоколнинг варақларини йиғиштираётиб ўйлади Аламазон.— Энди тошбақадек дўмпайиб ўтиравермай, бирон жойга бориб келсак ҳам бўлади».

Қаерга? Бек Бўриевичикигами? Редакцияларни бир кезиб чиқсамикан? Бийрон билан-ку икки куп илгарни учрашувди. Баҳонада, «уйкўрди»ниям ўтказиб олди...

— Чаккимас, Аламазон, чаккимас. Ювиш керак буни.

Бийрон остонадан ўтиб пича тўхтаб қолди, хонани синчиклаб кўздан кечира бошлади: ойнаги чатнаган шифоньер, нарироқда янги бўялган тумбочка, тўрдаги дераза остида ёзув столи, ягона стул, хонанинг иккинчи томонида каравот ва бурчакроққа биқиниб олган электр чойпаги...

Хона соҳибни стол устидаги қоғоз-қаламларни дераза тоқчасига кўчириб, стулни сочиқда наридан-бери қоқиб қўяётган пайтда Бийрон янада ичкарироқ кириб, деворга ёпиштирилган суратларни томоша қилишга тутинди. Аламазондаги қизиқув чегара билмаслигини сурат остидаги ёзувлар ҳам яққол кўрсатиб турарди: «Навойи ва Гули», «Биродар Абдурайимовнинг тўқсонинчи тўпи», «Сергей Есенин. 1925 йил», «Голливуд кино юлдузи Бринж Бордо», «Фаластинлик бола», «Мана ўша совриндор эстон буқалари!», «Рингда — Руфат Рискнев»...

— Марҳамат, хоним,— ясама илтифот билан таъзим қилиб, стулдан жой кўрсатди Аламазон. Узи каравотга чўкди.— Қалай, карвонсарой ёқдимми?

— Ёмон демайман,— стулга ўтираётиб, хонага яна

бир карра кўз югуртиб чиқди Бийрон. Сўнг одатдагидек чиройли усулда қўлини бўйнига арра қилди.— Бир кишига мана шундоқ етади.

Аламазон унинг кўзларига қадалиб тикилди.

— Икки кишига-чи?

Бийроннинг ёногидаги қизиллик бир зумда лўппи юзига тарқалди.

— По моему... яна битта кровать қўйганда...

— Иккинчисини қўйиш шартми, йўқми, бунн энди уй бекаси ҳал қилади,— зимдан муғамбиरोна боқди Аламазон.

Бийрон ўзини бир оз ўнглаб олиб, бу сафар бамай-лихотир жилмайди.

— Аҳа! Гап буёқдами? Унда бу ишни ҳозирдан ўйламанг. Шоирлар сочи оқарса уйланади. Биламиз.

— У замонлар аллақачон ўтиб кетган,— ҳазилли давом эттирди Аламазон — Эндиги шоирлар сочим тезроқ оқарсин деса, фақат уйланиши керак.

Аламазон йўлга отланишдан олдин, бир йўла «цеф»нинг кўнглини тинчигиб қўйгиси келди. Кирса, хона-бўм-бўш, Машраб Қосимович қаёққадир чиқиб кетибди. Протоколни унинг столига қўяётиб, телефон дастагини тушириб юборди.

Айтгандай, Бек Бўриевичдан бир аҳвол сўраб қўйиш керак. Унинг ишга жойлашиб олганидан бехабар, даст-ёрим кеп қолар деб ўтиргандир?

Аламазон Машраб Қосимовичнинг креслосига ястаниб, номер тера бошлади. Дастакдан бегона кишининг товуши эшитилди.

— Да!

— Бек Бўриевич уйдадилар?

— Бек Бўриевич бирои ой уйда бўлмайди.

— Ҳой, Лакис эмасмисан?

— Ҳа, мен... Ўзларини танимадик-ку?

— Аламазонман. Бек Бўриевич қаерга кетди? Тинчликми?

— Тинчлик. Чолни касалхонага ташлаб келдим. Олар юролмай қолди...

Аламазон дастакни қўйиб, столи чертгашича ўйга чўмди.

Тирикчиликнинг кетидан югуравериб, мана охири оёқниям ишдан чиқарибди. Шўрлик майда савдогар...

Шошма, шошма, сен ўйлаганчалик майда бўлмаса-чи?

Бас! Ҳаддингдан ошяпсан, йигит. Такси кираларни индамайгина олардингми? Олардинг! Зиефатларни ямларминг? Ямлардинг! Шундай экан, энди жимгина юравер.

Ҳажвий журналнинг масъул котиби ихчамроқ шеърлардан уч-тўрттасини танлаб олгач, соатига қараб қўйиб, уни яна ошхонага бошлади. Бу сафар ҳам худди Аламазон ўйлаганидек бўлди: котиб уни чой олишга юбориб, ўзи кабобга навбатга турди.

Ҳар сафар шунақа қилади — ҳам бир-иккита шеърини танлаб олиб, иложи борича журналнинг яқинроқ сонига тушириб юборади, ҳам қорнини тўйдириб жўнатади. Тўғри, шеър саралашда озгина инжиқлигим бор: у, асосан, ижтимоий руҳи кучлироқ ҳажвларни ёқтиради, қанчалар кулгили бўлмасин, мазмуни енгилроқ қораламаларни индамайгина қўлингга қайтариб беради. Кейин қайсидир газетанинг адабий ходими айнан ўша қайтган шеърларни танлаб олади.

На илож, ҳар кимнинг диди ҳар хил бўларкан. «Эликбошига — «танавор», карвонбошига — қўнғироқ», деб бежиз айтишмаган.

Лекин таъмагир зотининг юз хилини кўравериб жонинг ҳиқилдоғингга келиб юрган пайтда, кимдир сендан бирон манфаат кутмасдан ҳадеб яхшилик қилаверса, юрагинг хит бўп кетаркан. Гоҳида: «Мендан нима ис-тайсиз ўзи?» деб бақириб бергинг келади. Ахир, беминнат яхшилиқнинг ҳам чегараси бўлиши керак-ку! Наҳотки у Аламазонни сурункали ғамхўрликка муҳтож гўдакка ўхшатса? Нима кераги бор буни? Меҳрибонлик ҳам эви билан-да! (Аяси уни баъзида, «жирракилигингдан сен пошукурта на иссиқ ёқади, на совуқ», деб уришарди.)

Улар тушликка барвақт чиқиб зап донолик қилишган экан. Сал ўтмай сомсахонанинг айвоню палов қозонининг атрофи одамга тўлиб, лағмонхона туйнуги олдида қошиқ билан қуролланганлар сафи пайдо бўлди. Ялангдаги кабобнинг эса фақат тутунигина кўринарди. Жой қидириш, чойнак-пиёла сурштиришлар бошланди.

Кабоб сихининг учигади кулларни қоғоз парчасида тозалаётган котиб бир вақт эшик томонга бўйлашиб, сўзга оғиз жуфтлаганича туриб қолди. Аламазон ўша

ёққа боқиб, кўк свитерга жигарранг костюм-шим кийган оёғингина йигит бир қўлида палов, иккинчисида нон билан аланглаб турганини кўрди.

— Ҳў, Акбарали,— ниҳоят овоз қилди котиб.— Қани, буёққа.

Йигит улар билан сипо саломлашиб, қўлидагиларни столга қўйди. Ягона бўш стулга ўтиргач, «овқат топсанг, жой топмайсан», дея бошини чайқади.

Котиб иккала ёшни бир-бирига қисқача тарзда ташиштирди.

— Кеча альманахимизнинг сигналнийси келувди,— Аламазонга хушxabар айтган бўлди Акбар.— Сизниям беш-олтита шеърингиз бор эди чамаси.

Аламазоннинг кўзлари қувончдан порпираб кетди.

— Чиқдимми альманах?

— Бу дейман, Акбарали,— тегажоқликни бошлади котиб,— гулзор кенг бўлсаям, гул олдин қўшнисини кўраркан-да?— Кейин калтабақай бўйинини елкасига қисгудек бўлиб Аламазонга юзланди.— Ҳамюртингни илгариям танирмидинг?

— Энди кўришяпмиз,— Акбарга тикилиб туриб, котибга жавоб қилди Аламазон.— Лекин шеърларингизни кўп ўқиганман, Акбар ака. Менга жуда ёқади.

— Ҳай-ҳай,— котиб туташ қошларини учуриб қўйиб, Акбарга кўз қисди.— Иш бошлаганига икки ҳафта бўлмай туриб нашриёт редакторига хушомад ёғилиб кетди-ку.

Акбар, бир қарашда, ҳилвираб тургандек кўринарди. Яхшироқ кузатилса — суяги мустаҳкам, чайирпай, маъюс ва оғиртабиатлигига қараганда — ҳаётда фақат ўзига ишонадиган йигит эканлигини сезиб олиш қийин эмасди.

— Етиш-туришлар қандай бўляпти? — сихда тишнини кавлаётиб сўради котиб.

Акбар кулимсираб елка қисди.

— Улмагудек шекилли. Ҳозирча бир танишимники-даман. Жой етарли-ю... хотин-халаж бор жойда...

— Бола-чақалар қишлоқдами ҳалиям?

— Тўртта бола билан ижара туриш қийин. Биропилда квартира беришмоқчи. Чидармиз энди.

— Ҳай, омонлик бўлсин.

Шу лаҳзада Аламазоннинг миясига бир фикр келиб қолди. Аввалига тегажоқ котибдан тортиниб, тилнини тийди. Кейин Акбарга иккиланиброқ боқиб деди:

— Агар... кўнглингизга тўғри келса, мен билан тура қолинг. Битта хонада ўзимман. Комендантга айтсам, каравот қўйиб беради.

— Ана! — кутилмаганда котиб жиддий қиёфада бу фикрин маъқуллади.— Жой ҳам топилди ҳисоб.— Сўнг бари бир ҳазилга ўтди.— Кўрқманг, Акбарали, Аламазон кечаси чўнтакка тушадиганлардан эмас... Ҳой, мундоқ қараганда, бир-бирларингга ўхшаб кетаркансизларда ўзим.

— Мумкинми, домлалар?— тўрт сих кабоб кўтариб олган такаббур бир зот қаердандир олиб келган стулини Аламазон билан котибнинг орасига тикиштирди.

— Келинг, Раисберди, келинг,— унга энсаси қотиброқ муомала қилди котиб.— Дунёда нима гап энди?

— Бир экстра класс нарса ёздим,— кабобни ямлаётиб гўлдиради Раисберди.— Адабиётшупосликда шовшув кўтарамизми дейман-да.

— Каттароқ гапми?— кўзини чақчайтириб, унга яқинроқ эгилди котиб.

— Улкаш! Энг муҳими — жилд янги гап!

— Ҳай, эшитайлик бўлмаса.

Раисберди йнгитларга шубҳадор қараб қўйиб, котибга «буларнинг оғзи маҳкамроқми ишқилиб», деган маънода саволчан тикилди.

— Гапираверинг, йнгитлар ўзимизники,— дея уни тинчлаттирди котиб.

— Рисоламдаги сарлавҳанинг ўзи — сенсация!

— Апанини қаранг!

— Яъни, «Навойнинг илмий-техникага солган асоси»!

Раисберди бир ҳамладаёқ барча адабиётшуносни бирваракайига ерга қапиштириб ташлаган каби ғолибона қад ростлади. Сўнг, «ё ҳалиям биронта соғи борми», дегандек, ўқрайган кўзларини гилдиратиб, атрофга ғазабнок алаанглади.

— Ҳай, давомини эшитайлик-чи.

— Масалан... ўхув...— Раисберди Аламазоннинг олдидаги қуйиғлиқ чойни олиб, безрайганича хўплади,— масалан, Навоийда шундай сатр бор: «Банди-бандим зулфи занжирига пайванд айлангиз». Хўш, шоир бобо бу гаплари билан нимани назарда тутяптилар? Мабо-до ўша даврнинг пандавақи олимларига, сарка аппарати кашф этиш пайти келди, деб шаъма қилмаганми-канлар?

Котиб Аламазон билан Акбарга «яна пича тоқат қиласизлар» дегандек маънодор лаб жимирди.

— Қизиқ, Раисберди, жудаям қизиқ.

Бундан Раисбердининг янада руҳи кўтарилди.

— Е бўлмаса, иккинчи мисолни олайлик. Буниси энди кўрга ҳассадек қилиб, лўнда айтилган-қўйилган.

— Анавини қаранг!

— Бир кунни марказий телевидениядан йўл ҳаракати қондасига онд кўрсатувни томоша қил қолдим. Номи — «Қизил, сариқ, яшил». Бирдан юрагим шув-в этиб кетди. Буни кўрингки, светофор яратиш ғояси илк марта Навоий томонидан ишлаб чиқилган экан. Майпараст Бойқаро бўлса бу муҳим ишга аҳамият бермаган.

— Мундоқ далил-исбот билан гапиринг-да, Раисберди,— уни қиссадан ҳисса чиқаришга шошилтирди котиб.

— Сабр қилинг,— Раисберди кабобдан бир тишлаб қўйиб, кафтини юқори кўтарди.— Далилимиз етиб-ортади. Агарда Навоийни ғажиброқ мутолаа қилган бўлсалар, телекўрсатувдаги титрга шундоққина мос тушувчи бир мисраларини эслаб кўрсинлар: «Шуълан оҳим чиқар ҳар ён қизил, сориг, яшил». Хўш, бу светофор бўлмай, нима?

...Улар адабиётшунослик оламинини тор-мор қилиш арафасида турган «даҳо»ни таом билан яккама-якка қолдирганларича ташқарига чиқишди. Овқатни беозор ҳазм қилиш учун ҳовлидан имиллаб ўтиб боришаётганда, Аламазон қоқланган тандир ёнида турган таниш шоирларни кўриб, беихтиёр уларга диққатини қаратди.

Иккала қўлнинг биқинига тираб олган хўппа семиз йигит қаршисидаги бароқ қалпоқли кишига ўқрайганича, куюниб шеър ўқирди:

Эрк оби ҳаётин

тўғондек тўсиб,

Беўхшов,

кўндаланг турган бу харсанг

Жаҳон буржуазияси бўлмасин тагин?

Парчалайлик, майдалайлик,

туяйлик уни

Фарҳоднинг пролетарча тешаси билан!

— Айниқса, Фарҳодни кўшганинг қандек бўлибди,— улардан узоқлашиб бораркан, бароқ қалпоқли

қишининг тасанноси Аламазоннинг қулоғига элас-элас чалинди.— Адабиётдаги миллийлик айнан мана шу, аканг айлангур...

Шаҳар... Бирон зарурат ёки шунчаки сайри саёҳатга келиб-кетувчилар наздида ташқи кўринишдан дилрабо ва бегидир бир маскан. Аммо унда яшай бошлашинг билан кўп ўтмай дастлабки тасаввурларинг бирма-бир чиппакка чиқа боради, шаҳар талабчан мураббийдек қаттиққўл, бу ердаги ҳаёт лабиринтдек мураккаб эканини кун сайин чуқурроқ тушуниб етаверасан.

Ялтироқ тугмали забткор шаҳарни яшин тезлигида ишғол этиб, тез кунда адабий минбарларни эгаллаб олажагига комил ишонч билан йўлга отланганди. Орадан беш ой вақт ўтмай унинг иситмаси пасайиб, бевақт алаҳсираганини озми-кўп даражада англаб ета бошлади. Буни англагани сари атрофни тобора синчиклаб кузатар, ҳатто ўзига ҳам ҳушёр тортиб қарашга ўрганаётган эди.

ҚАНД ҚУТИСИДАГИ МИНА

Эшак бари бир эшаклигига борди — қишлоқдаги обрўли хонадонлардан бирини аҳмоқларча тарк этиб, охурига тап-тайёр солиб туриладиган сара емлардан дашт шўраларини афзал кўрди.

Чол бу фожиадан тунги соат иккиларда, зарурат туфайли ташқарига чиқиб, йўл-йўлакай жониворига бир тутамгина беда ташлаб қўйиш учун оғилхонага кирган пайтда хабар топди. Тез бориб, тўрт хонадон наридан мустақил эшик очган ўғлини уйғотиб келди.

Эшматнинг отаси, етилган вақтларимда саккиз пудгача тош босганман, деб тез-тез мақтаниб тургувчи эди. Қариб, жудаям чўккан бўлса, ана борингки, икки пудни олиб ташлайлик. Шундаям олти пуд қоладими, ахир? Ун йилча чидаб берди — ўша эшакка минг раҳмат.

— Бу ҳангидан тарқаган човрани бузиб қочибди,— оёқли сандиқдек ўрмалаганича ўғлини томорқа этагига бошлади чол.— Дарров изига туш, ўғлим, бутун бўлса ажабмас. Эрталабгача қирга бориб қолса, бўрилар тақсимлаб олишади.

Томорқа этагидаги деворнинг омочли трактор киргудек жойи бузиб ташланиб, бу ерга ўсиқ кескалдирик-

лардан' човра-тўсиқ тиклаб қўйилганди. Эшак шуни ағанатиб ўтибди.

Эшакнинг изидан дала тарафга чиқиб келган Эшмат бир-бирига туташ томорқалар билан шоқариқ оралиғидаги йўлакдан Шерлок Холмсдек шарпаларга синчков қулоқ тутганича бораверди. Ун-ўн беш хонадон ортда қолган пайтда қулоғига «хр-хр» деган товуш чалинди. Тўхтаб, қулоғини динг қилди, товуш яна эшитилди.

Ие, Бўтанинг ҳовлисидан келяпти-ку овоз. Буникида эшак йўқ эди шекилли? Вой, ҳароми-ей, анави туйнукка қандай сиғиб ўтдийкин? Келиб-келиб, Бўта қурумсоқниқига кирганини қаранг. Эшак-да.

Эртақ айтай анқовлар учун:
Эшак ёғди осмондан бугун.
Томни «гурс-гурс» қоқар эшаклар.
Тарновлардан оқар эшаклар.
Ҳосил бўлди улкан эшаккўл,
Ерлар ботқоқ, дов-дарехтлар ҳўл.
Ҳамма жойда қий-чув, қийқириқ...
Битта мен — жим, кийимим қуруқ.

Эшмат деворга бўйланиб, ичкарига овоз қила бошлади.

— Ма, ма, жонивор. Мах-мах-мах...

Томорқа тарафда нимадир шитирлагандек бўлди. Эшматга янаям жон кирди. Отаси билан бир ҳовлида турган пайтларида охурга ем солиб, чўзиб-чўзиб ҳуштак чала бошласа, эшак томорқанинг у бурчагида юрган бўлсаям, шаталоқ отганича етиб келарди. Энди ўша усулни қўллашга тушди. Натижа чиқавермагач, бориб девор остидаги туйнукка калласини тикди, тун жуда қуюқ бўлгани учун кўзи ҳеч нарсани илғай олмади. Яна чўзиб-чўзиб ҳуштак чалишга киришди.

Бўта мевали дарахт кўчатлари ўстириб сотиш билан шуғулланиб турарди. Қалин экилган ўша кўчатлар оралаб келаётган қандайдир қора шарпа туйнук сарни яқинлашаётгандек бўлди. Эшмат саратон қўнғизидай ерни таталай-таталай, туйнукдан аранг ўтиб олгач, шарпага қараб чўзиқ ҳуштак чалди.

— Келақол энди, келақол... ҳушт-ҳушт...

¹ Кескелдирик — пилла қуртига кесиб келинадиган тундовдаларининг қургани.

— Мана сенга!

Қора шарпа кўчатлар ичидан ўқдек отилиб чиқиб, унинг қорнига телди, сўнг чаққонлик билан устига минаиб, кўйлагининг ёқасини ғижимлади.

— Кимни чақиряпсан, номард?

— Эш... эш...

— Эшматлигингни кўриб турибман. Кимни чақир-ётувдинг?

— Эш... эшакни...

— Нима?! Ўзинг эшаксан, ғаламис!

Эшмат ётган жойида воқеани тушунтириб бергунича, яп-янги кўйлагининг бир қисми аллақачон дабдала қилиб бўлишган эди.

— Шунақа экан, эшикдан кириб келсанг ўларминг, тўнка? — Бўтавой ўрнидан туриб, шимидаги тупроқларни қоқа бошлади.

— Ҳо-о-й, тинчликми? — молхона ёнидан минғирлаган овоз эшитилди.

— Тинчлик. Бор, дўппимни опчиқ,— дея шапғиллади Бўта. Кейин Эшматга юзланди.— Майли, эшагингни бирга ахтарамиз.

Келинчак дўппини олиб чиққач, ингичка Бўтавой биринчи бўлиб туйнукдан ўзи ўтди. Эшмат инқиллаб дўнқайганича тешикка бош тикқан пайтда «тар-р-р» этган овоз эшитилди. Келинчак дарҳол четга юз буриб, ташқи тарафга югургилаб кетди.

Бўтавой уни ташқарига тортиб олган чоғда Эшмат хетини секин пайпаслаб кўрди. Шимининг чоки бир қаричча сўкилиб, ичидаги шалвироқ оқ иштони қуённинг думидек осилиб қолганди.

Кўп ўтмай улар даштга чиқиб олишиб, атрофга аланг-жаланг боқиб бораверишди. Эшмат ора-сира чўзиб-чўзиб ҳуштак чалар, теваракка диққат билан қулоқ соларди.

— Ҳе, аттанг,— дея сонига шапиллатиб қўйди у.— Аламазон ёнимизда бўлса тезда чора ўйлаб топарди.

— Ҳалиям дайдиб юрибдимми у муттаҳам? — минғирлади Бўта.— Уччига чиққан фирромчи эди. Бир кунни дарахтга тош отувди, қайтиб тушиб, бошимни ғурра қилди. Шунда «кечир» дейиш ўрнига, «нимага физикани ўқимайсан», деб бўғзимга ёпишса бўладими. Мен хомкалла аччиқ устида, «беш»га биламан ўша физикангни», деворибман. Ана энди бошимга бало ёғилди-ю. «Ерни тортиш қонунини билсанг, нега тошимнинг тагига атай-

лаб тумшуғингнн тикдинг», деб саваламоқчи бўлди-я.

Эшмат яна беихтиёр кетини сийпалаб қўйди.

— Тўғри, жирракилик қиладиғон одати бор. Аммо лекин фаросати анча баланд.

Қаердадир эшак ҳангради. Иккаласи тенгдан типирчилаб қолишди.

— Буёқда! — Бўта адир тарафни кўрсатиб, Эшматни ўша ёққа бошлади.

Бир пайт олдиларида баланд девор пайдо бўлди — нақ олти паҳса. Эшмат лоҳасланганича ҳуштак чалиб қўйди. Ҳуштак тўхтаб-тўхтамай деворнинг шуңдоқ ортида эшак ҳангради.

— Бизники! Нон урсин, Бўта, бу отамни эшағи!

Иккаласи деворга бир-бир тирмашиб кўришди. Бўлмади. Чаққон Бўтавой Эшматнинг елкасига оёқ тираб, жон-жаҳди билан юқорига иптилишидан ҳам наф чиқмади. Қайтанга Эшматнинг оёғи тойиб кетиб, иккаласиям қаттиққина лат ейишди. Охири нарироқдаги каткакон харсангнн ҳар ағдарганда бир мартадан дам олиб, зўр-базўр юмалатиб келишди, девор остига жипслаб тирашди. Эшмат тошнинг устига, Бўта яна унинг елкасига чиқди ва бу сафар бир сакрашдаёқ деворга осонгина миниб олди.

— Тушиб, тезроқ эшакни ушла, — настан буйруқ қилди Эшмат.

Бўтавой гурс этиб ўзини ичкарига ташлади. Ерга қўнибоқ, қурумга қўшилиб ётган кўмирдек қоронғида зўрға кўзга чалинаётган қора эшак тарафга юрди. Эшак бегона одамдан ҳуркиб, қоча бошлади.

Деворга суянганича нафас ростлаб турган Эшмат йигирма қадамча наридан Бўтавой эшак қувалаб чиққанини кўриб, «ие-ие» деганича «думи»ни осилтириб ўрнидан кўзгалди. Энди югур-югурга навбат келди. Эшакни бир амаллаб тутиб олишгач, пойгачидек ҳансираб туришаркан, Бўтавой бирдан даштни бошига кўтариб кулишга тушди.

— Бу қўрғонни болаликдан кўриб юрардик-ку, каллаварам! Ҳи-ха-ха, ҳи-ха-ха...

Ҳа-я! Бу — ўша ташландиқ қўрғон-ку. Ҳамма жойи буткул нураб тушганига қармай, бир қисмидаги ўттиз метрча келадиган девор ҳануз бус-бутун сақланиб қолганди.

Эшмат йиғламсирашиниям, кулимсирашиниям билмай, юзи пирпираганича туриб қолди.

— Айтдим-ку Аламазоннинг йўқлиги чатоқ деб. У бўлганида олдин деворнинг уёқ-буёғини қараб кўрарди.

Эшматнинг отаси қўшнилардан уч-тўрттасини йиғиб, эшаги соғ-саломат қайтиб келганини суюнчилаб чойбазм қурган пайтда, Аламазон аллақачон дастурхонни йиғиштириб, муҳим бир юмушга киришиб кетганди.

Чапани ҳамхонаси костюмдан узиб олинган ялтироқ тугмаларни энди қўшчўнтакли кўйлагининг погончасига қўядётганини кўрган Акбар ўзинча кулиб қўйди. Бу ерга кўчиб келган дастлабки кунларда Аламазон ярим соатча уриниб, худди шу тугмаларни куртқадан костюмга кўчирган эди.

— Бу тугмалар погончага катталиқ қилмасмикин, бичиқчи?

— Чиройли нарса кўзга ташланиб тургани яхши,— деди Аламазон ва понуштадан буён каравотга ағанаб олиб, Гётедан ақл ўрганаётган Акбарга зимдан бир қараб қўйди.

Қизиқ! Ким биландир йиллаб бир маҳаллада яшайсан-у, оламда шунақа одам ҳам борлиги уни кўрганингдагина эсингга тушади. Акбарнинг эса бу хонага кўчиб келганига бор-йўғи бир ойча бўлди, аммо унинг хусумат ва тушқунликдан буткул бегона қиёфаси Аламазоннинг қалбига абадий муҳрланиб қолгандек эди.

— Илгариям танирмидилар Гётени? — унга халақит бергиси келмасаям, ҳозиргина ўзи гап ташлаганидан фойдаланиб, суҳбатнинг кулини кавлади Аламазон.

— Сенчалик яқин бўлолмаганман,— китобдан кўз узмай кесатди Акбар.— Лекин, меням сендан битта уступлигим бор, Гётенинг «Ҳофизга» деган шеърини ўқимасдан илгариям ўзимизда шунақа зўр шоир ўтганини билардим.

— Ана, Гёте Ҳофизни ўқибди-ку,— Аламазон рақиб «замбараги»ни унинг ўзига қаратиб буришга интилди.— Ижодкор одам чет адабиётни чуқур ўрганиши керак.

Акбар энди Аламазонга ўгирилиб, астойдил ёнбошлаб олди.

— Тўғри, Гёте Ҳофизни ўрганган. Фақат Франкфуртдаги минорадор кўприкнинг қачон қурилганию ким қурганигача билиб олганидан кейин.

— Хўп дедик-ку,— гапни ҳазилга бурмоқчи бўлди

Аламазон.— Бундан кейин Фарбга камроқ тақлид қил-
сак, қутуламинизми?

Аммо Акбарнинг юзидаги жиддийлик сақланганича
қолаверди.

— Шунин билгинки, Аламазон, Фарбдагиларга ўзла-
ридаги буюкларнинг дублёрлари керак эмас. Улар сен-
дан — гапингдан, киёфангдан, шеърингдан фақат Шарқ-
ни ахтаришади. Ҳалигача «Бобурнома»ю «Шоҳнома»ни
қайта-қайта нашр қилиб ётишибди.

— Ҳа, хўп, биз Фарб адабиётидан мушоҳада, услуб
ахтаряпмиз дейлик,— бўш келишни истамади Алама-
зон.— Хўш, ҳозир ўзлари Гётедан нимани қидиряпти-
лар?

— Фарбдаги одамларни. Улардаги турмушга Маш-
рабнинг тоmidан кузатиб кўрмоқчиман.

Ўзгаларни донм гап билан мот қилишга ўрганиб қол-
ган Аламазон дастлабки пайтларда Акбарнинг ўта ба-
ландпарвоз туюлувчи фалсафаларини ҳазм қилолмай
жириллаб юрди. Кейин аста-секин кўника борди, ўзини
юпантириш учун бундай хонаки баҳсларни шунчаки ади-
бади сифатида қабул қилишга тиришадиган бўлиб қол-
ди. Тиришишга тиришарди-ю, лекин юрагининг аллақа-
ерида мағлубият аламига ўхшаб кетувчи кичкинагина
бир жароҳат бари бир алламаҳалгача жизиллаб тура-
верарди.

Алам қилса, ўзидан кўрсин. Нима, Акбар мен билан
баҳслашасан, деб унинг бўйнига осилиб оляптими? Ҳар
сафар гапнинг ўчоғини биринчи бўлиб Аламазоннинг
ўзи кавлаштиради, охири кулдан чўғ чиқиб, қўлини куй-
дириб олса, тезда жиззакилиги қўзийди.

Узоққа бориб ўтирмай, кечаги гапни олайлик: Ала-
мазон газетадан Акбарнинг туркум шеърларини ўқиб,
фикр билдиргиси келиб қолди. Аввалига гапни бинойи-
дек бошлади:

— «Инқилоб шоири» деган шеърингиз зўр чиқибди.
Ҳамзами бу?

— Ҳамзалар.

— Айниқса, мана бу жойи...

Тикилавер ажалга бардам,
Яралгансан қурбон бўлмаққа
Ахир, сени ўлдирсалар ҳам,
Кўмиласан она тупроққа...

Аламазон шеърни ўқиб бўлиб, муаллифнинг юз инфодасидаги мамнуликни кўрмоқчидек Акбарга қаради. У эса ҳозиргидай каравотга чўзилиб олиб, хаёлга чўмганича шифтга термилиб ётарди.

Шеърни эшитдимми ўзи бу? Нима бало, шунча меҳнат бекорга кетдимми дейман?

Бир пайт ҳайкалдан садо чиқиб қолди:

— Она тупроқ нималигини ҳеч ўйлаб кўрганмисан?

Аламазон, «наҳотки хонада биронта боғча болаям ўтирган бўлса», демоқчидек ёп-верига аланглаб қўйди.

— Ҳазиллашяпсизми?..

— Томорқангни бурчагидаги бегона ўт босган ер билан гаплашмагансан демак.

— Ушандақа ер мабодо ўзларига бирон нарса демаганмиди?— дея пичинг отди Аламазон.

Чамаси мана шу жойда яна Акбарнинг қитиғига тегиб қўйди.

— Деган!— гўдакнинг хуружига парво қилмаётган отадек, бафуржа гапида давом этди Акбар.— Сенда ҳамият борми, деган... Яна бир жойда йиғлаб турган тупроқни кўрганман. Қимлардир майсазорда гулхан ёқиб ўтган экан, атроф кўм-кўк, битта ўша жой даштдек таптақир. Куюк тупроққа қўшилиб мениям йиғлагим келди. Кейин билсам, худди ўша бир қулоч ер менинг она тупрогим экан...

— Қолгани менчикими? — ҳозир буни ўзиям унча нстамаган ҳолда, бари бир яна Акбарнинг жиғига тегилшга уринди Аламазон.— Унда бой бўп кетаман-ку.

— Аксинча,— деди Акбар ўша босиқ оҳангда,— сен жуда қашшоқсан, Аламазон. Биладан, сени ҳатто ўз чумолиларнинг ҳам йўқ. Менинг қишлоқдаги чумолиларим ҳар йили қишда печка тагидан чиқиб келишади, уларга нон уватиб бераман. Улар қишда битта менга таяниб яшашиди. Ҳаммасини битта ўзим боқаман.

Юрагининг аллақаери яна жизиллаётгандек туюлиб, Аламазон чап кўрагини аста силаб қўйди. Ё «қашшоқсан» деган гап дилига оғир ботди, ё шу вақтгача ўз чумолиларига эга эмаслиги унга чиндан ҳам алам қилди.

Хонага қўшимча каравот қўйилибдики, ҳар кунни аҳвол мана шу — гурунг, гурунг, гурунг... Буларга на сарлавҳа қўйиб бўлади, на жанрини белгилай оласан...

— Қизлар масаласига, тахминап, қандай қарайдилар?

— Қўрқаман улардан. Уйиники ўзлари бошлашиб, кейин ўйининики масхаралаб юришади.

— Кўп масхара қилишганми?

— Икки марта.

— Бор-йўғи-я?!

— Бу жуда кўп, Аламазон!..

— Йўқ, кейинроқ ўтдим газетага, олдин уч йилча колхозда ишлаганман. Томорқа олишим керак эди.

— Ўқиш-чи?

— Сиртдан битирганман сенга ўхшаб... Сиртқи студентни ҳеч ким эмизмайди, шишага сут қуйиб қўлига тутқазиб қўйишади.

— Сиполик... керагидан ортиқроқ-да сизда.

— Кечирасан-у, сени мактабдан ҳайдашмаганми?

— Ҳамма чиғириқдан ўтганмизу бу даражага бормаганмиз.

— Мени саккизинчи сипфдан ҳайдашган. Ўқишим ёмонлигиданмас, хулқинг бузуқ деб ҳайдашган. Икки йил узоққа қатнаб ўқиганман.

— Энди мулла бўп қоптилар-ку?

— Охири тақдирга тан берибсиз-да, демоқчимисан? Илгарилари ўзим ҳам иродалилар билан мутеларнинг фарқига бормасдим. Кейин билдимки, жанжаллашиб эмас, курашиб енгиш керак экан...

— Бу чалкаш дунёда биров нотўғри танқид қилишям мумкин, биров ошириб мақтаворишданам қайтмайди. Қанақа шоирлигиники аниқ билолмай ўтиб кетаркансан киши.

— Буни билдиш осон, Аламазон. Пайти келиб, кимлардир сенга озми-кўп даражада тақлид қилаётганини сезмасанг, ишончинг комил бўлсинки, гирт бўлмағур шоир экансан...

— Тўғри. Тошкентга илгарироқ келсам, ёмон бўлмасди. Укаларимни уйлаб-жойлаш кўп вақтимни олди. Бир томонда — ўзимнинг рўзгорим..

— Нима, дадангиз..

— У киши барвақт вафот этиб кетганлар.
— Шеър ёзишга зап вақт топган экансиз-да, Акбар ака.

— Бунақа шароитда вақтни дўстларинг билан улфатчилигингдан, чойхоналардаги ошхўрлигингдан, таклиф этилган тўйларингдан, ўқимоқчи бўлган китобларингдан, саёҳатсиз ўтган отпускарларингдан, суҳбатилгга ташна онангдан, меҳрингга чанқоқ ўғлингдан ўғирлайсан. Буям етмаса, уйқунгдан имкон қадар кўпроқ юлиб олиб, қўшаверасан, ўзинг ўзингни талон қиласан... Вақтни топса бўлади, жудаям қийинмас...

— Сенга қараб, кечаги кунини кўраман, Аламазон. Зўрман дердим-у, гўрман демасдим. Ўжар ёшлигимнинг ўзгивасисан...

— Нимагаки эришган бўлсам, саховатли одамларнинг ёрдамига таяниб эришдим. Қарзим жуда кўп, ҳали уларни узишим керак.

— Балки ўсишингизни билишгандир...

— Улар мендан бирон манфаат кутаётганини сира сезмаганман. Сезганимда, ҳозир бунн сенга «яхшилик» деб таърифлаб ўтирмасдим...

— Ҳаётга намунча жирракилик билан қарайсан? Маслаҳатим шуки, ўпкангни босиб ол. Бу... ёзаётганингдаям асқотиб қолади.

— Сарқит — ахлатдек бир гап. Кўрдингки, турибди. Шартта тўплаб ёқвориш керак, вассалом.

— Чиқинди одам ахлатдан фарқ қилади, Аламазон, унда ота-она, ака-сингил, бола-чақа бор. Уларни ёқвориб бўлмайди, фақат четроққа супуриб қўйиш мумкин. Агар эзгуликнинг йўлида буткул «ёқиб» юборсанг, эзгуликка аввалгиданам кўпроқ душман орттирасан. Болаларни сени ҳеч қачон кечирмайди. Кечирсаям, фақат тилида кечиради, дилида эмас. Дунёда ота ўрнини боса оладиган нарсанинг ўзи йўқ...

— ...шўрлик охири жинни бўл қолди.

— Бекорни айтибсан! Ҳеч ким жинни бўлмайди, уни жинни қилишади.

— Сизникига ўхшаб меням китобларим чиқармикан?

— Болалигимда уйнимизга келган меҳмонга худди

шундай ҳавас қилардим. Наҳотки, қачондир менгаям ишонишиб, олдимга бир ликоп шоколад қўйишса, деб ўйлардим.

— Айтгин-чи, тулкини тулки қилган нарса нима? Бўрининг кучлилигию қуённинг югуроқлиги эмасми?..

— Шеърларим анави галварседан яна қайтди.

— Жуда лофчимиз-да, Аламазон. Шеъримизни гоҳ фарзандим, гоҳ севгилим деймиз-у, қайтиб келса хафа бўламиз...

Шунақа! Бу Акбар дегани нақ тригонометриянинг ўзи — тушуниш жуда қийин, ичи тўла жумбоқ. Гўё хонага битта қўшимча каравот билан икки киши келиб жойлашгандек туюлади гоҳида: биттаси — босиқ ва меҳрибон, иккинчиси... буниси анча хавфли, тили билан чақади. Ўзингни баъзан ичига миша беркитилган қанд қутиси ёнида яшаётгандай ҳис қиласан...

Аламазон тугмаларни қадаб бўлиб, кўйлакни шу заҳоти эгнига илди, сўнг ўзини шифоньер ойнасига солганича тараниб-безанишга тушди.

— Шоввоз мичман якшанбани қаерда ўтказмоқчи бўляпти энди? — дея ингичка погончадаги ялтироқ тугмаларга писанда қилди Акбар.

— Ҳозирча курс ўттиз градус шимолроқдаги бекатга. Уёғини об-ҳавога қараб ўйлаб кўрамиз.

— Менимча, — Акбарнинг кўзларида ички табассум порлади, — ҳавоси энг очиқ жой Шайхонтовур бўлса керак...

Гулзорларга, боғларга
Бўйлаб ўтаман.
Дилим куйган чоғларда
Куйлаб ўтаман.
Бор шавқимни қизларга
Қиламан тортиқ.
...Кампиржонлар, сизларга —
Тилайман ҳордиқ.

РАИСБЕРДИНИНГ ТАҚРИЗИ

Ёзги сессиядан барча имтиҳонларни кетма-кет нокаут қилиб қайтган Аламазон бугун барвақт ишга келди. Биринчи галда «ўнг қўл вазири»ни толиб, тўғарақдаги

ақволин суриттирди. Сўнг Машраб Қосимович «жиян»-ни қувонтирмоқчи бўлдим, «буёғиниям бир кўриб кўйинг», дея уни битиш арафасида турган спорт залига бошлаб борди.

— Яқинда бир қоғоз келувди,— узун тирама парвонга чиқиб, залнинг шифтига чироқ ўрнатаётган йигитга тикилганича сўзида давом этди «шеф». — Кузроқда шаҳар биринчилиги ўтказилармиш. Боксдан. Шунга қатнашимиз керак шекилли.

— Қатнашамиз! — Аламазон мулоҳаза қилиб ўтирмай, ишонч билан бош ирғади.

— Ишқилиб, шарманда бўлмаймизми?

— Камида учинчи ўринни оламиз. Жуда бўлмаса, рингга ўзим чиқаман.

Машраб Қосимовичнинг қувончдан оғзи қулоқларига гача ёйилди.

— Бу энди бошқа гап. Жуда сөз бўларди-да. Агар учинчи ўринни олсанглар, ҳаммангларга меҳнат зарбодори нишонини берамиз...

Аламазоннинг қўли сира ишга бормаётганди. Спорт залининг икки-уч ҳафтадан кейин фойдаланишга топширилиши ҳақидаги хушxabар ҳам, «вазир»нинг, «шу кетишда йигитларимиз Рисқневгача етиб боришди ҳали», деб айтган кўтаришқи гаплари ҳам негадир унинг юрагини баттар ғашлантираётгандек эди.

«— Ундан кўра, заводга ишчи бўлиб киравермасан-да. Бировларни лақиллатиб узоқ кун кўриш қийин, Аламазон».

«— Баҳонада ёшларга тўғарак очиб бердим. Ёрдамчим — ҳақиқий боксчи, машғулотларни бинойидек олиб боряпти. Йигитлар жуда хурсанд. Бунинг нимаси ёмон?»

«— У ерда ортиқчалигинг ёмон».

«— Четдан қараганда, Акбар ака, раҳбарлар доим ортиқчага ўхшаб кўринадди».

«— Сен судхўрликни раҳбарлик билан адаштира...»

Эшик ғижирлаб очилиб, Аламазоннинг хаёли бўлинди. Кутубхоначи қиз хонага ийманибгина бош суқди.

— Телефонга чақириншяпти, Аламазон ака.

Рўпарадаги кутубхонанинг телефон номерини у фақат икки кишига берган эди — Акбарга ва Бийронга. Қайси бири бўлди экан?

Аламазон кутубхонага кириб келиб, стол устидаги дастакни олди.

— Эшитамаи.

Дастакдан Бийроннинг товуши таралди. Салом-аликдан сўнг, «мабодо шанба кунни институтга қидириб келмаганмидингиз», деб сўради.

— Сизни кимдир машинада олиб кетган куними? — кесатди Аламазон.

— Ай-яй-яй,— одатдаги эркаликни бошлади Бийрон.— Битта землячкамни ЗАГСга кузатдик. Акаси мени олиб кетди машинада...

Улар яна пича суҳбатлашингач, Бийрон танаффус тугаб қолаётганини пеш қилиб, шоша-пиша хайрлашди. Аламазон дастакни қўйиб, нохуш кайфиятда стулга ўтирди.

Нима бўляпти ўзи бу қизга? Учрашувдан гал очсанг юзта баҳонани тахлаб туради. Учрашганда ҳам ўзини бошқачароқ тутадиган бўлиб қолди. Қувноқлиги, ҳазилкашлик ўша-ўша-ю, фақат муомаласида самимият етишмаётгандек. Баъзан ниманидир айтмоқчи бўлади-ю, тили тутилиб, гапни тезда бошқа ёққа буради. Аламазон эса ҳар гал ўзини ҳеч нарса билмаганга солиб тураверади.

Нимадир тап этиб ерга тушди. Кутубхоначи қиз полда ётган китобни олаётиб, юзлари дув қизарганича Аламазонга қиялаб қараб қўйди.

— Бугунги газеталар келмадими ҳали?

Қиз бир даста газета-журналларни олиб келиб, секингина Аламазоннинг олдига қўйди. «Мана. Энди тикмоқчи бўл турувдим», дея бошини бир томонга қийшайтирганича паст товушда сўзланди у.

Аламазон газеталарни бир-бир варақлаб, саҳифаларни тезоб кўздан кечира бошлади. Навбат шаҳар газетасига келганда, охириги бетдаги мақолага диққат билан тикилганича туриб қолди.

У хонага шитоб кириб келиб, туфлисини апил-тали ечди-ю, гўё редакциядаги танқид бўлими мудирига эътироз билдираётгандек, қўлидаги газетани Акбарнинг олдига отди.

— Ана, Раисбердингиз қилган иш,— дея тўртинчи бетдаги мақола устига кафтининг орқаси билан уриб қўйди.

— Раисберди Тўқмоқовми? — газетани столдан олаётиб сўради Акбар.— Нега энди у меники бўларкан?

Ҳамхонаси адабий альманах ҳақидаги тақризни

Ўқишга киришган пайтда Аламазон аввалига ғудранганича уёқдан-буёққа юра бошлади, сўнг қовоқ уйиб каравотга ўтирди.

— Яхшилаб қаранг-га, Акбар ака,— шериги газетани ўқиб бўлишни кутиб ўтирмай, яна жириллай кетди у.— Редакцияларда, нашриётларда ишлайдиган шоирларни қаторасига мақтаб ўтибди. Қалтакка қолган мен билан анави ўқитувчи қиз холос. Гапида озгина мантиқ бўлсаям ўпкалаб ўтирмасдим. Мен ойдан гапирсам, у ўроқдан келганини кўрмайсизми?

Акбар индамай мутолаада давом этди, фақат тақризни ўқиб чиққандан кейингина газетани столга ташлаб, Аламазонга юзланди. Аламазон эса унинг фикр билдиришига имкон бермай, жабрдийдаларча арзи ҳол қилди.

— Тагин туппа-тузук газетада босишибди-я. Нима, матбуот эрмакми буларга? Танқидчиликда бурд деган нарса қолганми ўзи?

— Биринчидан, матбуот эркилиги деган гап бор,— одатдагидек босиқлик билан сўзлашга киришди Акбар.— Иккинчидан, Раисберди — бу... танқидчилик дегани эмас. Энг муҳими — ўзинг доимо виждон билан ёз. Ёзгину танқидчиларниям виждонига қўйиб беравер.

— Виждонмиш! — қўл силтаб қўйди Аламазон.— Агар шу Раисбердини...

— Яна қайтариб айтаман,— дея Акбар унинг гапини бўлди,— Раисберди — шахс холос. Танқидчиликни бўлса, худди адабиётга ўхшаб кўпчилик яратади. Ана шу кўпчиликнинг энг истеъдодли, энг ориятли қисми уни ҳақгўй қилади, жозибасига жозибача қўшади, бойнатади.

Аламазон тиззаларига шапиллатиб уриб, ўрнидан туриб кетди.

— Нега унда ўша ориятли қисм биринчи бўлиб фикр билдирмади? Чунки улар туяда боришаётган бўлса, булар...— у бармоғида газетани кўрсатди,— отда чопишпти.

— Чопса чопаетгандир,— бепарво жавоб қилди Акбар.— Гап қайси карвон маррага биринчи бўлиб боришида эмас, нима олиб боришида.

Аламазон чуқур ҳомуза тортиб, яна каравотга ўтирди.

— Хўп, мени қўйиб турайлик. Яқинда битта ёш дра-

матургининг болаларга ёзган пьесасига тақриз босилди.

— Уқигандим...

— Спектаклниям кўрганмисиз?

— Кўрганман. Менга ёқди.

— Раҳмат сизга,— бош қимирлатиб қўйди Аламазон.— Бир танқидчи униям бошлаб пўстагини қоқди. Жуда помдор, унвондор танқидчи.

— Уша помдор олимнинг ҳозирги танқидчиликдаги мавқеини бир чамалаб кўрсанг, бунақа куйиниб ўтирмасдинг. Шунча тер тўкиб қурган девори кўзининг тириклигидаёқ нураб бораётганини ўзи кўриб турибди. Бу ҳол кимни даҳшатга солмайди? У шўринг қурғур ҳам матбуотнинг холислигидан фойдаланиб, ўша деворига куйиб-пишиб тиргак ахтаряпти. Майли, ахтарса ахтараверсин. Бари бир, тиргак дейилганда вақтинчалик нарса тушунилади.

— Гап чалғиб кетди,— фикри чалкаша бошлаган Аламазон иккала қўлини кўтариб, пешанасини тириштирди.— Тўғрисини айтнинг, Раисбердининг фикрига қўшиласизми, йўқми?

Акбар мулоҳазаланганича бир оз туриб қолди.

— Умуман... баъзи жойларда анча оширворибди...

— Демак, баъзи гаплари тўғри. Шунақа демоқчимисиз?

— Масалан, «сохта дабдаба», «тақлидчилик аломатлари», «интимликка берилиш» деган таъналарида жон бор,— бу сафар дангал гапирди Акбар.— Раисберди Тўқмоқовнинг нўноқлиги шундаки, кўнгли сезган нуқсонларни мақолада тўғри ифода қилолмаган, гапига сени ишонтиролмаган.

— Унақа бўлса, ўзлари ишонтира қолсинлар,— жиниллашдан тийилиб, энди кесатиққа ўтди Аламазон.

Улар асосий харажатни дам олиш кунлари биргалишиб қилишар, кундалик юмуш — нон олиб келиш, овқат пишириш, чой дамлаш, идиш ювиш эса навбатчилик асосида олиб бориларди. Бугун Акбарнинг гали эди. У ошхонадан кострюлни кўтариб келиб, косаларга овқат сузиши биланоқ Аламазон шаҳар газетасининг мавжудлигию унинг Раисберди исмли муаллифи бўлганиниям паққос унутиб юборгандек, бажонидил тановулга киришди. Ўз тили билан айтганда, «тирикчилик маросими» даврида деярли орага гап қўшмади, фақат бир мар-

та серкепак макаронларни ҳам гоҳида тақриз қил туриш ксраклигини қочириклаб ўтди.

Косалар қоқланиб, навбат чойхўрликка келган чоғда Акбар: «Ҳа, айтгандай, манавилар сенга келган экан», дея унга иккита хат узатди. Аламазон уларни ҳали қўлга олмасданоқ дарҳол таниди — биттаси Арабистондаги тоғасидан, иккинчиси — Эшматдан. Тоғасининг дастхати кўпроқ лотинча ёзувни эслатади. Эшматники эса хитойча ва русча ҳарфларнинг қоришмасига ўхшаб кетади.

Аламазон биринчи бўлиб Эшматнинг хатини очди.

«Асаломув алейким. Манашу соғиниб ёзган мактубим етип малим бўлсинкий, эски ошнам Аламазонга Эшматвўйдан деб биласизлар.

Бизди сўрасанг соқ-саламатмиз. Мен ўйнап, кулип ишляппан. Хотиним вахтинчалик уйда. Яна бўғоз бўлди. Уғлим Тошмат десанг, полвон бўлип юрипти.

Адресингди аянгдан олдим. Уйингдаги бари одам омон, эсон. Аянг менга ариза қилдикий, қатта ишлап юрганини ёзмапти деп. Ие, ие дидим. Бўлмасам ўзим сўрап билайи дидим. Менга россини айтмаса, кимга айтади дидим. Тўғри гапириппанми?

Аламазон ошна, очиг айтивур, қатта ишлап турипсан? Газетдами, жўрналдами? Азизадан сўровдим, радиёўда бўлса керак дийди. Радийўда оволь гапирип юрган, энди жимип кетти, кўтарилгандур дидим. Тўғри гапириппанми? Азиза кўтарилса кошкийди деп хурсан бўлди. Сени севип қоган шу қиз. Аниқ бу.

Райисимизга келиб бир оғиз шипшитмадингку, ошна. Матасекилим ўшандай эскисича юриптику. Шуми оқибат? Бир келиб кетгин. Ўзим купернуй белат оббераман.

Ундан олдин қатта ишлап юрганингни менга очиг ёзип жўнат. Аянгди кўнглини тиңчитай.

Сенга бахту шаҳодат, ижотингга муваққат тилап қоладагон ошнанг Эшматвўйдурман. 6 пйюн».

«Азизани хатгаям тиқштириб ўтибди,—ўйлади Аламазон.— Пўқ, Юлдузистондаги дилкаш Хазина бу эмас, бу бошқа қиз».

Энди у тоғасининг мактубини алоҳида мамнуният билан қўлга олиб, ажнабийча конверт четини шошилмай йирта бошлади.

Азиз тоғажониси! Суянган тоғи! Фақат угина Ала-

мазонни доим тўғри тушунарди, далда берарди, кўнглини кўтарарди...

«— Рўзгордаги камчилик тугамайди, опа. Аламазонга кўп зуғум қилаверманг. Кўнгли тусаётган экан, майли, ёзаверсин. Уқишга кираман деспими, ўқийверсин. Мана, ўзингиз биласиз, мен ҳам қийналиб ўқиганман. Ёмон бўлдимми?»

«— Сени йўригинг бошқа, укажон. Ишинг — кони савоб, касал одамларни тузатасан».

«— Агар ҳақиқий шоир бўлолса, буям одамларни тузатади. Менданам яхшироқ, менданам кўпроқ тузатади».

Эҳ, тоғажониси-я! Қелиб-келиб Аламазоннинг оғир кунда хорижга кетиб қолганини қаранг. Шу ерда бўлса ҳар сафаргидек унга тўғри маслаҳат бериб, йўл-йўриқ кўрсатмасмиди? Жияни буёқда қолиб, узоқ-узоқларда бошқаларнинг ташвишини қилиб юрибди тоғажониси...

Аламазон хатларни ўқиб битиргунича Акбар дастурхонни йиғиштириб, кўкиш клеёнкани тозалаб артди. Сўнг тумбочка устидаги қоғоз палкани олиб, столга тирсақларини тираганича кимнингдир қўлёмасини титкилашга киришди.

— Китоб бўладиган нарсамми? — конвертларни стол четига ташлаб, сўради Аламазон.

— Йўқ, редсоветда кўрамиз буни.

— Бу қанақа ташкилот бўлди яна?

— Нашриётларда шунақа тартиб бор,— нохуш боқиб, изоҳ берди Акбар.— Ноширлар бирон-бир қўлёмма ҳақида кўпчиликдан фикр олишни лозим топишса, уни бошқа шоирларга, адабиётшуносларга ўқитиб кўриб, биргаликда муҳокама қилишади.

— Айтдим-ку,— ўз фикрида қолди Аламазон,— буям бир ташкилот-да.

Акбар бошини кафтлари орасига олганича яна ишга шўнғиди. Қўлидаги қалам билан айрим варақларга қандайдир белгилар қўяр, баъзи шеърлар устида эса узоқроқ тўхталиб, қоғоз ҳошиясига шоша-пиша нималарнидир ёза бошлар эди.

Аламазоннинг журналдан қайтган туркум шеърлари ёнига ҳам адабий ходим худди шу тарзда ажи-бужи гаплар ёзиб ташлаганди. У дераза тоқчасидаги ўша шеърларни олиб, энди хотиржам кайфиятда такрор кўздан кечиришга тушди.

...Ухлаб ётар бир пари
Ярадор оқ каптардек.
Сир сақларди кўзлари
Очилмаган катлардек...

Саккизликдаги худди шу банднинг ёнига иланг-биланг чизик тортилиб, ҳошияга қалам билан «Нега ярадор? Қанақа сир?» деб ёзиб қўйилган эди.

Куйканақ шам кўзёш тўкар,
Титраб-титраб йиғлар шам.
Пиликларга армон чўкар,
Ушалмаган орзу ҳам...

«Шамни йиғлатиш Отоийлардан қолган эски гап.
Ўша пайтларда шам қурғур йиғласа йиғлагандир. Ҳовир ХХ аср!»

...Сизсиз ёлғиз ҳамдардим,
Бордир, афсус, эрингиз.
Садагага ўхшайди
Шафқатингиз, маҳрингиз.

«Тепадаги бандлар анча бўш. Охиргиси суяқ».

Ўлдирди!
Тамаки — заҳар,
Чекма, дединг, қулоқ солмадим.
Чунки, уни чекмасанг агар,
Ўлмайсан, деб айта олмадинг.

«Бари бир қачондир ўласан, маза қилиб чекавер,
демоқчимисиз? Қойил-эй!..»

...Нега ит ва эшакдан кулиб,
Џилмадим ҳеч ўзимни эрмаи!
Ғам юкига бўлдим-ку эшак,
Чидадим-ку дардга ит бўлиб!

«Юқорида пурсизгина таърифлаган ўша ёрингиз
ошиқнинг дард чекишига муносиб эмас. Аввал ишқида
эшак бўлсангиз арзишига ўқувчини ишонтиринг».

Устига узундан-узун сарлавҳа қўйилган тўртликка
навбат келганда Аламазон ўзича жилмайиб қўйди.

— «Энг катта бурун ҳақида энг кичик баллада». Қалай чиқибди сарлавҳа?

Акбар қоғозлардан кўзини узмай, худди тушида гапираётгандай «тузук», дея бош қимирлатди.

Шахрланар бурун-сўтак:
«Йигит — менинг савлатим!»
Йигитнинг ҳам ундан бўлак
Йўқ эди мол-давлати.

Ҳошияда эса яна кесатиқ: «Бизга туркум тайёрлашга жиддийроқ қаранг. Олди-қочди ҳазилларга атайлаб ҳажвий журнал чиқариб қўйибмиз».

Фолбинларга инонма, жонон,
Улар билмас тилакларингни.
Узим қилгум тақдиринг баён,
Силаб момик билакларингни...

«Шоирлар орасида битта фолчи етишмай турувди ўзи...»

— Хў-ў-ш, энди бир шашқол отиб кўрайлик бўлма-са,— қўлидаги шеърларга ўчкор тикилиб, гудранди Аламазон.— Биздан шоир чиқармикан, ё тинчгина бодрингни сотиб юраверайликми?

— Нима?

Акбар хаёлчан қиёфада ўгирилиб боққан чоғда Аламазон унга сирли кўз қадаб, бармоғини лабига босди.

— Тш-ш... Фол очяпман...

ЖАНЖАЛКАШ СЮРПРИЗ

Жума — ҳосиятли кун: маош тўлиқ ёзилсаям, иш вақти қисқа бўлади. Шу туфайли Аламазон бугунги машғулотларни одатдагидан эрта бошлаб, қош қораймаславоқ йигитларга жавоб берди.

— Қойилман, азамат! — бўёқ ҳиди анқиб турган залда фақат икковлон қолишгач, «вазир»нинг елкасига мамнун қоқиб қўйди Аламазон.— Жуда зўр ўтказдинг машғулотни. Келаси сафар... ҳам...— у нарироқдаги ёғоч от устида турган китобни олиб, орасига қоғоз қистирилган жойини очди.— Хў-ў-ш... демак, келаси сафар йигирма метрга дам олмай умбалоқ ошишним қўшасан. Бу машқ, биринчидан, елкаларни пиштади, ик-

кипчидан, йигитларнинг анча-мунчага боши айланмайдиган, кўзи тинмайдиган бўлади.

— Шунн ҳеч тополмаяпман-да,— дея муқовасига бокс қўлқопи сурати чизилган яшил китобга суқланиб боқди «вазир».— Менга бериб қўяверсангиз-чи, Аламазон ака.

Буни эшитиб, Аламазон таажжуб билан қош чимирди.

— Қизиқсан-а, укам. Буни сенга бериб қўйсам, мен нима иш қиламан?

Ташқари анча салқин ва баҳаво эди. «Устоз» ва шоғирд қирғоқларида ёш чинорлар саф тортган йўлакдан кузги мусобақага тайёргарликни муҳокама қилганларича секин одимлаб боришарди. Дарвозага яқинлаб қолишган пайтда димоққа обинновот қовунинг хушбўйиси урилди. Бу ёқимли ҳид чамаси қоровулнинг ёғоч «ини» тарафдан таралаётганди.

Улар ташқарига чиқишгач, хайр-хўшлашиб, икки томонга ажралашди. Аламазон нариги ёқдаги бекатни мўлжаллаб кўчани кесиб ўта бошлади. Йўлнинг ўртасига етай деганида ўқдек учиб келаётган қора таксини кўриб қадами майдалашди. Кутилмаганда такси ҳам тезлигини кескин пасайтирди, филдираклари чийиллаганича бориб, бекатга яқин жойда таққа тўхтади.

— Жуда қайнанаси суядиган йигитсан-да,— орқа эшикдан тушиб келган Лакис қулоч ёйганича унинг истиқболига юрди. Чала-чулпа кўришибоқ, қўлини қўйиб юбормай, уни машина тарафга судради.— Домн зиёфатнинг устидан чиқасан. Қани, кетдик, жигар.

— Қаёққа?— Лакиснинг етагида машинага яқин бориб қолгандагина тўхталиб сўради Аламазон.

Лакис таксининг олдинги эшигини очиб, «ўтир, сени бирон марта ёмон жойга олиб борганмидим», дея зўрлагудек қилиб уни ичкарига тикди. Эшикни ёпиб, ўзи орқа ўриндиққа ўтиб ўтирди. Машина ўрнидан қўзғалди.

— Саломатмисиз, йигитча?

Жарангдор бу тсвушни эшитгандан кейингина машинада учинчи йўловчи ҳам борлиги эсига тушган Аламазон юзини аста ортга бурди.

— Танидингми Эйседорани? — у ҳали дурустроқ саломлашиб улгурмасиданоқ саволга тутди Лакис.

— Бўлмасам-чи,— Аламазоннинг чеҳраси бирдан қувноқ тус олди.— Биз «дурак»да шерикчилик қилганмиз.

Пича суҳбатлашиб боришгач, унинг сабри қайнаб, яна сўради:

— Айтсаларинг-чи, қаёққа кетяпмиз ўзи?

Лакис «э-э...» дея чайналганича қўлини шоп қилган чоғда, Эйседора аёлларга хос тили бўшлик билан шартта айтди-қўйди:

— Бугун Одилнинг туғилган куни.

— Уларини совға қилиб опкетяпмиз,— дарҳол гапни ёпиштирди Лакис.— Эйседора сени қўлтиғига қистириб киради, пх-х...

Аламазон уларга ўпкаланиб кўз қадади.

— Шунн вақтида айтмайсиларми, қуруқ бориб бўлмайди унақа жойга.

— Шуюм муаммоми? — гўдакни юпантираётган кепатада сўзлади Лакис.— Жуда хижолат тортаётган бўлсанг, йўлдан биров нарса олволарсан.

Охирги рейслардан бирига зўрға билет топган Азиза Тошкентга кеч кира бошлаганида келиб қўйди. Аэропорт майдонига чиқибоқ, ўткинчиларга қўлидаги адресни кўрсатиб, йўл-йўриқ суриштиришга тушди. Улардан бири рўпарада турган троллейбусни кўрсатиб: «Шунга ўтириб, аввал Шота Руставели кўчасига чиқиб олинг», деди. Кейин қайси автобусда қаергача бориши лозимлигини яхшилаб уқтирди.

Ўртасига трамвай изи ётқизилган кенг ва серқатнов Руставели кўчасини кўриб, Азизанинг юраги янаям ҳаприқиб кетди. Илгарилари фақат телевизор экрани орқали таниш бўлган улкан шаҳарнинг шовқини ва ҳайбати унинг шуурига тобора ғулғула солиб, сокин ҳис-туйғуларини жунбушга келтира бошлаганди. Биров савдо маркази сари, биров истироҳат боғи томон ошиқар, кимдир оила қўйнига шошилса, кимдир у даргоҳдан эндигина қутулиб чиқиб, эски улфатларни пойлаб турар, янги помидор келтирилган сабзавот дўкончасини сумка ва тўрхалта ушлаган қариялар ўраб олган, тротуар ҳам, бекат ҳам жуда гавжум эди.

Азиза, «яхшиси, биронта такси ушласаммикан», дея атрофга аланглади. Бекатдан нарироқда олдинги эшигини очиб қолганича тўхтаб турган қора таксининг орқа ўриндиғида одамлар борлигини кўриб, бўшроғини кутишга қарор қилди. Аммо атайлаб ўчакишаётгандай, таксилар лиқ тўла йўловчиси билан ўтаётганди.

Шундай катта шаҳарда биттаям буш такси учрама-са-я. Нима бало, бу одамларда пул заводи борми?

Бир пайт ҳайратдан Азизанинг қуюқ киприклари тиккайиб, донг қотганича бир лаҳза туриб қолди. Мана шу бир лаҳза қўлида торт билан югургилаб келган Аламазоннинг қора таксига шошилинич ўтириб жўнаб кетиши учун кифоя қилди.

— Тўхтаг! Аламазон! — қўл силкитганича машина ортидан югурди Азиза. Шу чоғда бўм-бўш бошқа бир такси ғиқ этиб ёнгинасида тўхтади.

— Қаёққа шошяптилар, ойимқиз? — ёшгина ҳайдовчи ойнаси очиқ дарчадан унга илжайиб мўралади.

Азиза зудлик билан олдинги ўриндиққа ўтириб, кўздан узоқлаша бошлаган бояги машинани кўрсатди.

— Илтимос, ана шу қора таксига етволайлик.

— Тинчликми ўзи?

— Илтимос, тезроқ! — кисталаниб қилди Азиза.

Машина бир сакрашдаёқ «рақиб»нинг думидан тутиб олмоқчидек, сапчиб олдинга интилди.

— Бизга соққаси бўлса бас, — дея тезликни ошира бошлади ҳайдовчи, — самолётниям қувамиз.

Чилонзорга элтувчи кўчага бурилишгач, улар қора таксига тобора яқинлаша бордилар. Иккала таксининг орасида ғов бўлиб турган кулранг «Запорожец»ни қувиб ўтишгина қолганди. Ёш ҳайдовчи эндигина шунга чоғланган вақтда «Запорожец» чироқчасини липиллатмай туриб, бирдан чалга бурилди. Азизанинг вужуд-вужудидан отилиб чиққан қичқириқ машина ғилдираклари-нинг «чий-чий»ига қоришиб кетди. Хайриятки тўқнашув юз бермади. Таксичи йингит ёнида қиз бола ўтирганини ҳам унутиб, «Запорожец» эгасини чапанчасига бир «тузлаб» олди-ю, яна йўлда давом этди.

Қувиш қайтадан бошланди. Хийла қоронғи тушиб қолгани учун узоқдаги машинанинг рангини илғаб олиш мушкул эди. Иккита чорраҳани кесиб ўтиб, учинчисига яқинлашишган пайтдагина қора таксига ёпишиброқ боришга муваффақ бўлишди. Аммо тагин омадлари келишмади — қора такси светофорнинг сариқ чироғида «Волгоград» кўчасига қайрилиб кетди-ю, буларнинг машинаси қизилига дучор бўлди. Яна пича кутишга тўғри келди.

Ниҳоят яшил шиша чақнаб, «сиқувар»ларга йўл очилди. Улар оперетта театри олдидан ўтишаётган чоғда ҳайдовчи тўсатдан тормоз бериб, машинани четда тўх-

татди. Азиза ҳайрон бўлганича унга қаради. Ҳайдовчи, «етиб келдик, ойнмқиз», дея боши билан чап тарафга ишора қилди. Бояги қора такси театр томондаги тор-кўчадан бўш қайтиб чиқаётганди.

...Эшикни фартук таққан ўрта ёшлардаги мулойимгина жувон очди. Аламазоннинг қўлидаги тортини олгач, «бемалол кираверасизлар» деган маънода қўли билан ичкарини кўрсатиб, ўзи ошхонага ўтиб кетди.

Чиройли гулдаста қучиб олган Эйседора коридордаги бўйчан кўзгуга ўзини солиб, бўш қўли билан сочига оро берди, тайёрман дегандек Лакисга юзланди. Лакис унинг тирсагидан тутиб ичкари хонага етакларкан, Аламазонга панароқда туриб тур дегандек имо қилди. Меҳмонлар остонадан ўтишлари биланоқ ичкаридагилар уларни шов-шув кўтариб кутиб олишди.

— Диққат, жигарларим, диққат! — Лакиснинг дўрилдоқ овози эшитилди.— Ҳозир Одилга аталган сюрпризмизни тамоншо қилгайсиз. Шуниси ғаройибки, пх-х... сюрприз хонага ўз оёғи билан кириб келадилар.— Кейин коридор тарафга қараб қичқирди:— Марҳамат, ҳурматли сюрприз!

Аламазон Темурнинг элчисидек каландимоғлик билан одимлаганича ичкарига кириб борди. Кирди-ю, лолу карахт тўхталиб қолди. Тўрдаги диван олдида куёвлардек оқ-қора кийиниб олган Одил сархуш тебранаётган Бийроннинг елкасидан қучганича илжайиб турарди. Аламазонни кўриб унинг ҳам бирдан ранги ўчди, кейин ўзини тезда ўнглаб, беўхшов тиржайди.

— Э, дунёда бормисан ўзинг? — дея Аламазонга дадил яқинлашиб, мулозамат билан қўл чўзди.— Мундоқ кўпгироқ ҳам қилмайсан.

Бийрон эса ўша жойида ҳануз қотиб турарди.

Аламазон Одил билан нохушгина кўришиб, стол атрофини эгаллаган беш-олти чоғли меҳмонларга ясама табассум аралаш бош қимирлатиб чиқди. Алоҳида эҳтиром билан стул суриб, Эйседорани ўтиришга таклиф қилаётган Лакис ҳам кўпчилик қатори сузилганича таъзим қилиб қўйди.

— Буёққа юр,— Одил Аламазонни диван тарафга бошлади.— Мана, Бийрон ҳам шу ерда. Ўзи ҳозиргина сени эслаб турувдик. Ишонмасанг, ана сўра.

Бийрон бир Одилга, бир Аламазонга қараб қўйди-ю, индамай бошини қуйн солди.

— Қани, қани, ўтиринглар-чи,— Одил иккаласининг ҳам елкасидан қучиб, диванга ўтиргизди. Ўзи ўртадан жой олди.

— Сюрпризимиз келибоқ саҳнага чиқиб кетди-ку,— ўтирган еридан лўкма ташлади Лакис.— Аввал озгина қошиғўйин қилволса бўлармиди. Пх-х...

— Ҳозир борамиз,— Одил Лакисга бир ўкрайиб қўйиб, Аламазонга юзланди.— Бийрон жуда ажойиб қиз экан, дурустгина дўстлашиб қолдик.— Сўнг четга юз бурганича жим турган Бийронга ўгирилди.— Бе-е, шуюм ўтириш бўпти-ю. Нима, дўстимиз келганидан хурсанд эмасмисан? Ҳозир магнитофонни қўяман, сен Аламазонни бир ўйинга солгин.

Одил туриб бориб, духоба қопланган стол устидаги қўшкарнайли магнитофоннинг тугмасини босди, хона шўх эстрада музикаси оҳангига тўлди. У меҳмонларни дастурхонга аҳилроқ муносабатда бўлишга чорлаб қўйгач, ошхона тарафга чиқиб кетди. Имлаган бўлса керак, Лакис ҳам чайнашда давом этганича унга эргашди.

— Хўш, мени рақсга таклиф қиладиларми? — аллақачон тақдирга таян бериб бўлган Аламазон Бийронга имкон қадар хотиржам гапирришга тиришди.

Бийрон пича сукут сақлаб тургач, ниҳоят қатъий бир қарорга келгандек гавдасини кескин орқага ташлади, бошини бир силкитиб, кўзини тўсиб турган сочини четлатган бўлди, кейин ўша сархуш қиёфада Аламазонга дангал нигоҳ қадади.

— Гапни қисқа қилсам... Одил иккаламиз турмуш қурамиз... по моему.

— Табригимни қабул этгайсиз,— безрайганича жавоб қилди Аламазон.— Дунёни ишлари чалкаш: биров қайсидир қизга атаб шеър ёзиб юраверади, бошқаси бу пайтда унга севги изҳор қилаётган бўлади.

Дастлабки хижолатпазликдан бутунлай қутулиб, энди ўзини тамоман эркин тута бошлаган Бийрон бу гални эшитиб, масхараомуз алфозда шифтга бир қараб қўйди.

— Шунга яхши билишгки, йигит,— дея киноядор гинжинглаб боқди у,— қуп-қуруқ севги деб ресторандан алоҳида жой ажратишмайди менга. Юзта шеърдан битта томчи французский духининг ҳиди келмайди. Буниям биламиз.

Аламазон унга бир зум диққат билан тикилиб қолди.

— Яна бир нарсани билиб олсалар зиён қилмасди,—

дея кесатди у Бийрон кўзини четроқ олиб қочган чоғда.— Француз атри қанчалик хушбўй бўлмасин, иси жулда тез кўтарилади.

— Бу энди қишлоқча гап,— ҳамон четроқ боқиб тураркан, ўз навбатида Аламазонни ҳам «узиб олиш»га тиришди Бийрон.— Зарари йўқ, охири қишлоқ билан шаҳарда фарқ қолмайди, ўшанда эсингиз киради. Тўғрими, философ жаноб?

— Тўғри-ю, лекин...

— Гапираверинг, философ жаноб.

Аламазон мийиғида жилмайиб қўйди.

— Қишлоқлар ҳам шаҳарга айланса, унда... сиз билан менга ўхшаганлар кўпайиб кетмасмикин?

Бийроннинг кўзлари қоплончаникидек чақнаб кетган пайтда Аламазон «чао» деб қўйиб шартта ўрнидан турди, қулоқни батанг қилиб янграётган шўх музикага на ўзбекча, на хабашчалигини билиб бўладиган пала-партиш ҳаракатлар билан жўшиб ўйин туша бошлади. Бир қарашда ўта кулгили ва қувноқ туюлувчи бу рақс замирида аллақандай жизгин изтироб яширингандек эди.

— Қани, ҳамма — даврага! — рақс орасида бор овози билан меҳмонларга мурожаат қилди Аламазон.— Имконини бой берманг, қадрдонлар! Танадаги дардларни терга қўшиб ҳайдаш керак, вассалом!

— Браво, Аламазон, браво! — ўтирган жойида оҳангга мос жилпаглаб, завқ билан қичқирди Эйседора.

Бошқалар ҳам кавшанганларича бир мақомда қарсак уришга киришдилар.

Хонага Лакисдан кейинроқ қайтиб кирган Одил даставвал бошқаларга қўшилиб бу ўйинга хайрхоҳлик билан қарсак уриб турди. Кейин қўлларини рақсга тарапг созлаганича ирғиб ўртага чиқди. Дастурхон атрофидигилар қий-чув кўтариб, уни олқишлаган бўлишди. Оёқларнинг гилам устидаги гупур-гулуридан тарелкалар четига тиралган санчқилар зириллаб, шифтда чарақлаб турган жозибадор биллур қандил тебранишга тушди.

Одил беўхшов гавдасини иланг-биланг ўйнатиб келиб, бўлиқ елкаси билан Аламазонга тиралганича тиззаларини муқомли букиб, тобора паст чўка бошлади. Жазава аралаш «Асса!» деб ҳайқирган вақтда Аламазон таққа ўйиндан тўхтаб, унга бефарқ қараганича туриб қолди. Одил буни кўриб ҳаракатини бир оз сусай-

тирган бўлса-да, ҳануз қийпанглашда давом этиб, қочирӣқ қилди:

— Чарчадингми, ошна?

— Мана сенга «ошна»!

Аламазон ортиқча қулочкашлаб ўтирмай унинг юзига туйқус шапалоқ туширди. Лакис эшитадиганини эшитиб чиққунича Эйседорани гапга солиб ўтирган ўша таниш сўйлоқ бутун хонани бошига кўтаргудек бўлиб «Йи!» дея наъра тортиб юборди. Гиламга ўтириб қолган Одил аввал қўлларига таянганича Аламазонга карахтланиб боқди. Сўнг ирғиб ўрнидан турди, тилла тишларини йирқиратиб, ваҳшиёна алфозда тиржайди.

— Уришгаям қўлинг кеп қопти-ку, болакай.

У қаттиқ мушт тукканича пастдан ўчкор боқиб турган Аламазоннинг бўғзига қўл чўзаётган чоғда, Лакис ҳалпиллаб келиб ўртага суқилди.

— Жинни бўлдингларми, ҳой!

— Буниси сенга, қаллоб!

Аламазондан қоқ тепакал жойига мушт еган Лакис тисарилганича келиб столга урилди. Стол устидаги гулдон аганаб, қовурдоқли каттакон идишни чил-парчин қилди. Меҳмонлар ёппасига ўринларидан туриб кетишди.

— Ҳали сени одам деб зиёфатга опкелдимми? Чўнтаккесар! Ялангоёқ!

Лакис тура солиб Аламазонга тармашди, «жирраки сюрприз»ни икки кишилашиб дўппослай кетдилар.

— Ана сенга! Ана! Ана! — бетиним хириллаб, аямай мушт урарди Лакис.

Одил эса кўпроқ оёғига зўр бераётганди.

— Улдираман сен итни!

Икки томондан гоҳ мушт, гоҳ тепки ёғилиб турганига қарамай, Аламазон ҳам бўш келмаётганди.

Даҳшатга тушганича юзини панжаларида тўсиб турган Бийрон дарров эс-ҳушини йиғиб олиб, шиддат билан уларга отилди. Муштлашаётганларнинг дам унисини, дам бунисини четга юлқилаб, жон-жаҳди билан бақира кетди.

— Бас! Бас! Одил! Бўлди қилинглар!

Кейинги минутларда унчалар иши юришмаётган Лакиснинг тепакал жойини энди лакланган ўткир тирноқлар ҳам бир-икки тимдалаб ўтди. Шу нарса баҳона бўлди-ю, жанг майдонини узил-кесил тарк этди. Мушқули

анча енгиллашган Бийрон Одилни зарб билан четга итарди.

— Бас!!!

— Бўлди, бўлди... мен бирон нарса қилдимми? — ўзини четга олиб, Бийронни тинчлантирди Одил. — Кўрмайсанми бу жўжахўрозини...

Лакис ачишаётган тепакал жойига сочиқ суртаётиб Аламазонга четдан яна бўйин чўзди.

— Киссавур! Пасткаш!

Бийрон Лакисга қаттиқ кўз қадаб, унинг тилини тийгач, Аламазонга яқинлашиб, паст овозда, лекни қатъий қилиб деди:

— Энди кетинг!

Аламазон осойишта қиёфага кириб, елкалари ситлиб кетган кўйлагининг уер-буерини тузатган бўлди, лат еган жағини сийпалаб, оғзидаги қонни гиламга тупурди.

— Жўнанг деяпман! — ўша қатъият билан такрорлади Бийрон.

Аламазон мағрур одимлаганича эшик тарафга юрди. Остонада тўхтаб, хонадагиларга кўз югуртиб чиққач, қон сизаётган лабини қувлик билан жиммириб қўйди.

— Иштаҳаларингга барака, муҳтарам ҳаромхўрлар!

...Азиза йўл четида бирпас гарангсиб тургач, қора такси чиқиб келган томондаги кўп қаватли уйлар сари аста юриб кетди. Икки уй ораллиғидаги дарахтзорга етганида қайси ёққа юришни билмай яна тўхтаб қолди.

Қоронғи қуюқлашиб кетганига қарамасдан бетон ариқча ёқасида ҳамон чуғурлашиб ўтирган болакайларга яқин бориб, ҳозиргина қора таксидан тушган кишилар қайси тарафга юрганини суриштирди. Улар ўнгдаги уйни кўрсатишди, аммо қайси подъездга киришганини аниқ айтиб беришолмади.

Азиза дарахтзор оралаб ўнгдаги йўлакчага ўтиб олгач, улкан бино деразаларига синчиклаб тикилганича аста-секин одимлашга тушди. Хоналарнинг ҳеч биридан меҳмондорчилик аломати сезилмаётганди.

Ниҳоят, бинонинг охиrhoғига етганда, тўртинчи қаватдаги очиқ деразадан бирданига шўх музыка садоси янгради.

Аламазон шу хонадонга кирдимкан? Чиқиб бир суриштириб кўрса-чи? Э, йўқ! Бунақа жойда нотаниш эшикни қоқиш жуда ноқулай. Ҳатто... қўрқинчли!

У нима қилишини билмай анча иккилашиб турди. Вақт ғаниматида такси ёллаб, Аламазоннинг хонасини топиб бораверсинми? Агар у ердаям ҳеч ким бўлмаса, кейин нима қилади? Аламазон ҳарқалай шу ерда тунаб қолмас?

Азиза паришон ҳолатда бориб, нариги подъезд қаршисидаги курсига ўтирди. Бир оздан кейин сумкасидаги печенье олиб, кусур-кусур чайнашга тушди.

...Хонада ўзини мағрур тутишга базўр чидаб турган Аламазон эшикдан чиқибоқ биқинини чангаллаганича деворга суялиб қолди.

«Аямай тепди, аблаҳ! — оғриқнинг зўридан афти тиришиб ихради у.— Ишқилиб, жигарим тўкилмаган бўлсин».

Шу пайт ҳозиргина беркитилган эшикнинг занжири шикирлагандай бўлди.

— Эсинг жойидами? — ичкаридан Одилнинг товуши эшитилди.— Ўзи бошлади-ку жанжални!

Энди Бийроннинг йиғи аралаш таънаси қулоққа чалинди:

— Нима бўлгандаям... Одамни одам шунақа уради-ми?

— Бўлди, жоним, бўлди. Ке энди, ўтиришни бузмагин. Сен кетсанг, кайфиятим расво бўлади. Қани, юракол, жоним. Сенга қанақа совғалар опқўйганимни билмайсан-да...

Шарпалар эшик олдидан узоқлашаётган дамда Аламазон биқинини чангаллаганича зинадан пастга туша бошлади...

Сизга ёқар, менимча,
Кимхоб кийган совчилар.
Бизлар эса бекатда
Дайдиб юрган «овчилар».
Кўрисан-да жангари,
Базарармиз аслида.
Осилаймиз бўйимиз —
Етмаганининг васлига...

Аламазон ўнг елкаси билан деворга суйканганича, иштрагудек бўлиб иккичи қават даҳлизига тушиб борган вақтда бундан бир кунгина олдин телефон орқали ҳол-аҳвол сўрашган эски қадрдонига дуч келди. Атрофига арабча ҳарфлар тамғаланган жимжимадор қутичани қўлтиқлаб олган Бек Бўриевич нафаси оғзига ти-

қилгудек бўлиб юқорига кўтарилиб келаётган эди. Аламазон биқинидан қўлини олиб, қаддини ростлади.

— Салом бердик, Бек Бўриевич.

— Ҳой, Аламазонмисиз? — ҳайрон бўлганича унга бошдан-оёқ разм солиб чиқди Бек Бўриевич.— Ие, сизга нима бўлди, тасаддуқ?

Аламазоннинг моматалоқ юзида фахр ва ҳузур ифодаси балқди.

— Девлар билан солишдим, Бек Бўриевич. Бутун бир шайка билан!

— Қанақа шайка?

— Шошманг, шошманг...— Аламазон эски қадрдонининг кўзларига аламонок бир ҳадик билан боқди.—Шайка бошлиғи ўзлари бўлмасинлар тагин?

Бек Бўриевич бирдан бўзариб кетди.

— Э, нафасингизни ел олсин. Сизни шундақа одам деб ўйламагандим... кунингиз учинчи жавончага қолмагур.

У собиқ дастёрининг ёнидан кўрқа-писа ўтиб олиб, яна ҳарсиллаганича юқорига қараб интилди.

Аламазон ташқарига чиқибоқ тўғри бетон ариқчанинг бўйига бориб чўккалади. Қир, бадбўй сувга рўмолчасини ботириб, лаби ва жағининг шилинган жойидаги қонларни авайлаб арта бошлади.

Ҳартугур зўр томоша бўлди. Бокс тўғарагининг тренери сифатида бекорга ойлик оляптими? Баъзида, зарурат туғилса, номни ҳам оқлаб туриш керак-да. Хуллас, «мушук қаттиқ жанг қилди, итнинг ҳолин танг қилди...»

— Аламазон!

Қўнғироқдай таниш овозни эшитиб у қўлоқларига ишонмади, шошиб ортга ўгирилди. Епирай! Бу тушимми ё ўнгимми?

— Азиза? Қаёқдан кеп қолдинг бу ерга?

Аламазон ҳайратланганича ўрnidан турди. Азиза эса тўртинчи қават деразасига безиллаб қараб қўйиб, уни четга етаклади.

— Ҳаммасини кейин айтаман. Юринг, тезроқ кетайлик.

Улар икки уй ўртасидаги дарахтзор оралаб юришди. Трассага олиб чиқувчи торкўчага етай деб қолишганда, Аламазон биқинини ушлаганича яна тўхтади. Бориб сал наридаги силлиқ тўнкага ўтирди.

— Биқинингизга нима қилди, Аламазон?

— Ҳечқиси йўқ, ҳозир ўтиб кетади.

Шу пайт боя уларни қора такси ташлаб қайтган жойга дарчалари панжарали ёпиқ машина келиб тўхтади, дарҳол чирогини ўчирди. Кабинадан гражданча кийимидаги новча киши, орқа эшикдан эса учта милиционер тушиб келди. Тўнка билан машина оралиғида буталар ғужгон бўлиб ўсгани учун улар Аламазонниям, Азияниям пайқашмади. Узаро нима ҳақдадир ғужирлашиб олгач, милиционерлардан бири уйнинг орқа тарафига ўтиб кетди, қолганлар подъезд томондаги йўлкачага юришди.

— Тезроқ кетайлик,— баттар безиллаб, секингина шивирлади Азиза.— Кўшнилар милиция чақиритишганга ўхшайди.

Аламазон унинг қўлидан ушлаб, тинчлантиргандек силаб қўйди.

— Шошмай тургни...

Гражданча кийимдаги новча киши орқага қайтиб келиб, кабинада миқ этмай ўтирган шофёрга дўриллади.

— Папкани буёққа ол. Санкция қолиб кетибди.

Новча киши шофёр узатган папкани қўлтиққа қистирди-ю, катта-катта одим ташлаб тезда шерикларига етиб олди. Улар ҳозиргина Аламазон чиқиб келган подъездга кириб кетишди. Чироқлари парпираб турган даҳлиз дарчаларидаги милиционерлар тўртинчи қаватга чиқишгани ташқаридан аниқ кўриниб турарди.

— Майли, кетдик,— секин шипшиди Аламазон.— Бу ердан жилганимиз дуруст шекилли.

Улар Қатортолгача пиёда чиқишиб, уёғига троллейбусда кетишди.

— Шаҳарга келиб топган дўстларингиз шуларми энди? — троллейбус қарийб бўм-бўш бўлгани учун Аламазонни бемалол саволга тутди Азиза.

— Булардан яхшироғини қаердан топиб бўлади? — биқишини сийпалаётиб жавоб қилди Аламазон.— Хайриятки шулар бор экан, кўзимни вақтида очиб қўйинди. Шунақаям болаб очишдики, бир умр ҳушёр тортиб ўтишимга етиб ортади. Менга қолса, дунёдаги ҳамма фотилларни худди шу зайлда дўппослатган бўлардим.

Троллейбус навбатдаги бекатга келиб тўхтаган чоғда яланғбош чиноқ киши олдинги эшикдан жаланглаганича чиқиб келди, Аламазонни кўриб дафъатан орқага тн-

сарилди. Эшик аллақачон ёпилганини пайқагач, ночор салонга кўтарилди.

— Салом, ўртоқ начальник! — Аламазонга яқин келиб, ўта маданийчасига сузилиб бош қимирлатди чиноқ.

— Ҳалиям тирикмидинг? — жағига рўмолча босганича пўнғиллади Аламазон.

Чиноқ бир яланиб олиб, маддоҳлардек бидирлашга тушди:

— Нима бало, бандитлар билан олишув бўлдим дейман?

— Шунга яқинроқ...

— Жағлари соғми ишқилиб? Қассет билан уришибди-да, зоти пастлар?

...Троллейбус кейинги бекатда тўхташи билан чиноқ хайр-маъзурни чалароқ қилиб, шошганича туриб кетди.

— Буниси ким бўлди яна? — ҳайрон бўлиб сўради Азиза.

Ҳорғин қиёфада ойнакка бошини тираб ўтирган Аламазон бепарвогина жавоб қилди:

— Эски танишлардан. Илгарини горочисткада ишларди, ҳозир билмадим...

«ОХИРИНИ УЙЛАВОЛ, ЧИТТИГУЛ...»

Шанба пойтахтни Азизага томоша қилдириш билан ўтди: Эски шаҳар бозори, «Кўкалдош» мадрасаси, ярмарка, студентлар шаҳарчаси, «Роҳат» кўли, «Мовий гумбаз», Марказий универмаг...

Аламазон эртаси куни кўлчилик бўлиб сайрга чиқишни мўлжаллаб қўйган эди. Аммо Акбар ҳам, Азизага хоналаридан жой берган қизлар ҳам қандайдир баҳоналарни рўкач қилишиб, уларни яна ёлғиз қолдиришди. Қандай ақлли одамлар бор-а дунёда!

Бу кунги саёҳат «Ғалаба» боғида чархпалакка чиқиб айлаанишдан бошланди. Кейин йўл-йўлакай Олой бозорига кириб, дўкон расталарини кезишди. «Панорама»да кино кўришди.

Кинодан чиқишгач, Аламазон Азизани «Пахтакор» стадиони тарафга бошлади.

Шунча сайру томошадан кейин холикроқ жойда юракдан чиқариб бир суҳбатлашиш ҳам керак-ку, ахир.

Азизанинг нима учун келганини сўрашга Аламазоннинг сира тили бормаётганди. Тўғри, ҳар бир киши ўз

отпусканин мамлакатнинг хоҳлаган жойида ўтказиш ҳуқуқига эга. Лекин Азиза кўнгил очиш учун нега айнан Тошкентни ташлади? Нега Самарқанд ёки Бухорони эмас? Агар Аламазон Хоразмга кетган бўлганида-чи? Азиза шундайям отпусканининг бир қисмини Тошкентда ўтказган бўлармиди, ёки...

Аламазон бу ерга келгандан кейин Азизани батамом унута бошлаган эди. Энди эса қалбида унга нисбатан бир пайтлардагидан ҳам кучлироқ талпинишни ҳис қилаётгандек. Агар Азиза бундан атиги икки кун аввал келганида Аламазон уни тамоман бошқача кайфиятда кутиб олган бўларди. Бийрон деган ном бундан икки кунгина аввал ҳам унинг юрагини мустаҳкам эгаллаб турган, у ердаи бошқа бир исмга жой топиш амримаҳол эди.

— Шунча вақтгача нега қишлоққа бормадингиз? — узоқроқ чўзилган жимликни биринчи бўлиб бузиб, савол берди Азиза.— Аянгиз ҳар куни йўл пойлайди.

— Шу... иш билан бўлиб...

— Ишингиз ёқадими ўзингизга?

Аламазон ҳануз ёнма-ён одимлашда давом этаркан, пича сукут сақлаб қолди.

— Очиғи, бу... вақтинчалик иш. Редакцияларда бирошта обрўлироқ ўрин бўшашини кутиб юрибман.

Орага яна жимлик чўкди.

— Аламазон,— Азиза гап бошлади-ю, давомини айтишга қийналаётгандек озгина иккиланиб турди,— мабодо... қишлоққа қайтгингиз келмаяптими?

«Жудаям қайтгим келяпти!»

Бу сўз Аламазоннинг бўғзидан отилиб чиқишига сал қолди.

Яқингинада Акбар ҳам унга худди шундай савол берганиди. Ёки Аламазон кеча ташқарига чиққан чоғда у Азизагаям секин шипшитиб қўйдимикан?

Лекин бари бир қизиқ йигит экан шу Акбар. Мен кетсам ўзи уйсиз қолишини ўйламайди-я.

Уша куни бетига шу гапни айтганида, у парвойи-фалак боқиб: «Ҳали ҳеч ким ўз юртида кўчада қолиб ўлмаган», деб жавоб қилди.

Нима, ўлса ҳисобми? Агар ўз уйинг, ўз еринг бўлмаса, бундай ҳаётнинг «яшаш» деган гапга нима алоқаси бор? Ҳа, дарвоқе, дунёда «умид», «кураш», «келажак» деган нарсалар ҳам мавжуд.

— Қишлоққами? — юришдан тўхтаб, Азизага юзланди Аламазон. — Ҳозир... нимаям қилардим қишлоқда?

— Анча озиб қолибсиз...

Чамаси Азиза, «бундай мантиқ-маъносиз азобни бошингизга урасизми», дейишдан тортиниб, фикрини силқроқ тарзда айтишга тиришди.

— Ҳа энди, бокс дегани...

Аламазон гердайиб гап бошлашга бошлади-ю, Азизанинг эзгин тикилиб турганини кўриб, негадир давом эттиргиси келмади.

Одамзод деганининг наздида киндик қони тўкилган нуқтадан узоқлашиш намунча қўрқинчли туюлмаса? Мабодо бунга кўникса, тобора ваҳшийлашиб кетишлиги наҳотки рост бўлса?

Узинг ёқтирган касб! Орзу-истак! Интилиш! Муродмақсадга етиш нашидаси! Уёқда эса туғилиб ўсган қишлоғинг! Муқаддас оиланг! Опажонинг! Дўстларинг! Илк муҳаббатинг!..

Тарозига солаверасан, солаверасан... Гоҳ палланинг у томони тош босса, гоҳ бу томони оғир келади... Бундай вақтда шайин деган нарсанинг ҳақ-қалоллигига ҳам ишончинг йўқола бошлайди...

«— Тўғри, Аламазон, мен сенга ёрдам беришим мумкин... Гугурт ёнингдами? Сигаретни ёқволай».

«— Мана буни зажигалка дейдилар».

«— Уҳув, ўҳув... Ҳой, нега сигаретинг доим столнинг устида туради? Уҳув... Ол-э шунингни...»

«— Балки, адабиётдаги рақибларимни арзонгина қириб ташламоқчидирман... Ёрдам беришим мумкин, деётувдингиз. Хўш?»

«— Нашриётдан сенга иш топсак ҳам бўлади, шеърларингни бориға барақа қилиб босиб чиқарсак ҳам бўлади... Аммо ҳар иккала ҳолатдаям энг асосий нарса ни бой берасан».

«— Нимани?»

«— Шеърятни! Қўпга манзур бўладиган ҳақиқий шеърятни. Сен оддий одамларнинг кўнглидагини билмайсан, ёзганларингдаги қувонч ҳам, дард ҳам асосан ўзингники, жуда борса — ўқиган китобларинг, кўрган киноларингдаги қаҳрамонларники. Бошқалар номидан айтаётган гапларинг сохта, баландпарвоз, ортиқча олимона».

«— Демак, оддий кишиларда буюк дард йўқ экан-да?»

«— Бор! Аммо дардларининг замирида қанчалар улканлик ётган бўлмасин, изҳори ўзларига ўхшаб жуда содда. Дўл ёғса, сен оғиз тўлдириб «табий офат» дейсан. Деҳқон бўлса, пешанасини тириштириб туриб, «ишни кўпайтирди-да», деб қўя қолади. Бирон цехга ёнғин тушса, сен «давлат маблағи ўт ичида» деб мақолангга сарлавҳа қўясан. Ишчи бўлса, «кварталдаги мукофот пулиям тамом» дейди-ю, индамай цехни тиклашга киришади. Сен одамлардаги қувончу ташвишларни энг содда тарада илғаб ололмасанг, ўзингга ўхшаш чаламураккабларнинг маддоҳи бўлиб қолаверасан».

«— Қисқаси, қаердан топсак бўларкин... ўша соддаликни?»

«— Оддий одамлардан».

«— Шоир олдин заводдами, колхоздами ишлаб кўриши керак димоқчилар шекилли?»

«— Қашийди шунга ироданг етса. Лекин оддий одамлар билан бирга ишлаб ҳам уларнинг дилидагини тушунолмай юравериш мумкин. Энг муҳими — кибру ҳаводан, дабдабадан бутунлай воз кечиб, уларнинг энг бачкана қувончларию энг майда ҳасратларига ҳам теп-па-тег шерик бўла олишда. Шунда сен уларни, улар сени англаб етади. Шунда ҳатто шахсий дардинг ҳам уларнинг дардига айланади. Шундагина улар сени биринчи мисрангданоқ тушуна бошлашади...»

Э, бу Акбар билан ярим соат баҳслашиб қолсанг, фикрингни бутунлай чалкаштириб юборади. Тўғри, агар сурлигинг етса, унинг гапига парво қилмаётгандек нописанд боқиб туришинг, гапириб бўлгач, «булар майда нарсалар», дея ўзингни оқилу билимдон кўрсатиб кетаверишинг ҳам мумкин. Аммо бундай феъл-атворли одамлардан ўз ишининг устасию машҳур уддабуронлар чиққан бўлсаям, ҳеч қачон донолар чиқмаганини Акбар бари бир биллади-ку.

Умуман, Аламазон унга ҳамхона бўлганидан буён нималарга чидамадию нималарни эшитмади. Гоҳ «шоирнинг шеъри ўзидан чиройлироқ бўлиши керак» деса, гоҳ шоирни «болалар ичида эслироқ, эслилар ичида болароқ», деб таърифлайди. Аламазон ўшанда: «Мен эслироғу болароқлар орасида негадир Навоий билан Гёте-ни кўрмаяпман», деганида, у: «Сен шоирлардан эмас,

шеър ёзишни ўрганиб олган даҳолардан мисол келтир-
япсан», дея жавоб қилганди.

Бошқа кунн эса у Аламазоннинг қоралама шеърла-
ридан уч-тўрттасини ўқиб кўриб, «йўқ, сенга ҳалиям
шивирламаётганга ўхшайди», деб қўйди.

— Ким шивирлаши керак?— ҳайрон бўлиб сўради.

— Билмадим,— деди Акбар.— Кимдир шивирлайди,
лекин уни ҳеч қачон кўролмайсан. Кимлигиниям бил-
майсан. Мен фақат шуни биламанки, уни тилга киритиш
осонмас. Бунинг учун унга юрак-бағринг эзилиб илти-
жо қилишинг, ҳолдан тойгунча ёлворишинг, унинг йўли-
да бор-шудингниям, жисму жонингниям фидо қилишга
тайёрлигингга, бунинг замирида ҳеч қандай шахсий
манфаатинг йўқлигига ишонтира олишинг керак. Ишон-
тира олсанг, марра сеники— у қандайдир сеҳрли соз
чалиб, руҳингни аллаловчи оҳангда сенга аста шивир-
лай бошлайди.

— Кейин-чи?

— Кейин сен ҳатто тонггача ухламаган бўлсанг ҳам,
ўзингни бирдан тетик ҳис қиласану унинг айтганларини
ёзиб тураверасан, ёзаверасан... Баъзида тап-тайёр мис-
раларни қоғозга туширишга шунчалик шошасанки, охи-
рида ўз дастхатингни ўзинг ўқиёлмасдан қийнала-
сан...

Ҳа, шунақа ажабтовур йигит бу Акбар. Гоҳида, яна
бир ой ёнма-ён яшасам, фикрлаш мустақиллигимни бу-
тунлай йўқотиб қўймасайдим, деб қўрқиб кетасан. Энди
бу мавзуда суҳбатлашмаганим бўлсин, дея ўзинг ўзинг-
га сўз берасан. Аммо эртанги кун келди дегунча яна
кечаги суҳбатнинг давомини қўмсаб қоласан, баҳснинг
хумори тутади.

Чўтир ойнали эшик гийқиллаб очилиб, белига сочиқ
боғлаб олган Азиза хонага кириб келди. Қўлидаги ош-
пичоққа норози қиёфада боқиб, шикоят қилди:

— Бирам ўтмас эканки... Бошқаси йўқми?

— Ҳамма айб ўзингда,— ҳазил қилмоқчилигини ол-
диндан ошкор этиб, унга шумланиб боқди Аламазон.—
Ошпазликка Эшматвойиниям олволганинда, бир йўла
белбоғида пичоғню қўлтиғида девзираси билан келарди.

Акбар туриб бориб, шифоньердаги костюмининг чўн-
тагидан елимсоп пичоқчасини олди, уёқ-буёғини луфлаб
қўйиб, Азизага узатди.

— Ўткир-у, кичикроқ-да.

Азиза чиқиб кетаётганида уни нигоҳи билан куза-
тиб қолган Аламазон, шу кўйи эшикка тикилганича бир

неча муддат ўйланиб турди. Сўнг столдан сигарет олиб, уни тутагишдан олдин бармоғида яхшилаб эзгилашга киришди.

— Акбар ака,— ниҳоят тамакини тутатиб, ҳамхонасига хаёлчан кўз қадади у,— шу... Азиза қалай... сизнингча?

Акбар жавоб беришдан олдин Аламазоннинг лаби ва жағидаги йод суртилган чули-чақа жойларга яна бир карра кўз ташлаб чиқди. Бу нигоҳда ҳамдардликкаям, раҳмдилликкаям ўхшаб кетувчи ҳазин бир ифода яллиғланиб турарди.

— Дунёда ёмон қиз жуда кам, Аламазон,— дея энди унинг кўзига тикилди Акбар,— ёмон муҳит кўп.

Аламазон деразадан яққол кўриниб турган тип-тиниқ осмон, ундаги оппоқ булутчаларга термилганича яна ўйга чўмди.

— Қаерга карама — ишқ можароси,— бир оздан сўнг чуқур ҳомуза тортиб қўйиб, аста гап бошлади у.— Баъзи шоирлар севги мавзусини бачкана дейишади.

— Севги ҳақида бачкана ёзган ёмон,— Акбарнинг жавоби ҳар сафаргидек нақд турган эди.— Лекин севги мавзуси сираям бачкана эмас. Энг оддий шеърхонларни шеърят билан боғлаб келаётган нарсанинг ўзи — мана шу. Жамики фалсафаларни сариқ чақага олмай-диган худбин тўнкалар ҳам ўзларини ишқдаги омадсиз бандалар қаторида санашади. Пайти келса Машраб ёки Есениннинг «ишқий нола»ларидан парча ўқиб беришданам тойишмайди.

— Бу гапдаям жон бор,— омади келса Акбарни бу гал мот қилишни дилига тугиб, баҳсга астойдилроқ киришди Аламазон.— Лекин миллионталаб Тоҳир-Зухралар яратганимиз билан одамзодни баркамол қилиб бўлмайди менимча. Вафодорлик бошқа, етуклик бошқа.

Аламазон кутган ҳол рўй бермади. Акбар бу «қақшатқич савол»дан мутлақо саросималаниб ўтирмай, лабини чапиллатиб бир дақиқа мулоҳазаланган бўлди-ю, одатдагидек ишонч билан сўзга оғиз жуфтлади.

— Етуклик — бу умумий тушунча. Қаттолларниям, фирибгарларниям етуклари бўлади. Энг асосийси — одамларни қадам-бақадам эзгуликка эргаштириш. Севгини муқаддас билиб, унга энг мусаффо туйғулар билан сизгина бошлаган киши чечакни тепалаб ўтишга ботинмайди, қушга ўқ узолмайди. Ўзини ишқ азобларини енгилсга, мақсадга етишга қодир деб билган одам таслим-

ни тан олмайди, мана шундай эркаклари бор юртнинг қиз-жувонлари ҳеч вақт ўзгалар қўлида қул бўлиб қолмайди. Покиза ниятли кишилар — заминнинг толеи, улардан на борлиққа заҳмат етади, на инсониятга...

Коридордан шиппакнинг «тапир-тупур» овози эшитилди. Азиза чопқиллаб келиб, яна ғийқиллатганича ашиқни очди.

— Аламазон! Телевизорда... ҳалиги... сиз чиқадиган концертни қўйишяпти.

Аламазон шошиб соатига қаради.

— Ҳа-я, бугун такрор кўрсатилади...

Учовлон умумётоқ вестибюли сари ошиқшди.

Бу пайтда Бийрон аллақачон телевизор қаршисидан жой олганди. У ижарахона бурчагидаги креслога чуқур чўкиб, Одилдан ёдгор қолган бўйин соатнинг тилла занжирини лабига қистирганича экранга хомуш тикилиб ўтирарди.

Пойтахтнинг энг диққатга сазовор жойларида суратга олинганлиги, фонда шаҳар таровати, шаҳарликлар ҳаёти жўшқин акс эттирилганлиги билан кўпчилик томошабинларнинг меҳрини қозонган фильм-концерт тантанавор руҳда бошланди. Олтмиш олтинчи йилги зилзиладан жабрланганлар жасоратини абадийлаштирувчи ҳайкални қуршаб олган «Дутор-гитар» ансамбли халқлар дўстлиги қудратини мадҳ этувчи қўшиқни баралла куйлашга тушди.

Кейин Тошкент денгизида ёзиб олинган «Мовий ҳаёт таронаси» ижро этила бошланди... Ундан сўнг «Ўзбекистон кузи», «Қиздан мактуб», «Фарғонача резги», «Қор босган доvon...»

Сўнгги қўшиқ яқинлашгани сайин Бийроннинг юраги тобора ғашланиб бораётганди.

Ҳозир навбат «Читтигул»га келади. У ўзининг кечаги кунини томоша қилади, кечаги кунда уни бир лаҳза тинч қўймасликка оинт ичгандек ортидан соя каби эргашиб юрган ўша «халоп-халоп» Аламазонни кўради. Балки бу сўнгги марта кўриши бўлар. Сўнгги марта...

— Ҳозир «Читтигул» бошланади,— Аламазон «буни сини диққатни жамлаброқ томоша қилинг» демоқчидек ёнидаги стулда ўтирган Акбарни тирсагида турткилаб қўйди.

Ниҳоят гал «Читтигул»га келди. Уйноқи музика янғ-

раб, экранда баланд дарахт шохига арғамчи осиб учаётган қизалоқнинг қувноқ қиёфаси намоён бўлди.

«— Ҳайюв, читтигул!»

Энди арғимчоқдан арғимчоққа сакраётган цирк акробати кўринди.

«— Ҳайюв, читтигул!»

Бирдан куй оҳанги ўзгариб, экранда биллурранг либос кийган раққосаларни эслатувчи жўшқин фаввора жилоланди. Сўнг объектив «Дутор-гитар» ансамблига ўгирилди: ўртада зарбли музика асбоблари, чапда дуторчи қизлар, ўнгда гитарачи йигитлар саф тортиб турибди.

— Боғда гулим очилди, читтигул,

Ёрга иси сочилди, читтигул.

— Билса қалам қошлигим, читтигул,

Гулда яшар ёшлигим, читтигул.

— Ҳайюв, читтигул!

— Ҳайюв, читтигул!

Рангли телевизор экранидаги манзара алмашиб, фаввора, ансамбль ва мрамор тепаликни эслатувчи цирк биноси бу сафар бир-бирига уйғун тарзда гавдаланди. Цирк биноси бўсағасидаги майдонда оҳиста одимлаб бораётган жуфт шарпа ғира-шира кўзга чалинган заҳоти объектив уларни яқиндан қамраб олди...

Олдинги қаторда ўтирганлардан бири ортга ўгирилиб, Аламазонга илжайиб қўйди. Аламазон эса буни ҳатто пайқамади, унинг бутун диққат-эътибори экранда, аниқроғи, Бийронда эди...

Фонда — атлас кўйлак устидан яшил жункамзул кийган қиз билан ялтироқ тугмали курткадаги дарозгина йигит. Алланималар ҳақда суҳбатлашганларича шошмасдан одимлаб боришяпти. Кайфиятларида бахтиёрлик туйғуси.

Улар майдонни кесиб ўтишаётганда, безовта даврларда кечган ёшлигию бевақт хазон бўлган севгиси қайтадан ёдига тушгандек, четроқдаги курсида хомуш ўтирган қарияга дуч келишди. Унинг қизғиш бахмал дўппи остидан сирғалиб чиққан сийрак сочидан тортиб барра соқоли, ҳатто ўсиқ қошларигача, ҳамма-ҳаммаси худди яктаги каби оппоқ.

Ёшлар унга яқинлашиб, қуюқ таъзим билан салом беришди. Чол бош қимирлатиб алик олган бўлди. Йигит нимадир деган эди, у пўстин-камзул чўнтакчасидан занжири осилиб турган соатини олиб, ўзларинг қаранглар-

чи, дегандек уларга яқин тутди. Йигит яна таъзим-ла ташаккур изҳор қилаётган чоғда қиз қўлидаги гулни эҳтиром билан қарияга узатди.

Бугунги кун вакиллари хандон-хушон кайфиятда экрандан чиқиб боришаркан, «ўтган замон феъли» уларнинг ортидан ҳавас билан тикилиб қолди...

«Дутор-гитар» ансамблининг йигит-қизлари ҳануз басма-басига куйлашда давом этишарди.

— Гулга қараб куйлайин, читтигул,

Гулга қараб ўйнайин, читтигул.

— Ёшлигингда ўйнавол, читтигул,

Охирини ўйлавол, читтигул.

— Ҳайюв, читтигул!

— Ҳайюв, читтигул!

— Охирини ўйлаво-о-л, читтигул,— қўшиқ якунланаётганда ансамблга жўр бўлиб, димоғида хиргойи қилди Аламазон.

— Гапирдингми? — Акбар унга савол назари билан чимирилиб боқди.

Аламазон пешанасини тириштирганича бош қашлаб қўйиб, ўзига ўзи сўзлаётгандек деди:

— Ҳа, охирини бир ўйлаволиш керакка ўхшайди.. ҳайюв, читтигул...

ВАҚТИНЧАГА ЧЕКИНИШ ЕКИ ХОТИМА

Водий тарафга юрадиган кечки поездлар Бешқайрағоч трамвайидек тиқин бўлишини яхши билган Аламазон пешиндан илгариеқ вокзалга келиб, вақтида билет олиб қўйди. Қўпол фанер чамадон омонатхонага топширилгач, кунни тезроқ кечиктириш мақсадида Азиза иккаласи шаҳар маркази сари жўнашди.

«Мана, охири чекинадиган бўлдик,— троллейбусда бораётиб ўзича кулимсираб қўйди Аламазон.— Лекин вақтинчага. Қачондир бу шаҳарни бари бир забт этман. Бу сафаргиси жанг билан қилинган разведка бўлди. Шаҳарнинг асосий сир-асрори, кучли ва ожиз томонларини билиб олдим. Энди пухтароқ тайёргарлик кўрсам бас... Эҳ, Тошкент, Тошкент! Ҳақиқатанам тош қалъа экансан!»

Аламазонни бирон нарсага ишонтириш, бирон томон-

га бошлаш осон иш бўлганими? Ҳе, Акбари тушмагур-эй! Уни жуда иккилантириб қўйди. Буёқда Азиза... Бунинг устига тоғаси ҳам Арабистондан ёзган хатида, «шаҳарга боришга пича шошмадингмикан ишқилиб», дея писанда қилиб ўтибди. Кеча эса ҳажвий журнал котиби билан учрашиб қолиб, шу мавзуда аста гап очган эди, уям ҳеч бўлмаса дипломни олгунга қадар қишлоқда яшаб тургани маъқуллигини уқтирди.

— Кўнглингни чўктириб, бундақа тумтаяверма,— дея унинг елкасига қоқиб қўйди котиб.— Биладан, ҳозир сенга ҳаммаси фожиали туюляпти. Лекин, вақти келиб, булар ҳақида кулгили нарсалар ёзасан хали.

Ичаги ачиша бошлаган Аламазон Чорсудаги бекатда тушишлари биланоқ Азизани ошхонага етаклади. Манпархўрликдан сўнг, йўлгаям ул-бул нарса олволиш ниятида бозорга тушишди. Зарур озиқ-овқатларни харид қилиб бўлишгач, Азиза жиянчалари учун қандқурс дўкончасидан ширинликлар олаётган пайтда Аламазон липиллаганича нарироқдаги магазинга кириб, бир шиша арақ кўтариб чиқди. Униям сумканинг четига тиқиштирди.

— Вагонда озгина ичиб олмасам, сира ухлолмайман,— дея ўзини оқлаган бўлди у.

Улар бозордан қайтиб чиқишаётганда растанинг охирида олдига бир тоғора нок қўйиб ўтирган кампирга кўзи тушиб, Аламазон тўхталиб қолди. Бойвучча ойнинг ўзгинаси-я!

У кампирга яқинроқ бориб, пештахта устидаги са-лафан халталардан бирини танлаб оларкан, баҳосниям суриштириб ўтирмай, «нокдан икки кило тортворинг, хола», дея унга юзланди.

Муюлишдан ўтибоқ Бойвучча ойнинг дарвозаси олдида «Тез ёрдам» машинаси турганини кўрган Аламазоннинг юраги сесканиб кетди: кампирга нима бўлдийкин?

У ҳовлига ҳовлиққанича кириб келди. Қирди-ю, айвонда тосрайиб чордана қурган Бойвучча ойини кўриб бирдан енгил тортди.

Кампир қучоғида ўтирган тўрт ёшлар чамасидаги қизчанинг сочларини сийпалаганича алланарсаларни уқтириб жаврар, кўрпачанинг бир четида эса икки ёшга етиб-етмаган болачоқ пишиллаб ухлаб ётарди.

Ут ўчирувчи яшайдиган хужра ичидан ғала-ғовур овозлар эшитилди. Аламазон шундагина гап нимадалигини англагандек бўлиб, айвонга қараб юрди. Кампир билан саломлашибоқ: «Тинчликми, Бойвучча ойи?» деб сўради.

— Пажарнўйни аҳволи оғир,— Азизага «ўтир» дегандек кўрпача четига ишора қил қўйиб, Аламазонга тумтайиб боқди у.— Қўшнилари юбориб хотинига хабар берсам, гина-кудурат демай дарровда етиб келди. Дўхтирниям ўзи чақиртирди.

Аламазон халтани шолчага қўйиши биланоқ қизча унга талпиниб қўл чўзди.

— Нок ейман, амати.

Кампир салафан халтанинг оғзини очиб, унга нок олиб берди.

Хужра тарафдан аёл ўкириғи эшитилган чоғда айвон супаси четида ҳануз типпа-тик турган Аламазоннинг тиззалари бирдан қалтираб кетди. Ичкаридан шалвиранича чиқиб келган кекса доктор оқ халатининг чўнтагидан рўмолча олиб, пешанасини артди...

Дўстим эдинг, одия эдинг,
Май тутганда... қотил эдинг!..

— Адам қатта, амати?— ойсининг ўкириғини эшитиб хужра тарафга хавотирланиб боқди қизча.— Адамга нима бўлли?

— Э, во-о-ҳ! — Бойвучча ойи кўз юмганича изтиробли қиёфада тебраниб қўйди.— Бир одамзод бу эшикдан кирди-ю, у эшикдан чиқди-кетди. Ҳаҳ, ўлим қурсин-а!

Қизча мунчоқдек кўзларини жавдиратганича аввал кампирга, сўнг Аламазонга қаради.

— Уллими адам? Қачон телади?

Аламазоннинг бирдан эти увишиб, оёғини мадор тарк этгандек бўлди. Миясида қандайдир ғувиллоқ турганини ҳис қилди. Ғувиллоқ тез кучая бориб, азобнок санчиққа айланди. Бу санчиқнинг ҳар бир хуружи орасида қизчанинг даҳшатли саволлари такрор ва такрор жаранглаб эшитилар, ўша жарангли овоз боши узра қузғун ғаласидек ёпирилиб келиб, юрагини чўқилаб-чўқилаб кемираётганга ўхшарди: Адам қатта? Уллими адам? Қачон телади? Қачон?! Қачон!!! Қачон!!!

Нимадир гурсиллагандек бўлди...

Бундан бор-йўғи ўттиз сония бурун ҳақиқий етимга айланганидан беҳабарлигича ҳануз пишиллаб ухлаётган болачоқ уйқусираб юмалаган пайтда Азизанинг сумкасига урилиб, ағдариб юборганди.

Сумка четидан сидирилиб чиққан арақ силлиқ шолча устида думалай бошлади. Азиза «вой» дея ўтирган жойида бир талпиниб қўйди-ю, шинанинг йўлида Аламазон турганини кўриб шашти сўнди.

Шиша думалашда давом этди... думалаб бораверди, бораверди... жуда узоқ думалади... Аламазон ҳам унинг имиллаб «ғилдирашини» жуда узоқ кузатди, эринмасдан кузатди. Ҳатто шундоққина туфлисининг ёнидан ўтаётган вақтдаям парво қилиб қўймади, бефарқ қараб тураверди. Оқибат натижани кутди. Натижа эса чакки бўлмади: айвон супачаси қирғоғидаёқ ҳалокатга йўлиққан арақ цемент йўлакда «омонатини топширди».

Адажонисига эркатой бўлиш умиди қонида гупуриб турган мурғаккина қизалоқнинг дунёдаги энг содда, энг жижин саволларидан Аламазон ҳам, Азиза ҳам, кампир ҳам, кўҳна ариқчаю ундаги бўтана сувлар, ўт-ўланлару дов-дарахтлар, бутун бошли ҳовлию жамики олам уввос солиб йиғлашга тайёр турган шу дақиқада четга биқиниб олиб мунофиқона қиқирлаб ётган қаттол арақ ниҳоят жазосини тортди.

Шиша парчаларига боқиб кўнгли хийла таскин топган Аламазон кампирга зимдан хижолатомуз қараб қўйди.

— Майли, синигини йиғиштириб оларман,— қизчанинг бошини силаб туриб, сокин оҳангда гапирди Бойвучча ойи.— Энди келадиган балолар, илойим, шунга йўлиқсин.

Олти юз олтмишинчи поезд тўртинчи йўлга қўйилиши эълон қилиниши биланоқ вокзал биноси тенг яримга бўшаб қолди. Автомат газсув ёнида навбат кутиб турган Аламазон Азизага, «ошиқма, ҳали вақт бор», дегандек ишора қилди.

— Қайси вагон эди? — Азизанинг бари бир юраги тошиқаётгани сезилиб турарди.

— Ун учинчи шекилли...

Аламазон кўкрак чўнтагига қўл тикди. Билетларга илашиб чиққан бир парча қоғоз шип этиб ерга тушди.

— Ҳа, ўн учинчи.

Аламазон билетларни чўнтагига солаётган пайтда

Азиза ердаги қоғозни олиб, унга узатди. Бу Акбарнинг область радиоси бошлиғига ёзиб берган хати эди. Аламазон уни эҳтиёткорлик билан очиб, жумлаларга яна бир бор кўз югуртди.

«Хурматли устоз!

Сиздан қаттиқ илтимос қиламан, шу йигитга қўлингиздан келган ёрдамни аяманг. Ишни бемалол эплаб кетишига мен кафилман.

Сизга сихатлик тилаб,

миннатдор укангиз Акбар.
Тошкент, 04.07.77»

Унга қаёқдана йўлиқа қолди шу Акбар? Илгарилари Аламазоннинг димоғи жуда баланд эди. Акбар билан ҳамхона бўлди-ю, попилдириғи кун сайин пасая борди. Охирги кунларга келиб ҳатто, «наҳотки ҳали ғирт думбул бўлсам», деб ўйлашгача бориб етди. Аммо бу билан ўзига бўлган ишончини буткул йўқотиб қўймади. Аксинча, энди у нима қилиши кераклигини аввалдагидан яхшироқ билади...

Шу тобда унинг қўлидаги мактуб бирдан тилга киргандек, Акбарнинг турли суҳбатларда айтган сўзлари шу қоғоз ичидан узуқ-юлуқ ҳолда отилиб чиқаётгандек туюлди.

«Энг муҳими — асабингни жиловлаб ол, дуч келган хумбош билан олишаверма. Вақтни қадрла. Фақат ёзинингни бил. Шунда ютуқ сен томонга оғади...»

«Биринчи галда ўзингга, қаламингга ишон. Оқил дўстларга таян, бевурд улфатларга эргашма. Дунёдаги ҳамма кулфат ҳамиятсизлигу режасизликдан бошланади...»

«Болаларга ёзган манави шеърларингни кўриб, миямга бир фикр келди. Агар юракдан чиқариб жиддий ёндошолсанг, уларни кўпайтир. Бу жанрда рақибларинг кам, ўрнингни тезда топиб оласан...»

«Ҳозирча бутун ўй-фикрингни ижодга жамла, китоб чиқаришнинг, лавозимнинг ўйлама. Қаламинг пишиб етилса бас, яхши одамлар пайти келиб сени ўзлари бағрига тортишади...»

«Бизнинг бурчимиз бақириб-чақириб шахсимизга қоздан ҳайкал ясаш эмас. Бизнинг қисматимиз чидаш, дадил ва рост ёзиш...»

«Ҳамма гап бағрни кенг қилиб, яхши ният билан яшай олишда. Оламдаги миллион хя мавжудот ичида одамни одам қилиб турган нарса — самимият...»

«Шу туришда ўзинг ҳам ялтироқ тугмага ўхшайсан, Аламазон...»

«Эртанги кунинг Салай Қозимига айланишни истамасанг, аввал шоирлик шаъни нималигини аниқ билиб ол...»

Улар сувни ичиб бўлиб, перронга чиқишди. Тоннелга яқинлашиб қолишган чоғда темир йўлчилар формасидаги аравачали юкчи билан бошига ихчам салла ўраб, беастар чопон кийган қорасоқол киши йўлакда баҳслашиб турганини кўришди.

— Сизга тушунтириб айтяпман-ку, махсим почча, аравачамда одам ташиш мумкинмас. Майли, тугунингизни обориб берай.

— Мани чанада судра демаяпман, лодон. Худога шукур қилгинки, аравангга тўртта филдирак ато этибди. Энди бунга тугун чиқди нима-ю, ман чиқдим нима?

— Туннулга тушиш-ку осон. Сизни баландга итариб чиқишнинг ўзи бўладими?

— Кўп устамон экансан, баччағар. Ке, бўпти, икки сўмни ол-у, мани вагонимга рўпара қил.

«Махсим почча» юкчининг индамай қолганини кўриб «бисмилляҳу...» дея аравачага ўтирди, дўмпайган тугунни авайлаб қучоғига ўрнаштирди.

Аламазон билан Азиза тоннель пиллапоясига қадам қўйишган пайтда аравача ҳам ўрнидан қўзғалди. Бундай аравачалар учун зина четидан темир панжара билан тўсилган махсус тор йўлакча ажратилган эди.

— Орқага қайтинг, ҳов! — бирдан чинқариб қолди юкчи. — Бу йўл аравачага қурилган.

Кенг зина буёқда қолиб, тор йўлакнинг панжарасига тирмашганича қоқорига кўтарилиб келаётган бақалоқ киши аста тўхтаб, юкчига ўқрайди. Упкаси оғзига тиқилгудай ҳансираб тургани учун гапиришга чоғи келмай, «ўзинг қайт» дегандек қўл силтаб ишора қилди.

— Йўлни бушатинг деяпман! — қуруқ пўписага парво қилмай тағин чинқирди юкчи.

— Орқага судра... шаҳар ҳокими ўтирган бўлсаям,— лунжини пирпиратиб хириллади бақалоқ.— Юрагим ча-тоқ ўзи, ука.

Юкчи жиззакилик билан елка учириб, «буни менга нима алоқаси бор», дея қўлларини икки томонга ёйган пайтда жиловдан бўшанган аравача зудлик билан пастга нтилди. «Махсим почча» тугунни қўлидан ташлаб юбориб, бошвоқсиз аравачининг икки четига ёпишди. Бақалоқ кетини деворга ишқагудек бўлиб, базўр бурилиб олгач, пастга қараб пойга қўйди. Мана энди кўрибсизки, юкчи аравачани, аравача тугунни, тугун эса бақалоқни қувлашга тушди.

Бақалоқ мешдай қорнининг мувозанатини сақлаш учун бошини орқага ташлаганича чопиб бориб, пастга соғ-саломат етиб олганидан кейин ҳам тезликни пасайтирмади. Уртадаги ялангликни қисқа вақтда босиб ўтиб, қаршисидаги пиллапоядан шитоб юқори кўтарила бошлади. Аравача эса текисликка етгач, тугунга мингашиб бир сапчиди-ю, «махсим почча»ни четга улоқтириб, ўзи оёғи осмондан бўлиб ағдарилди.

— Шаҳар ҳокимига суиқасд қилинди!— дея четдан қичқирди Аламазон.

Бир қисм йўловчилар «махсим почча»нинг қўлтиғидан кўтариб ҳол-аҳвол сўрашга киришган пайтда, иккинчи қисми йўлакдан чопқилаб тушган юкчини тутиб олиб, бўғзига ёпиша кетди.

— Чолни нима қип қўйдинг, меров?!

— Аравачага одам ўтқизиб бўларканми, а?

— Милицияга бериш керак буни!

Охирги сўзни эшитиб, «махсим почча» сакраб ўрнидан турди.

— Милиса керакмас манга! Чақирманглар милисани!

У ерда сочилиб ётган бир қолипдаги заргул рўмолларни шоша-пиша йиғиштириб, тугунга тика бошлади.

Аламазон Азизанинг кетидан купега кириб борибоқ анграйиб туриб қолди.

— Ие, ўзлариям шу ердамилар, пирим?

— Ойим иккаламиз опоқ отамни кўргани кетяпмиз. Каникулда ўйнаш керак-да.

Аламазон товуқнинг сонини «чаппа-чуп» чайнаб ўтиргач япалоқ юзли гўштдор аёлга қараб бош қимирлатиб

қўйди. Унинг сочи қўнғироқ бўлса ҳам, бир вақтлар болакай таърифлаб ўтган қўзичоққа сираям ўхшамасди. Азиза сумкадаги озиқ-овқатларни олиб, дастурхонни янги ноз-неъматлар билан бойита бошлаган чоғда аёлнинг бирдан чеҳраси очилиб, олдидаги товуқ бурдаларини сахийларча ўртага сурди.

— Лаш-лушингни олсанг-чи,— қўлидаги суяк билан столча четдаги картон қутини туртиб, ўғлига буйруқ қилди у.

— Зарари йўқ, тураверсин.

Аламазон аёлни шаштидан қайтариб, тўғри қилдимми дегандек, болакайга голибона кўз қисди. Бола ҳам ўз навбатда кемшик тишларини кўрсатиб, мамнун илжайди.

Чамадонни жойлаб бўлгач чекиш учун ташқарига чиқиб кетган Аламазон поезд қўзғалганидан бир оз кейин қўлида чойнак ва стаканлар билан хонага қайтиб келди. Аёллар бир томон, эркаклар бир томон бўлиб олиб, қизғин суҳбатлашганларича чойхўрликка зўр беришди.

Бир пайт болакай Аламазоннинг ялтироқ тугмали погончасига қиялаб боқиб: «Армияга борганмисиз, шоир жаноблари?» деб сўради.

— Борганман.

— Командир бўлганмисиз?

— Бўлганман. Мен... ефрейторман, пирим.

— Унда манавини биласизми? — бола навбатдаги саволни бераётиб, картон қутичанинг қопқоғини очди.

Аламазон ўйинчоққа боқиб, ўзини ҳайратга тушгандек қилиб кўрсатди.

— Ие, передачик-ку бу! Тўқ-тўқ-тўқ. Тут-тутут, тут тутут...

— Биларкансиз-да, — қаноат ҳосил қилиб, қувонди бола.

Аламазон унинг елкасига дўстона қўл ташлаб, жиддий қиёфада сўради:

— Аппаратларидан фойдалансак майлими, пирим? Муҳим бир маълумот бор эди.

Бола кеккайиб бош ирғади.

— Муҳим бўлса, майли.

Товуқни аллақачон асфаласофилинга жўнатиб, энди йўлдошларининг балиғини ямлашга ўтган аёл қилтаноқларни сидириб, столча четидан жой бўшатди. Алама-

зон ўйинчоқни ўша ерга қўяётиб, балиқнинг чала га-
жилган бошини Азизанинг олдига сурди.

— Бир вақтлар редакторинг бошимга нисбатан худ-
ди шуздай ҳурматсизлик қилувди.

Азиза бунга жавобан ҳеч нарса демади.

Аламазон бир қўлида наушникни қулоғига тутиб, ик-
кинчисида передатчик бурамаларидан бирини, узун-қис-
қа ҳуштак чалганича, уёқ-буёққа айлантира бошлади.
Ниҳоят «керакли тўлқинни топиб», столдаги стаканни
оғзига тутди.

— Қарға! Қарғавой! Мен ўғри Олаҳаккаман. Приём.

Сўнг товушини ўзгартиб, пўнғиллашга тушди:

— Олаҳакка! Сени яхши эшитяпман. Мен Қар-р-ға-
ман. Пр-р-иём.

Аламазон стаканни четга қўйиб жойига ўрнашиброқ
ўтириб олгач, кеккайганича аппаратга қўл чўзди. Маъ-
нодор томоқ қириб, передатчик тугмачасини пианино ча-
лаётгандек шавқ билан тиқирлата кетди.

— Ҳамма, ҳаммага! Овчилар жамиятининг аъзоси
ҳурматли Аламазон бугун йўлга чиқди. Унга ажратил-
ган поезд жанубий йўналишда ўрмаламоқда. Эрталаб
соат саккизу йигирма беш минутда шифрда кўрсатил-
ган станцияга кириб борилади. Тантанали кутиш маро-
сими худди шу вақтга белгилансин. Вассалом!

Азиза оғзини ҳовучида тўсиб, секингина дераза та-
рафга ўгирилди. Бурротил болакай эса кемшик тишла-
рини қайтадан намойиш қилиб илжайганича Аламазонга
маҳлиё тикилиб турарди.

*1980—1986 йиллар,
Олтиариқ — Тошкент*

ГУЛАХЛИКДА

Хотинга ёлчимадим, ошна. Биласан, устимга шолча ёпинсам бекасамдек ярашадиган суқсурпўрма йигитлардан эдим. Пандавоқилигимни қараки, келиб-келиб ана шу пуч данакка илашибман. У билан ўнта кўрпа йиртиб, биттаям бола кўрмадим. Ҳеч бўлмаса қиз-пиз туғиб бергандаям, сен ғарибларга атаб каттакон бир ош дамлардимки, уни товоққа боссак, устидан ит сакраб ўтолмасди.

Буниси етмагандек, у падари қусурнинг жахли ўттиз қопу ноzi қирқ лаган дегин. Утган пайшанбада итфеъллиги охири бошига етиб, эрим деса оғзи тўладиган мендек шоввоздан айрилиб қолди. Энди дардини дуторга айтиб ўтиргандир.

Ҳамма ғалва Эсон эчкининг тўйдан бошланди. Арақ-винони шампаннинг устидан аралаш тортиб, пивани газак қилган эканман, бир пайт товоғимдан иситма бошланиб, бошимдан ҳовур кўтарилди. Гандираклар бориб, каллани биринчи учраган пақирга суқибман. Унга ортиб қолган қовурманинг сувини ағдаришган экан, бурнимга ёғ тиқилиб, мўйловим қулоққа ёпишиб қолди. Пақирдан бошни суғурганимни биламан, атрофдаги болалар додлаганларича тўрт тарафга тирқираб кетишди. Шунда селсаветнинг котиби ёнимга келиб, «маҳаллий ҳукумат номидан буюраман, тўйдан дарров қорангни ўчир», деди. Тўйда ҳукумат нима қилади, деб унинг ёқасидан олган эдим, бир-иккита бўйни йўғон ҳайҳайлаб орага суқулди. Бўлмаса ўттиз икки тишини рўмолчасига тугиб берардим.

Уйга азонталаш етиб борибман. Равотга суйнволиб хотинни бўралаб чақираман дегин, қани энди у хумпарвачча товуш берса. Шайтоним қўзиб, оёқдаги керзавой билан дарвозани футбол қилвордим. Агар гўрни шунақа тепкиласанг, минг йиллик ўлик мозорни ташлаб қочади.

Хотиним шанғиллаганича келиб дарвозани очди-ю, афту ангоримни кўриб, ўсма чаплаган қоши велосипеднинг рулига ўхшаб қолди. Товушимдан таниб ўзига келгандан кейин ачитиб бир гап айтган эди, мен саситиб сўкишга тушдим. Шунда у аламига чидолмай, етти пуштимни безовта қиладиган шилтароқ бир қочиріқ қистирди. Ана энди аккаш енг шимарайин-у, сен томоша қил. Обжувознинг шоли янчишини кўрганми-сан?

Уша тўполондаёқ хотинни тўққиз талоқ қилиб, шартта уйдан чиқиб кетдим. Шу-шу ярим халастўйман. Бахтимизга ота-бувамиздан қолган чойхоналар бор экан, номардга муҳтож бўлмай, буқадек лорсиллаб юрибмиз.

Қани, менга айт-чи, бошлиғингдан юқорироқдаги хўжайинларга ҳам буйруқ берворадиган каттаконинг бир кунда неча маҳал палов ейди? Пичоғим гаровдаки, ўшанинг ҳам кунига икки маҳалдан оширолмайдди. Чойхонада қайнаган қозон борки, ундан бир коса чўтал оламиз. Менга ўхшаган экстракласс кочегарлар магазинда «селка»лигу бозорда таламон.

Яшаш деган мана бунақа бўпти, ошна. Сенам юрибсан-да хотинга калиш ахтариб. Хў, кўзингни оч, галварс, беш кунлик дунёда ойликка ишлаб нима қиласан? Сен нотавонгайм районда биронта чойхона топилиб қолар. Қўйворсанг-чи ўша бедаво хотинни.

ХАП, СЕНИМИ, СИЧҚОН!

Илонпадар хотин билан орани очиқ қилганимдан кейин Мусақўзининг чойхонасида кочегарликка ўрнашволиб, туппа-тузук яшаб юрувдим. Санстансия деган ножинс идоранинг инспектури ишнинг белига тепти. Дурустроқ ювинмагансан деб мени бехос ишдан уриб ташлади-я.

Таъбимга тўғри келадиган бир-иккита жойдан иш суриштириб кўрдим. Сабзавот базасига борсам, ошқовоқ омборнинг қоровуллиги бор, дейишди. Унақа жойда ишлаш итимга ор, мушугимга номус.

Охири райисполкомдаги бир танишимнинг олдига бориб, аҳволни тушунтирдим. Танишинг ким дейсанми? Уртоқ Ҳожиматов деган одам бор райисполкомда... Ие, уни биласанми ҳали? Гапинг тўғри, ҳозирча қоровуллик қилипти.

Хуллас, бориб аҳволни тушунтирдим. У пвёладаги чойни хўрриллатиб ўтириб, райондаги ҳар хил идораларга бирма-бир телефон қилишга тушди. Мен десанг унга қараб, «олифтачилигингдан ўргилдим, гапингни икки пулга оладиган аҳмоқ ҳам бормикан», деб ичимдан тугиниб ўтирибман. Бир пайт у трубкани «шақ» этказиб жойига қўйди-ю, «қўл остимиздагилардан битаси сени ишга оладиган бўлди», деб қолди.

— Эски ўзбек ҳаммомнинг бир бўлагида сичқонларга қарши курашадиган идора очилган,— деди у,— тўғри ўша жойга бориб, бошлиғига учрашасан.

Ҳаммомга бориб, сичқон ўлдирадиганларнинг бошлиғини суриштирдим. Тепасига «хотинлар учун» деб ёзиб қўйилган эшикни кўрсатишди. Оёғим тортиб-тортмай ичкарига кирсам, башанг кийинган истарасиз одам тамакни буруқсатганича телевизор кўриб ўтирибди. Салом берган эдим, у худди ўртамизда божачилик бордек менга ўқрайиб туриб: «Мирзақандмисан?»— деб сўради. «Ҳа, Мирзақандман», дедим. «Сен ариза ёз, мен қўл қўяман», деб қоғоз-қалам узатди.

Отамининг дуосини олган эканмиз, мана, бир юмаланиб масъул ходим бўлиб қолдик. Бунақа илжайма, давлатнинг ишига аралашган одам борки, ҳаммаси масъул. Қиладиган ишим — у идорага бориб полнинг тешигидан дори юмалатаман, бу колхозга бориб омбордаги кандикларни маргумушга тўлдираман, ишқилиб, қўлимдаги қоғозга печать уриб беришса бўлди.

Бундан ташқари, баъзан райондаги газета ёки радио орқали ташвиқот юргизиб, одамларни сичқонларга қарши қайраб тураман. Тунов кун «Халқ мулкни текин еб ётган кемирувчиларга ёппа қирон келтирайлик!» деган шиор ёзиб, марказий кўчага илиб қўйган эдик, хўжайинлар уни дарров олдириб ташлашибди.

Уни қўй-буни қўй, қайси омборда нечта кандик борлигини ҳисоб-китоб қиладиган ревизорнинг йўқлигига суюнаман. Тўққизта тешикка дори уриб, қоғозга тўқсонга деб ёзганингдаям сен ҳақсан. Ҳар куни бир-икки

пақир маргумушни орттириб қоламан. Иккита хонадонга кириб, тўртта кавакка дори юмалатиб қўйсам, энг пасткаши қўлимга бешталикни тутқазди.

Уйингда сичқон-пичқон йўқми ишқилиб? Ҳай-ҳай-ҳай, капгирдан бошқасини ғажиб бўлишди дегин? Тилингда куйдирги чиққанми, хумбош, шуни менга олдинроқ айтсанг ўлармидинг? Агар ҳамёнингда шамол ўйнамаётган бўлса, магазиндан дарров битта «Зубровка» опчиқ-чи. Кейин сичқонларни менга қўйиб бераман.

ИСТЕЪФО

Аҳвол сўраб нима қиласан? Кўриб турибсан-ку аҳволни. Икки ҳафтадан бери аравани қуруққа чоптириб юрибман. Сичқон ўлдириш обрўйимга тўғри келмаслигини тушуниб, ўзим истеъфо бердим.

Ғапимга ишонмаяпсан шекилли? Сабаби бўлмаса, тентак теракдан тушмайди, демоқчисан-да? Ростини айтсам, бир нарсадан ғалва чиқиб қолди-ю, шуни баҳона қилиб, шартта ишни йиғиштирдим.

Билсанг керак, пиллахонанинг орқасидаги кунгирадор уйда гўринг гуллагур Парпи партизанининг беваси туради. Садди хоним дейишди уни. Уғли илмироқ хотинга илашиб шаҳарда қоп кетган.

Сичқонларга қарши курашадиган идорага ишга кирганимдан бир-икки ҳафта кейин ана ўша бева мени туйқус кўчада тўсиб, ичкарига имлади. Уёқ-буёққа қараб қўйиб, орқасидан ҳовлига кирдим. Дардини сурштирсам, бечоранинг ертўласини сичқонлар чайқовбозор қилворишибди дегин. Аямай, беш-ўн сўмлик маргумушни уриб ташладим.

Шу-шу, бир оёғим ўша хонадондан узилмай қолди. Мен маргумуш уришни қўймайман, у ўғриваччаларинг жавон ғажидан тийилмайди. Қандингни ур деб қўяман сичқонларга қараб. Садди хонимдан бели синмаган червонларни шилиб турганингдан кейин иш топилганига шукур қиласан-да.

Шунақа экан, ўша хоним битта мушук боқса асакаси кетадими, дейишинг мумкин. Ишонмасанг ишиб ўларсан, беванинг ҳафсаласи келса қўчқорни оладиган мушуги бор. Лекин бўйнига лентир тасма бойлаб, кумуш ликондан сут ичадиган ўша бароқ сичқон тутиш

уёқда турсин, сен билан менга ўхшаганларни оёғида кўрсатади.

Бир кун ишдан келаётсам, Садди хопимнинг равоти ёнида дўхтирмошина турибди. Хавотир олиб ичкарига кирдим. Кирсам, хонзодадан тарқаган ҳалиги мушук каравотда сулайиб ётибди. Анали оқтепалик дўхтирнинг мотамдаю Садди хоним хуни-бийрон. Кипригимга тупук ёпиштириб, уларга секин биқини солдим.

— Мушук маргимушдан ўлган сичқонни еб заҳарланибди,— деди дўхтир.

Садди хоним менга ёвқараш қилган пайтда гапнинг пайнави лойқаланишидан қўрқиб, ростакамига йиғлаб юбордим.

Дўхтир кетгандан кейин, кайф устида мулласига чўкка уриб, мушукка кинна солишга тушдим. Мен киннани тугатдим-у, бароқваччаям асфаласофилинга жўнади. Ўзинг ўйлаб кўргин-а, ўлик мушукка пуржинали каравотда ётишни ким қўйибди? У харомини думидан ушлаб туриб деразадан паррак қилдим. Шунда Садди хоним, «маргумушдан ўлдирганинг етмай, шўрликни энди ахлатга иргитасанми», деб акангни бўғизлагудек бўлди.

Мен шилдирбош десанг бевага таскин бермоқчи бўлман-у, «ёлғиз қолдим деб куюнмасинлар, Садди бону, мана, бизам сўққабошмиз», деб юборибман. Ана энди сурнайбозликни кўр. «Сен саёқвачча нимага шаъма қилипсан», деб нақ башарамга сачрайди дегин. Хайриятки билагидан ушлаганим йўқ. Бунақалар бирпасда бўйнингга истатия илиб ташлайди.

Эртаси ишга борсам, хўжайиннинг турқи туман. Садди хоним унга қўнғироқ қилиб, эринмай астар-аврамни ағдарибди. Иззатнинг борида аризани ёзиб, тўнни елкага ташладим. Энди ўт ўчирадиганларга ишга кирсамми деб юрибман. Ухлаганингга қараб мояна тўлашади азаматлар.

Айтгандай, ўзинг қалайсан? Чўлга кетган камсамўл ўғлингдан мўмайроқ пул келгандирки, бурунни бир қарич кўтарибсан. Бунақа нарсани юлмаган номард. Манави тангага бир сўлкавой қўшсанг, «Портвейн»нинг онаси ўлмаганидан беришади. Сурлик қилмай бора қол энди. Ўзим кирай десам, магазинчидан уч литр қарзим бор.

РУЗФОРНИ ҚУМСАШ

Э, бормисан, ошна? Паққос гузарга чиқмай қўйдинг-ку. Билсам, билмасам, ё уйда ичишга ўргангансан, ё чапаки даромадинг касод.

«Ҳосилот»га тобинг қалай? Олифталикни қўйиб тур, важоҳатингдан сезаяпманки, юз элликта босгинг бор. Ма, ич! Текинники тешиб чиқармиди? Енбошлашволиб, бир дардимизни дўмбира қилайлик энди.

...Ишдан гапирмасанг-чи. Бош омон бўлса, иш топиш дўппи алмаштиришга ўхшаган бир нарса. Америкадамидикки, иш деб ўн йил очередда ётсанг.

Ҳамма гап дидингга тўғри келадиган ишни топишда. Тунов куни десанг бир ишни кўндаланг қилишди. Молбозорнинг ёнидаги омборни биларсан? Ушанга юк-пук ташиб турадиган одам керак бўп қопти. Эшитибоқ тарвузим қўлтиғимдан тушди, бунақа ишлар учун, ана, эшак деган алоҳида махлуқ яратиб қўйибди.

Кечанинг ўзида бирданига иккита иш рўпара келди. Аввалига Убай қассоб йўлимни тўсиб, «менга ўринбосар бўлмайсанми», деб қолди. Унамадим. Биласан, у хумпарвачча ўзиям ичмайди, бировгаям қўймайди. Кейин Тўхта новвой учраб, «менга кўмир-пўмир ташиб турсанг-чи», дейди. Унга мўр-малах бўлгандан кўра, эшакаравада ҳуштак чуриллатиб, болачоғлардан шиша тўплаганим дурустмасми?

Айтгандай, биронта арава топсанг-чи, валакисаланг. Мана, ўҳтик биздан, даромад — арра. Мадийер мазанг ана шу шишаларнинг орқасидан от сўйиб тўй қилди-я.

Азбаройи ишлаганингга яраша кундалик носпулинг чиқиб турса... Лаббай? Масалан, сичқон ўлдириб юрган пайтларимда кафтим қичишмай туриб, қўлимга пул қистиришарди. Шунақа жойда беш-ўн йил босиб ишласанг, пул билан одамнинг оғзини ёрадиган бўласан.

Белим энди қўшбелбоғ кўрганда Садди хонимнинг пайтавамга қурт тушириб ўтирибди-ку. Ожиза халқи ёппасига инсофсиз бўлишини билардим-у, бундақанги жодугар етти ухлаб, тушимга кирмаганди.

Мундоғ ўйлаб қаралса, қайтам ўзимизнинг маржалар кирчимол экан. Қўйворган хотиним десанг калтак-

лаган сарим семирарди. Тилидан кетмаса, ўшандай нарсани талоқ қилармидим. Мўйловга оқ оралаганда мўрчада ятак ювиш менга ҳавас бўлтимиз?

Ҳў, хумпарвачча, шунча оғзингни пойладимки, хотининг билан яраштириб қўяй ҳам демайсан. Кўнгил учун бир ўртага тушсанг қисилиб ўлармидинг? «Ҳосилот»ни майдаласам, лиққа-лиққа ютишга устасан-у, жонимга куйганингни кўрмадим. Ҳе, ўша сендақанги прахадной ошнадан ўргилиб қўйдим.

МУҲОКАМАДА — ШУРВА МАСАЛАСИ

Ҳай-ҳай, соқолни қирдириб, ит ялаган мистовоқдек ярқираб кетибсан-ку! Бўйнингни бўйинтуруқдек қилиб, ҳалиям хотиндан носга пул сўраб юргандирсан? Қани, мундоқ биқинга келиб, эшитганларингни кўрганга ўхшатиб лофла-чи.

Мунча кўзинг ғилдирайди? Елкага парпашабеқасам ташлаб, оёққа ағдарма кийганимдан хавфсирама. Уғрилаган бўлсам нон урсин. Телбанинг ишини худо ўнглабди деганлар. Бизникиям шунақа бўлди.

Ўзинг биласан, бир томондан қиш, бир томондан ётоқнинг тайини йўқ — қўлни қўйинда иситиб, буруни булдуруққа тоблаб юрувдик. Бир куни болалардан колхозга бепул кино келганини эшитиб қулупга қараб бораётсам, идоранинг олдида раис рўпара кеп қолди. Аҳволимни суриштириб, товуқхонага пойлоқчилик қилмайсанми, деб сўради. Майли, дедим. Раис тоған гапи ерда қолмаганидан хурсанд бўп кетиб, «кечқурун бизникига кир, сарупони сал эпақага келтирайлик», деди. Мана, ясан-тусанни кўриб турибсан.

Хуллас, товуқхонадаман. Мен қоровул, Зайнаб кампир товуқбоқар, Саттор бужур иккаламизга бошлиқ.

Кўп жойда ишладим-у, бундақанги хира хўжайинни биринчи учратишим. Ўзимиз бор-йўғи уч кишимиз. Шунга қарамай, кунора мажлис чақиради.

Душанба куни йиғилиш қилиб, товуқхонада «Ҳурмат тахтаси» ташкил этсак, деб қолди. Биз маъқулладик. Саттор бужур десанг ўша куниеқ деворга сарлавҳадор тахта қоқиб, унга ўзининг портрейтини кашаклаб қўйди. Хўш, деган савол туғилади — ҳамма ишни у киши қиптилар-у, Зайнаб кампир иккаламиз тўйимизга рўмолча тўқибмиз-да?

Кеча яна мажлис бўлди. Зайнаб кампир тумов бўлиб, ишга келмагани учун пастда битта ўзим ўтирдим. «Уртоқлар!» деб гап бошлади Саттор бужур. Сўпайганимча унинг кўзига тикилдим. «Бугунги йиғилишда ортиқча штатларни қисқартириш масаласини кўрамиз», деди у. Буни эшитиб пўконига пўкиллоқ кирди. Биламанки Зайнаб кампирни ишдан олишмайди, куёви колхозда омборчи. Ўзи инсоф билан ишдан кетган бошлиқни ҳали ҳеч ким кўрмаган. «Уйинг куйибди-ку, Мирзақанд!» деб қўйдим ўзимча. Кейин билсам, хайрият, гап бошқа ёқда экан.

— Ҳисоб-китоб қилиб кўрсак, беш юзта товуғимизга беш юз элликта хўроз тўғри келяпти,— деп гапнинг пойнавини очди Саттор бужур.— Дон-дунни исроф қилмаслик учун хўрозларнинг штатини аямай қисқартириш керак деган таклифим бор.

Мен алмак-жалмак чапак урганимча: «Орамизда текинхўрларга ўрин йўқ!» деб бақирдим.

Ўзинг айтгин-а, шу арзимаган нарса учун мажлис чақириб, одамни ишдан қолдириш яхшими? Гаппи айлантириб ўтирмай, бекорчиликда шўрва-пўрва ичиб турайлик деб қўяверса, бизда жиғилдон йўқмидики дамани қайирсак.

Мана, бугунам битта бабоқнинг оёғини осмондан қилиб қозонга чўқтирдик. Шунақаям эзилиб пишибди жонивор, суягини итга бергани қизғанасан.

Қўлинг бўшаганда шўрвахўрликка бориб турсангчи, хумпарвачча. Сенга айтиб қўяйки, Саттор бужур сурункасига оқидан ичади. Тагин настилинг қўзиб вино қўлтиқлаб бормагин, хўжайиннинг олдида мени хижолатга қўясан-а. Ҳозирги одамлар кимлигини улфатингга қараб баҳолайдиган бўп кетишган.

ТУРТ СЎМЛИК ТУЗОҚ

Ие, тирикмисан, ошна? Тез-тез гузарга чиқиб турсанг, молия солиқ солармиди сенга?

Кеча «Чашма»ни майдалаб ўтириб сени ўйловдим — ҳозир ёнимда бўлса, виномдан отволиб, етти пуштимни авлиёга йўярди деб. Ризқинг қўшилмаган экан, ўзим поклаб қўйдим.

Ҳалиям тантиғлигинг қолмабди-я. Аввал саломатлиқни сўрасанг-чи. Дуч келди дегунча, участкавойга ўхшаб ишни суриштирасан-а.

Сенга айтувдим шекилли, уч киши тўпланволиб колхознинг товуқхонасини гуллатиб юрувдик — мен пойлоқчи, Зайнаб кампир товуқбоқар, Саттор бужур иккаламизга бошлиқ...

Қараки, худойим шу амалниям кўп кўрди менга. Бозор кунини товуқхонада битта ўзим қолиб, хўжахордиқ қилиб ётсам, бир сўтак тухум сўраб кеп қолди. Тухум аммангнинг катагида бўлади, демоқчи бўлудимки, у туллаквачча бир сўмликка учталиқни мингаштириб секин қўлимга қистирди. Ҳимматингдан аканг, дедим-у, халтасини тухумга тўлатиб бердим. Пайти келса пақирлаб пуллаганмиз, шундаям колхознинг пойдевори шўрламаган.

Тухумхўрлар десанг бири яримтага узатади, бошқаси кўпроққа. Бозор кўрганлари бизни овора қилиб ўтирмай, ўша нарсани бир йўла ўзлари опкелишиб, ишни силлиққина битириб кетишади.

Ҳай, энди аввалги гапга қайтайлик. Ҳалиги қилиғи совуқ қўлимдан тухумни олиб, «охири тузоққа илиндинг-ку, харомхўр», деса бўладими. «Хўш, ўзинг кимсан, зоти паст», десам, «халқ кантрўлига қарашлиман», дейди. Кўрдимки иш пачава. «Тухумни қаердан ўғирладинг, хунаса», деб шартта ёқасини ёғимладим. Шунда у, «муттаҳамликни ёғиштир, гувоҳ тепада турибди», деди. Бу хумпарвачча парвардигорга шамма қияпти-ёв, деб мундоқ юқорига қарасам, дарвоза ёнидаги қайрағочнинг устида бир чалатуғма ҳурпайиб ўтирибди. Қўлидаги дурбинли асбоб билан акангнинг шақира-шуқур расмга оляпти.

Эртаси кунини Саттор бужур мажлис чақириб, ишимни олатасир муҳокама қилди. «Мирзақанд ишдан кетсин дегучилар менга қўшилсин», деб шартта қўл кўтарди. Зайнаб кампир бетараф турди, мен қарши чиқдим. Учаламиз жанжаллашиб кетдик. Охири Саттор бужурнинг қулоқ тубига қаратиб тортишга тўғри кеп қолди. Уям мени бир-икки юмдалаган бўлди.

Ўзинг ўйлаб кўр-чи, хўжайиннинг қашқасини чиқариб қўйиб, яна қанақасига у билан бирга ишлайсан? Бари бир йўқ нарсадан баҳона топиб, учирма қилворди. Бир жуфт жўжахўрозни қўйнимга урдим-у, ишдан кетвордим.

Яратганга шукур, эсон-омон баҳорга чиқволдик. Бундан буёғига битта тўнинг бўлса — ариқнинг бўйи мусофирхона, толнинг таги карвонсарой.

Ўзинг дурустмисан? Кўзинг тўнглаб қолганидан билсак бўладики, бошинг оғриб турибди. Ёиз этиб Нишон буқоқникига кириб чиқмайсанми, ошна? Эшитишимча, куёви тоғдан қимиз опкелганмиш. Тўғри кириб бориб, Каримбердиннинг тўйида Мирзақанд сenga ўзининг олдидаги винодан қуйиб узатган экан, ўшанинг ҳақиға пича қимиз бераркансан, дегин. Бермаса, ўзини буёққа бошлаб чиқ. Қорнидан нақ ўша винони суғириб оламан-а.

ҲОТАМТОЙЛИК

Кўзингга игнаучуқ чиққанми дейман, куппа-кундузи мендай ошнангни кўрмай ўтиб кетяпсан? Ё картмонингга пул тушиб, босар-тусарингни билмай қолдингми?

Яна бир-икки ҳафтадан кейин Мирзақандга салом берадиган бўп қоласан ҳамманг. Тўлан гўрков қариб, ишга ярамай қолганмиш. Маҳалла шу лавозимга мени кўтарадиганга ўхшаб турибди. Ишга ўрнашволсам, манаман деганинг ҳам бир кунмас-бир кун мунгайганингда қўлимдан ўтасан. Кимга кенг гўр керак бўлса, пажалиска, ҳозирдан кўнглимни овласин.

Анави Сотти сатанг мени кўрса бурнини жийириб ўтади дегин. Биқинига битта қозикмихлаш қилсанг ўн кун шопирма атала ичиб ётадиган ҳоли бор. Шапкасига қувонади-да. Ана ўшаларинг қазоси етиб, қўлимга тушиб қолса, охирати куйди деявер. Оёғи андакки-на қиблага мойилон қилинса қиёмаггача жаҳаннамдан чиқмайди.

Расамати билан гапирганда, бу одамларинг гўрков уёқда турсин, худодан қўрқмайдиган бўп кетпшди. Бизга ўхшаганларга хайр-садаға қип туриш ўрнига, ўзимизни шилишяпти. Ҳатто қарзини тўламайди-я бу хумпарваччалар.

Масалан, Жамил тунгонини олайлик. Бир ойдан бери қарзини узмай мени хуноб қилади. Ҳар куни турумини тепалайман, у падари қусур уйида йўқ-да.

Бир куни у билан шаҳардан бирга келувдик. Мошина кирага майдам йўқ, деб акангни қирқ тийинга туширди. Умрида бутун пулни кўрганмикан ўзи? Уғлимдан бервораман деганича, ўша-ўша қорасини кўрсатмайди. Нима, пул заводим бормидики учраган тунгонига патта олиб бераверсам.

Ҳозирам ўшаникидан келяпман. Уйига етгунча ўйлаб бордим: қирқ тийиннинг бир қисмини пивога харжлаб, бир қисмига қурит шимийман деб. Дарвозани муштласам, тўққизинчи калишни судраб яна хотини чиқди. Узинг биласан, хотин зотидан пул сўрашдан кўра кўппакдан суяк тилаган яхши. Мўйловни шалвиратиб, секин орқага қайтдим.

Биз-ку хотамтойлик қилиб ҳаммага қарз бериб юрибмиз. Хўш, бизга ким одамгарчилик қипти?

Кеча гузарга чиқсам, Шоди билан Мусо бигга обдаставинони танаворга ўйнатишяпти. Ассалому алайкум, биродарлар, десам, ўзларини карликка солишди. Сўрашмай ўтсам хафа бўлишмасин деб уларга қараб юрдим. Бурилганимни кўриб, Шоди нокас шишанинг тагидагини шартта пиёлага ағдарди-ю, бир кўтаришда илонютди қилди. Ҳали сенлардан аҳвол сўрамоқчи бўлдимми, деб иккаласиниям ўсал қилганимча изимга қайтвордим. Қалай, тузлабманми?

Ие, намуноча томоғинг ёғжирлайди? Еғланмаган замбарғалтакка ўхшайсан-а. Давосини айтайми? Саримсоқни қўй ёғига қовуриб туриб, оқидан икки пиёла тортволсанг, тозаланган мўридай бўп қоласан.

Уйингда думба ёғи бордир? Ундай бўлса, зиқналик қилмай тезда магазинга кириб чиқ. Саримсоқ майла биздан бўлсин. Энг олдин саломатликни ўйлагин, ошна.

ЯРАШИШ ОШИ

Ёнимда ҳе мириям йўқ дегин? Хотинга зарбинг бўлмагандан кейин аҳвол шу-да. У қарғадан тарқанлар тез-тез талқонтуйди қип турилса, азбаройи калтакдан қутилиш учун эрга пиво пули бериб, гузарга қувадиган бўлишади. Йўли бор-да, ошна.

Турмуш-қуриб эркакликнинг даврини мана биз сурдик. Бурнимизга пашша қўнсаям хотинга буюрардик, ҳайда бунн, деб.

Сен-ку бир чувринди нарсасан. Арманиска коньякни тилла тишнинг орасидан сузадиган тўраваччаларингга пайти келса хўжайкасига ўсма сиқишади.

Ҳачирга арава тиркаб керосинфурушлик қилган давримда бир бошлиғимиз бўларди. Савлатига қарасанг, йўталиши етмиш сўм туради дейсан. Шуям хонзодасини кўрди дегунча сурнайга ўйнаган илондек

эшилишга тушарди. Давлат одамгарчилик қилиб тагингга лўккавой бериб қўйгандан кейин, оёғинг етган жойгача қочмайсанми бунақа хотиндан, деб куюнардим ўзимча.

Ҳамма айбни эркакка ағдарамиз-у, мундоқ қаралса, ҳозирги йигитларгаям қийин бўп кетди. Бу мактаб кўрган қизларинг астарликка яраса ўлай агар.

Тунов кун автобусда бир қашқарбалдоқ таққаннинг ёнига ўтириб қолдим. Қулоғидаги ўша тилла ҳисобга олинмаса, ўзини чалпакка ўраб берсанг ит емайди. Шуям районга етгунча эрининг гўрига гишт ташиди. «Бу золимнинг дастидан адо бўлдим — ўзим кир ювиб, ўзим нон ёпаман», дейди. Буларга қўйиб берсанг, бир кунмас-бир кун... Қулоғингни яқинроқ тутсанг-чи... Ҳа, деявер, шунақаям қилишади, хех-хех-хе.

Мана, бизнинг бошлиқни олайлик. Ўзи хотин киши-ю, ўнта эркакни тўқим солмай минади.

Қаерда ишлаяпсан дейсанми? Айтганим йўқмиди сенга? Эшитгандирсан, районда қизларни ҳамшира қилиб чиқарадиган мактабхона очилган. Ана ўша жойга боғбон бўп қолдим. Ҳайит паранг раҳматлининг тўнғич қизи — директоримиз. Бир пайтлар отаси билан қошиқ олишганман. Шуниям юз қилмай, кеча акангни кўлчиликнинг ичиди димламага босди.

Гулларга сув қўйиб юриб, оч қоринга битта «Юмалоқ»ни уриб қўйибман. Оёқдан олди, хумпарвачча. Қирпидек ғужанак бўлиб, ажриққа юмалаб қолдим. Боғнинг этагидан бир ҳужра беришган менга. Шунга қараб эмаклашгаям ҳафсалам келмади.

Бир пайт, йигитлар кўрса: «Отаси қанча сўраркин?» деб қоладиган иккита ҳамшира замбил кўтарганича мен тарафга келаверди. Қарасам, замбилда сигирдай бир қиз ёнбошлаб боряпти. Бу қанақа ўйин, товуқчалар, деб сўраган эдим, лат еганларни касалхонага ташишни ўрганяпмиз, дейишди. Ҳоли хароблар буёқда қолиб, замбилни бекорчилар банд қипти-ку, дедим. Хуллас, бир қучоқдан гул узволарсизлар, деб уларни ҳужрагача кира қилдим.

Ҳужрада битта уйқуни уриб, бошни сал эпақага келтириб турувдимки, директор чақиряпти деб қолишди. Борсам, «мактабнинг гули нега талон-тарож бўларкан», деб пўписани пахса бўйи қилди. Битта «хайфсан» билан зўрға қутилиб чиқдим.

Машойхларнинг гапи тўғри, хотин зотидан яхши-

лик чиқмайди. Ўзимизникини вақтида талоқ қўйиб бир донишмандлик қилганмиз-да.

Айтгандай, эрталаб Мадал банги учраб, «кампиринг билан гаплашсам, кўнгли борга ўхшайди, битта ярашмиш оши қилгин-у, Хафиз қорини опкелиб никоҳлаб қўяйин», деб қолди. Авраб-авраб, охири йўлга солди-да мени. Кўрамиз, ярашса ярашди, ноз қилса унга пат-халимчилик қиладиган гўсхўр йўқ.

Хех-хех-хе, ўзи-ку мени деб ўлиб юрибди, яна шарт қўйганига куяйми. Ярашадиган бўлса аввал ичишни ташласин деганмиш, қара-я.

Шу десанг... ўзимниям жонимдан ўтиб кетди... шунақа юриш. Хотинимни жуда соғиндим, ошна. Бошим қотиб қолди — бир ёқда хотин, бир ёқда шиша, бири-биридан чиройли. Сен нима дейсан, ҳўв, унисини ўпсаммикан, бунисини ўпсаммикан?

1978

САРТАРОШЛИКДАН ГАПТАРОШЛИККА

ёки олимликка ишқибоз, ашаддий Гулматуносу Бурундор Тусмолийнинг ҳали тасдиқланмаган илмий иши

Ҳаммомда лунгисиз юрган сўтакни кўрганмисиз? Кам бўлмасинлар! Чинданам кўрган бўлсангиз, демак, мушкулумиз анча осонлашибди, яъни одамизод ибтидоий даврда қўшнилари ёнидан қай аҳволда ўтиб бораётганини изоҳлаб ўтиришга ҳожат қолмабди.

Хўш, одам боласи ўшандай беҳаё шаклу шамойилдан қутулиш учун белдан пастроқ жойни барг билан тўсмоқлик кифоялигига қатъий ишонган пайтда даставвал гаплашишга интиланми ёки хатлашишга? Биламан, сиз ер юзидаги манаман деган олимларнинг таптайёр фикрларига таяниб, оғзаки муносабатлар ёзма алоқалардан бир неча минг йиллар олдин пайдо бўлган демоқликдан нарига ўтолмайсиз. Мен эсам дунёда биринчи бўлиб бу фикрнинг аксини айтмоқчиман. Талвасага тушманг, далил-исботларим етарли.

Масалан, ҳали сўзлашиш уёқда турсин, ҳатто «мў» дейишни ҳам билмаган ибтидоий одам тирикчилик тақозоси билан чакалакзорларда изғишга, шох-шаббаларни синдириб, ўт-ўланларни тепалаб ўтишга мажбур бўлгани аниқ. Пайҳон қилинган жойлар эса ўз навбатида бошқа бир нафс бандаси учун: «Тўхта! Бу ер ўзга гўштхўрнинг участкаси!»— деган огоҳлантирув-

чи шиор вазифасини ўтаган. Бу — гаплашувми? Йўқ, хатлашув!

Ёки бошқа бир мисолни олайлик: маймунларча худбинликдан халос бўла бориб, одамийликка хос кенгбағирлилик хислатларини ўзида анчагина мужассамлаштиришга улгурган бир овчи нотаниш дарада кийиклар тўдасига дуч келиб қолади. Маймунсимонлар бу ҳақда бошқаларга гуллаб ўтирмай, катта гўшт запасидан узоқ муддатга мўлжалланган шахсий манфаати йўлида фойдаланган бўларди. Аммо одамийлик жараёнини бошдан кечираётган овчимиз жониворлардан бирини апил-тапил хомталаш қилиб бўлгач, кутилмаганда ўзгаларнинг қорни масаласини ҳам ўйлади: қимматли вақтини аяб ўтирмай, каттакон тошлардан бирига кийикнинг суратини ўйиб чиза бошлади. Овчидан бир неча кун кейин бу дарага инқиллаб-синқиллаб кириб келган санғилар галаси эса, кийикнинг тошдаги тасқара суратига боқиб эстетик завқ олмадилар, балки: «Оч-яланғоч қондошларим, бу дарада мириқиб кийикхўрлик қилинг!»— деган мазмундаги тилсимланган мактубни ўқиб, қувончдан бир-бирини қитиқлашга тушдилар.

Айни пайтда, шу дамгача ибтидоий санъат асари сифатида нотўғри талқин этиб келинган ўша сирли мактубни:

Шу атрофда кийик бордир,
Интилганга толе ёрдир,—

шаклидаги шеърга айлантириб идрок этишимиз ва унинг аҳамиятини оддий хабардан нафис бадий ифода даражасига кўтаришимиз ҳам мумкин.

Кўриниб турибдики, «оғзаки нутқ ёзувдан илгарироқ пайдо бўлган», деб кўкрак керишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Бунини дунёда биринчи бўлиб мен айтман.

«Тошга чизилган кийик расми оддий ёзувгина эмас, балки маълум даражада бадий тўқима ҳам экан, унинг қайси жанрга тааллуқли эканини билсак бўладими», дея қитмирона луқма ташланиши эҳтимолдан холи эмас. Марҳамат, истасангиз, жанриниям белгилаб бера қоламиз.

Эсингизда бўлса, кийикнинг шакли тасқара бир кўринишда чизилганлигини юқорироқда писанда қилиб

Ўтгандик. Кийикдек хушбичим ҳайвонни тасқаралаштиришга мойиллик сезилган экан, шак-шубҳа йўқки, бу сатиранинг ўзгинасидир. Демакким, бугунги кунда назаримизга кирмай, чапроқдаги бурчакка қисиб қўйганимиз сатира — аслида бадий адабиётимизнинг жабрдийда бобокалони экан...

Мана энди асосий мавзуда йўрғалаш, яъни сатира ҳақидаги суҳбатимизни бошлаш учун қулай вазият вужудга келди.

Эрамиздан илгарироқ бандалик қилган юнон қаламкаши Аристофан ўзининг ачитқироқ асарларини «сатирик драмалар» деб атаганидан сўнг ушбу атама олам бўйлаб тарқалган бўлса-да, аммо бундан, ўзбеклар кулишни юнонлардан ўрганди, деган хулоса келиб чиқмайди. Чунончи, ўзбекона аския гулхан атрофида давра қуриб олиб, мамонт гўштининг жизганақ бўлишини кутганларича қий-чувлашиб ўтирувчи ибтидий одамлар маросимга жуда мос тушади. Аскиялар латифаларга, латифалар эртақларга, эртақлар дostonларга айлана боргани сари оғзаки ижоднинг инқироzi тобора кучайиб, яна ибтидий даврнинг бошланғич нуқтасига қайтиш — ёзувга мурожаат этиш эҳтиёжи туғила бошлади...

Ёзувдаги соф ўзбек сатирасининг илдири жуда чуқур. Биз уни ортиқча кавлаштириб ўтирмайлик...

* * *

Гулмат ким ўзи?

Гарчи у ижод гаштидан ис олиб, назм бўстонда ўралаша бошлаганидан кейин ўртамиёна исмининг ортига Шоший деган дабдабали тахаллусни тиркаб қўйган бўлса-да, аслида унинг Фарғона музофотидан келиб, Тошкентда турғунлашиб қолган кимса эканини эндиликда биз яхши биламиз. Биз бу фикрни айтиш учун шоирнинг рақам 1 ва рақам 59 ғазалларидаги «Олтиариқ», «Фарғона»¹ деган сўзларига таяниш билангина чегараланиб қолсак, даъвомиз пучроқ чиққан бўларди. Жавонимизда Гулматга анча йил қондошлик қилган бир шахснинг эсдаликлари сақланмоқдаки, ана бунга далил дейдилар.

«Бепарҳез Гулмат турп пулламоқ иштиёқида Тош-

¹ Қаралсин: Гулмат. «Безгакшамол» девони.

кандга келиб, пойгакдаги ҳужрамизни ижарага олиб эрди,— деб ёзади шоирнинг собиқ қайноғаси мулла Ақобир ўз эсдаликларида.— Бул орада тўнғуч опам онинг кўзига иссиқ кўринибдурми, бозорчи улфатлари воситасинда совчи қўюрға ботинибдур. Адамиз асли қишлоқдан бўлғони боис шўрлик мусофирға ён босуб, они ичкуёв қилиб оладурғон бўлдилар».

Мулла Ақобирнинг ёзувларига асосланиб, яна шуларни айтиш мумкинки, ота касбига кўра Бешёғочда сартарошлик қилиш билан кун кечира бошлаган Гулмат ора-сира ерлик деҳқонларга турп уруғи пуллаш билан ҳам шуғулланиб турган (тошкентлик томорқачилар ўз турпларини ҳануз «Олтиариқники» деб сотишлари шундан қолган бўлса керак). Ҳамёни огирлашиб, алоҳида ҳовли сотиб олгандан сўнг унинг эски дарди қайтадан қўзиб, яна қаламбозликка ружу қўяди.

«Гулмат хумбошнинг димоғи қўлёмалар қаппайишиға монанд шишиб борурди,— деб ёзади мулла Ақобир.—1881 йилга келиб манманлиги он қадар газакладиким, назм нафосатларини илғай билмасликда айблаб, покдамон опамизни қўққус талоқ қилди».

Аммо аёлпарвар шоиримиз учун бу бор-йўғи биринчи «айрилиқ» эди холос. Кейинчалик у яна уч марта никоҳ маросимларида бош қаҳрамон бўлишдек азобни тортди, чидади. Гулматнинг бу борадаги фаолиятига уни хотинбозликда айбловчилар тарафида туриб баҳо беришимиз бир қадар ноинсофлик бўлур эди. Зеро, реакцион ислом динининг хотинни тез-тез алмаштириб туриш тарафдорларига нисбатан риёкорларча ҳомийлиги кўнгли бўш шоирга ҳам ўз таъсирини ўтказмай қолмади.

* * *

Уста Гулмат тирикчилик ташвишлари, хотин-халажлар иштирокидаги онлавий машмашалардан холи пайтларидагнна ижод қилгани боис ундан бизга кўп нарса қолгани йўқ: мана, панжамизда унинг ихчамгина тўплами турибди — «Безгакшамол!»

Гарчи шоир бу мажмуанинг илк саҳифасига «девон» деб унвон қўйган бўлса-да, биз уни бари бир «тўплам» деяверамиз. Чунки унинг девонлигини исботлаш учун бизда на маънавий асос бор, на мантиқий далил. Биринчидан, тўпламдаги газаллар араб имлоларининг луғатдаги тартиби бўйича жойлаштирилмаган.

Иккинчидан, мабодо, тартиб беришни зиммага олган тақдиримизда ҳам, луғатдаги барча ҳарфлар билан тугалланувчи ғазалларнинг ўзи йўқ. Масалан, сатрининг охири «а», «р», «и» ҳарфлари билан якунланган ашъор бир уюмлигига қарамай, «д», «ё», «п», «ж» сингари шўрпешана ҳарфларга биронтаям ғазал бағишланмаган.

Бундан шундай хулоса келиб чиқадики, уста Гулмат арузнинг нозик қонун-қондаларини яхши билмаган; фақат ташқи кўр-кўрона тақлидчилик, ички ёввойи сезги оҳангларига таяниб, маддоҳларча сўзамоллик билан ёзаверган. Ҳатто унинг ўзи ҳам бир ғазалида арузда дурустгина саводсиз эканини мардона тан олиб, бизнинг бу масалада жанжалли баҳсларга шўнгиб кетмаслигимизни таъминлаган:

Бу нечук шоир деманг, асли ман носоғроқ,
Ёзганим шаклан ғазал, лек ўзи бармоғроқ...

Ҳа, шилдир-шошқалоқ Гулматнинг шеърлари шаклан ғазал холос. У ҳаттоки Бобур, Машраб, Фурқат, Муқимий сингари донгдор классикларимизга битган назираларида ҳам на «рамал баҳри»га амал қилган, на «ҳазаж баҳри»га. Яъни, «фо-и-ло-тўн фо-и-ло-тўн фо-и-ло-тўн фо-и-лон» ёки «ма-фо-и-лўн ма-фо-и-лўн фа-у-лўн» каби мусиқадор вазнлар мавжудлигини тасаввур ҳам қила олмаган ҳолда, халқ оғзаки ижодидан мерос бўлиб қолган «алёр-астак-густак-пистак» қабилдаги чапани айтишувлар оҳангида осонгина ёзаверган.

Қўлёзманинг аҳволига келсак, жуда ташвишли: соқол совуни билан хамир қоришмасидан тайёрланган елимлар кўчиб, саҳифалар жуда чалкашиб кетган. Кўпгина саҳифаларга мусаллас ёки қимиз тўкилган бўлса керакким, ҳарфлар сувашиб ётибди.

* * *

Гулмат Шошийнинг бир қадар саводсизлигига пажжа орасидан қараган ҳолда, унинг ижодини шунчаки қизиқувимиз ҳурмати дурустроқ кузатиб чиқайлик. Унинг ижодида асосан тўрт йўналиш киши эътиборини тортади: ишқ ва айш-ишрат мавзуси; тўлори ҳаётини хулосалар ва шу хулосалар замиридаги ғарибона насиҳатлар; довдир шоирнинг эзувчи синфга муносабати; динга бўлган шахсий қарашлари.

Уста Гулматнинг ишқий шеърлари анчагина. Улар

кўп ҳолларда бачкана изтироб, сохта фироқ, майда-чуйда кўнгилхушликларга ташналик ҳисси билан қоришиб кетган. Айниқса, ташқи қиёфасидаги бадшакллик унинг ишқий режаларига катта путур етказганини шоир асло ҳазм қилолмайди:

Тугал урғон эса бизни ки ёшлиқдин бужур айлаб,
Бу инковни ясаб силлиқ, эгам ҳам қўллагон эрди, —

дейди у, «улкан шоир»га парво қилмай кетиб бораётган икки сулув ортидан армонли боқиб.

Лекин девонаваш Гулмат, аини пайтда, сал нарсага буткул руҳи тушиб кетадиган анойилардан ҳам эмас. Зеро, у ҳушини йиғиб олгач, «Буюк ишдир магар чархда мани шоир топилғоним» янглиғ мисралар ҳовуридан қадди фозлаяиб, энди ҳаётга умид ва ишонч билан қарай бошлайди:

Фақат оз-моз чўтирдирман, шол эмасман, букирмасман,
Соқол оппоқ, камгул ёшдир, висолидин юз ўғирмасман...

Қизиқ, шу тоғда у қай висолни назарда тутяпти экан? Аниқроғи, нечанчи хотинга совчи қўйиш арафасида турган экан?

Йўқ, биз бу саволга ҳеч қачон жавоб ололмаймиз. Шоир ҳам атайлаб бу ҳақда бизга маълумот бермаган. Агар у очигини айтиб қўйса, унда бу мисралар фақат биргина аёлга тааллуқли бўлиб, ўзга шеърхон ожизаларга заррачаям қизиғи қолмасди.

«Никоҳхўр Гулмат ҳар тўқисда «ўлдум-куйдум» деб айюҳаннос солса-да, бул дил изҳори онинг бирламчи хотиниға (яъни, покдамон опамизга) тегишлимидур ённки кейинги уч ожизасидин бировиға аталғонми — бул ҳақда лом-мим демайди,— деб зардаланади мулла Ақобир.— Чамаси, ул туллақ бир ўқ ила тўрт куёни баравар урмоқни пилонлайдур».

Гулмат Шошийнинг ўқи аслида тўрт ҳам эмас, юзлаб куёнларга қаратилганини соддадил мулла Ақобир қаёқдан билсин!

Уста Гулматнинг фалсафада думбуллиги, панд-насиҳат бобида галдирлиги ҳақида ортиқча тўхталиб ўтирмайлик, бу унинг кўпгина шеърларида «аҳмоққа тўқмоқ»дек яққол кўриниб туради. Бу хусусда тамоман бошқа нарсани айтиб ўтмоқчиман: Гулматнинг

овсарлиги шу даражада бўлганки, биз бугун ҳажв ва ҳазил-мутойиба деб қабул қилаётган бу шеърларни аслида у оламшумул дардларига даво излаб, ўта жиддий кайфиятда ёзган. Агар биз уларни ҳозир шунчаки эрмак сифатида ўқиётганимизни кўрганида эди, бир қайнови кам муаллиф бундан юраги ёрилиб ўлган бўларди.

* * *

Уста Гулмат ижодидаги кейинги икки йўналишга алоҳида зукколик билан назар ташлашимизга тўғри келади. Энг муҳими, шоир позициясини узил-кесил белгилаб олишимиз шарт. Акс ҳолда, назмчи сартарошимизнинг битта-яримта эски муҳолифи ҳануз ҳаёт бўлса, унинг айрим сатрларига бир ёқлама қараш йўлидан бориб, мендек одамнинг ажойиб илмий ишини чиппакка чиқариши ҳам ҳеч гап эмас.

Юқорида биз Гулматнинг тўпори ва даллироқ эканини исботлаб бердик. Лекин, инсоф юзасидан айтиш керакки, у ғирт аҳмоқ ҳам бўлмаган; атрофда рўй бераётган воқеаларни баҳоли қудрат идрок этиб, уларга қўлдан келганича ҳолис муносабат билдириб турган.

Бу ўринда энг аввало оддий турпфуруш деҳқон ва кўчманчи сартарош, кейинчалик майда савдогар ва ҳардамхаёл носкаш бир кимсанинг эзувчи ким-у, эзилувчи кимлигини илғаб олиб, уларни синфларга бўлишда янглишмаганига қойил қолиш керак. Қолаверса, тўпламнинг бугунги кунда биз учун кераклигини таъминлаган омил шуки, уста Гулмат доимо эзилувчи меҳнат аҳли тарафда туриб сўз айтади. «Азимбойнинг уйи, ҳай-ҳай, қасри султонни эслатғай» деб бошланувчи ғазалининг охириги байтини олайлик:

Йиғиб қиммат матоҳларни, давр сургинг келур, Гулмат,
Вале киссангдаги аҳвол санга арзонни эслатғай.

Кўриниб турибдики, толганини рўзғорга учма-уч етказиб, ночоргина кун кечираётган ўн минглаб оддий меҳнатчиларга шоиримиз дарддош ва фикрдош. Чунки унинг ўзи асли шулар орасидан келиб чиққан, эндиликда унинг ҳақиқий шеърхонлари ҳам ўшалар.

Мулла Ақобир бу ҳолни шундай изоҳлаган эди: «Бизларга маълум ва машҳур шоири калонлар кўпроқ гул ила булбул ҳақинда роҳатланиб ёзар эдилар. Гулмат баччағарни кўрингким, у бедаво ҳар икки гап-

нинг бирисида носкашликни пеш қиладир. Ушбу ҳолат онинг паст табақа оросидин чиққон анди эконини тасдиқлайдурми?»

Гулмат Шоший ижодининг авж пардаси эл-юртда икки ёқлама зулм тобора кучайиб бораётган даврларга тўғри келди. Вазиятни беҳато баҳолаган шоир ўз газалларидан бирида дейди:

Кўш елкада кў ҳоқон, мани жоним биттадур,
Қай бирига берай нон, мани жоним биттадур.

Қаранг, ҳам миллий буржуазия, ҳам чоризм халқни икки ёқлама талаётганини биргина «кўш ҳоқон» сўзини ишлатиш орқали қандай қисқа ва равшан таърифлаб берган.

Сўнг шоир давом қилиб айтади:

Сероб ҳар хил амалдор: миршабу шайх, пристав,
Танобчию солиқбан... мани жоним биттадур.

Чамаси маҳаллий амалдорлар бир қишлоқи ипринди шоир билан ўчакишишни ўзларига эп кўрмай, унинг олди-қочди хархашаларига тамоман бефарқ қараганлар. Бундан фойдаланган Гулмат пайт пойлаб туриб ҳатто оқ пошшога ҳам ора-сира гап отишга журъат этган. У, асосан, фронт ортини мустаҳкамлаш учун Туркистондан мардикор олиш ҳақидаги фармондан қаттиқ норизо эди:

Мақтағони — пошшоси лол қилди мани,
Фармони ул қаддимни дол қилди мани...

Нега энди норизо бўлмасин? Ахир мардикорликка фақат ночор камбағалларгина сафарбар этилиб, амалдор бойлар ва уларнинг арзанда фарзандлари ҳануз айш-ишрат билан машғул эканлиги кишига алам қилмайдими?

Бундай тенгсизликдан жиддий ранжиган шоир яна бир газалида ўз қаҳру ғазабини шундай изҳор этади:

Чимилдикдин туриб бойлар сани ҳайдар юмушларга,
Бу зўрлашнинг тузук номи гади ишдир, гади хизмат...

Энди савол туғилади: хўш, Гулмат мардикорликка борганми ўзи? Гапни чўзиб ўтирмай, яна мулла Ако-

биринг эсдаликларига мурожаат этайлик: «Хўкиз шохида амонат турғон беҳудуд заминнинг тўрт нафар бузрук ҳукмдорларидин бириси, бешак-бешубҳа, Николай пошшодир. Онингдек ҳазратнинг мардикорлик борасиндаги фармони табарруклари уёқдин эълон қилинибдурки, пихи қайрилғон Гулмат буюқдин сафар ҳозирлигини кўриб, бир неча қанор туршакни поюзга босқонча мусулмониядин ғойиб бўлибдур. Локигин сафарга салла чандиб жўнағон ул ножинс Тошканд, Жиззах ҳам Марғилон музофотлариндаги қирғинбарот жанжаллар тийилғоч, эмди айвондор шапка остинда яна Бешяғочга кириб келди».

Бундан шуни сезиш мумкинки, оддий сартарошни эмас, балки «катта, зўр шоир»ни келажак авлод учун асраб қолишга қатъий аҳд қилган Гулмат юртда то мардикорлик галвалари сепсилгунга қадар четроқда чакана савдо ишлари билан шуғулланиб туришга мажбур бўлган кўринади.

Гарчи шоир бу олатасир даврда «фақир киши — панада» шиорига кўпроқ амал қилган бўлса-да, лекин, у эл-юртдаги улкан воқеалардан бутунлай узилиб қолди, дейишга ҳаққимиз йўқ. Масалан, тахтапуллик Қоравой подачининг Россияга мардикорликка боргандаги ишқий ҳангомасини Гулмат томонидан шеърга солинганини олайлик. Бир қарашда бу шунчаки эрмак учун ёзилган нарсадек кўринади. Аммо ўша давр руҳидан келиб чиқиб, сезгирроқ боқадиган бўлсак, бу ҳазилнамо сатрлар замирида катта жасорат ётганини пайқаб қоламиз. Яъни Гулмат миллатлар ўртасидаги реакцион деворни қулатишга, биродарлик кўприклари қурилишига тўсқинлик қилиб келаётган турли диндорлар башарасига нос аралаш тупуришга, сал бўлса-да, уриниб кўради.

* * *

Гап ўз-ўзидан динга келиб тақалган экан, бу ҳақда янаям ёнбошлашиброқ фикрлаша қолайлик.

Уста Гулмат ўз ғазалларидан бирини шундай бошлаган:

Носингдин чўз, ағо, манга, хуморимни босай эмди,
Мўминларга тилаб инсоф, самоға арз ёзай эмди...

Нима, шу гапларга ишониб, Гулматни диндор демоқчимисиз? Бунақа осон алданманг! Аслида бу —

шаккоклиги туфайли шарнат пешволари томонидан Бялҳда осиб ўлдирилган Машраб ўз ҳасратларини айтиш учун тангридан шунчаки бекорчихўжа тингловчи ясаб олганига ўхшаган бир гап.

Фикримиэни исботлаш учун мулла Ақобирнинг эсдаликларидан яна бир неча калима сўзни қарзга олайлик.

«Ул мўлтони онда-сонда масжид бориб, намоз ўқиғондайин кўринғон эрса-да, умрида таҳорат қилмағонига камина гувоҳдирмен,— деб хотирлайди шоирнинг аламзада қайиноғаси. — Гулмат барча уламоларни лақиллатуб, яротғонга ихлосманддек кўринадир, вале аслинда, онинг мақсади чиллаёсун, хатми қуръон ва ифторларда казо-казолар сафинда ўлтириб, сара нознеъматни текин ямламоқдир. Бинобарин, ул буқаламуи мақалла аҳлидин пишҳон тутғучи қатор ғазалларида худони-да, пайғамбарини-да бир мирига олмайду».

Бизга маълум сабабларга кўра андак ғаразгўйлик билан айтилган бўлса-да, мулла Ақобирнинг юқоридаги сўзларига қўшилмасдан иложимиз йўқ. Зеро, Гулмат ғазалларидан бирида, «Қағоз бир ён, намоз бир ён, мачит қурбон ўртада», деб ўз ижодини илоҳга сиғинишдан юқорироқ қўйса, қайсидир мустазодида, «Қозисининг инсофи йўқ... муддаси шайтон», дея шарнат пешволарини яйраб мазах қилади.

Ёки яна бир мисол:

Кечиб беш вақт намозидин, ичиб обдастадин майин,
Санғигум ёр уйин малаб, ки масжидга югурмасман...

Бошқа бир ғазалидаги мана бу байтга ҳам эътибор беринг:

Эшак сўрғон эди Гулмат, закотчини юбординг ваҳ,
Берар бўлсанг сўра олдин, керак бизга десак бергил.

Узининг донолигини аллақачон тан олиб бўлган шоир бу гапи билан тангрини палапартиш иш юритувчи ноқобил хилқат сифатида айбламаяптими?

Ҳа, кўп ҳолларда гоҳ қандайдир саёқ тўнғиз полиздаги қовунларини пачоқлаб, палакларни пайҳон қилиб кетгани; гоҳ қайсидир кисаввур ундан йўл сўраган бўлиб, ҳамёнини ўмариб қочгани каби аҳамиятсиз дардларни айтишдан нарига ўта олмаган Гулмат, ай-

рим пайтларда XIX аср эксплуататорлари ҳамда уларнинг таянчи бўлган дин арбобларининг кирдикорларини фош этиш, улар билан гап талашиш даражасига бориб етганлиги кишини ҳайратга солади. Бундай пайтда ўзимизбоп шоирнинг елкасига дўстона қоқиб, «оббо, Гулмат хумпар-эй», дегинг келади. Шоир эса: «Ҳа, аканг қарагай Гулмат ана шунақа ажабтовур одам эди», дея нариги аср қаъридан жавоб қилгандек бўлади.

* * *

Илмий ишимга шу жойнинг ўзидаёқ хулоса ясаб қўя қолсам, бунинг учун ҳеч ким мени тошбўрон қилиб ўтирмасди. Аммо Гулматнинг ҳақиқатан ҳам ўзимизбоп эканлигини расамадига етказиб исботлаш учун унинг инқилобга муносабати ҳақида яна икки-икки ярим оғиз гапириб ўтишимиз лозим бўляпти.

Шоир «Ҳангомалар» туркумидаги бир шеърда ўрик сотиш учун Петроградга боргани тўғрисида сўз юритилади. Бу — Муваққат ҳукумат ҳокимиятни олчоқларча бошқариб турган қалтис дамлар эди. Россиянинг улуғвор пойтахтидаги узун-узун кўприklar, гўзал фавворалар, театр ва автомобилларга боқиб, ҳанг-манг юрган осиелик бир ўрикфуруш большевик ва меньшевиклар ўртасидаги эиддиятлар силсиласини, меҳнаткашлар инқилобининг етилиб келаётганини пайқаб олиб, «кўрдимки, сал бежо замон, икки гуруҳ — икки томон», дея фикр билдиришига нима дейсиз?

Лекин шоир икки гуруҳ ўртасидаги келишмовчилик ҳақида ахборот бериш билангина чекланиб қолганида шеърининг аҳамияти кескин сусайиб кетган бўлурдики, биз бугун уни ортиқча таҳлил қилиб ҳам ўтирмас эдик. Гулмат эса, бу ахборотни янада мукаммаллаштириб, қайси гуруҳнинг қайси синфга мансублигини соддагина, халқчил жумлаларда дангал белгилаб берди:

Болшавойлар — йўқсил тараф,
Меншавойлар пулдор экан...

Мана, энди бу шеърни ўқиган киши меҳнаткашларнинг ҳақиқий дўсти, ягона суянчиги большевиклар эканини осонгина тушуниб олади ҳамда қайси тарафда туриб курашиши лозимлигини энди у яхши биледи.

Гулмат-чи? Унинг ўзи кимнинг тарафдори эди? Инқилобни у қандай кайфиятда кутиб олди?

Дадил айтиш мумкинки, оддий авомнинг содиқ сартароши, элказар чапанларнинг довдир шоир Гулмат Шоший ўзининг барча гурундошларига ёруғлик келтирган инқилобни қувониб қаршилади. Гарчи баъзан эски майда «касали» кўзиб, аёлларнинг ҳуқуқи ошиб бораётганидан пича безилласа-да (бу табиий ҳол эди. Зеро, инқилобнинг дастлабки йилларида авомнинг талайгина қисми, ҳатто айрим зиёлилар ҳам шундай кайфиятда эдилар), лекин Шўро ҳукумати ерсизга ер, сувсизга сув бераётгани, мактаб ва касалхоналар камбағалларга текин хизмат кўрсатаётгани уни беҳад шодлантирди.

«Деҳқонбачча Гулмат аҳли амалдорни бурун-бурундан ямон кўрурди,— деб ёзади мулла Ақобир.— Оқибатда аларга ўчакишиб, болшибеклар тарафдори бўлиб кетганича асло меншибек бўлмади. Қизиқ! Нима, мастравойлар ҳукуматида амалдорлар йўқ эрканми?»

Афсуски, чапани дўстларига қўшилиб, эркин ҳаёт гаштини суриш Гулмат Шошийга бир неча ойгина насиб этди холос. Лекин шу қисқа фурсат ичида ўз севинчини оз бўлса-да изҳор этишга улгурди:

Кийди тож Шўро, мана, зўрларни тахтдин иргитиб,
Эскини йиртди тугал, янги закўнлар юргитиб.

Ер бериб ерсизга ул серсавоб иш айлади,
Энди бой юрса юрар жавраб, томоқни хирқитиб...

Ҳа, сўнгги сўзлар жуда яхши айтилган. Зеро бизнинг қадоққўл юртимизга ҳануз кимлардир четдан томоқ хирқитиш билан овора. Лекин биз четдаги бегона мунофиқлар иғвосидан эмас, ёнгинамизда яшаб туриб, довдиргина Гулмат каби ғарибларнинг сўнгги қувончини тўғри тушунолмайдиганлар ғийбатидан кўпроқ чўчишимиз керак...

Шу билан илмий ишимга якун ясаб қўяверай. Уста Гулмат Шошийнинг ижоди билан батафсилроқ танишиб чиққач, қўшимча фикрлар бўлса, ўзларингиз айтарсиз. Худди ана шу мақсадда шоирнинг илгаричоп ётилган тўпламига кирмай қолган ғазалларидан баъзиларини илмий ишимга илова этмоқдаман.

УСТА ГУЛМАТ ҒАЗАЛЛАРИ

Ғазал, рақам 4

*ёки қоши зулук ўрнига ҳужрамга ўғри мушук
кириб келғони ҳам мелодий 1885 да шул
ҳақда ўйланиб ёзғоним.*

Бул бароқ кирди уйимга бир балони ахтаруб,
Ул гўзал келса нетарди ман гадони ахтаруб?

Ул гўзал келса боқурди кўзларимга меҳрибон,
Бул бароқ боқди қазонга маставони ахтаруб.

Ул гўзал келгайди ман бирла тузурға иттифоқ,
Буя бароқ келмишди ман-ла можарони ахтаруб.

Келса ул, излар эдим болу қанд сўзларни ман,
Келди бул, топмас қўлим эмди асони ахтаруб.

Келса ул, шафқат сўраб саждалар қилгай эдим,
Келди бул шафқат тилаб, мандин Исони ахтаруб.

Келмади лодон гўзал топгали гулгун умр,
Гулмато, лодон бароқ келмиш қазони ахтаруб.

Ғазал, рақам 9

*ёки аҳли порахўрдин хуноб бўлғоним ҳам
мелодий 1882 да ул ҳақда аччиғланиб ёзғоним.*

Порахўр, эй, молу дунё хирси кир қонингдин айлансун,
Анқаяуб гар аҳли ғафлат келса қолқонингдин айлансун.

Қисса овла, киссавурлар тентисинлар қолуб беиш,
Қароқчилар яқо ушлаб, лол бўлуб ёнингдин айлансун.

Гўл мижозни товуқ онглаб патин юлгил бўлиб тулки,
Тухумни нақ ол-у, ётлар сепмаган донингдин айлансун.

Димоғдор бўл, қилиб сажда бири ўпсун аёғингни,
Бири тиззанга бош урсин, қўллари сонингдин айлансун.

Аёлдек ё ўзинг ёмшоқ тутиб Лайли мисоя нозлан,
Алар бўйдоқ Жунун янглиғ ишвали онингдин айлансун.

Вале пора умид қилма бу Гулматдин, қўйиб сиртмоқ,
Ўшал сиртмоқ ўзгунангни жигилдонингдин айлавлан.

Ғазал, рақам 13

*ёки бевафо ёр ҳажринда қайналғоним
ҳам мелодий 1883 да ул ҳақда
қозикалонға арзу ҳол айтмоқ бўлғоним.*

Э, сабо, айт бориб арзим ўшал қози калонимға,
Жавоб қайтармаса

Сафарбар айлабон бизға юборсин зўр табибларни,
Баччағар ишқ босиб келмиш човут солғонча жонимға.

Кўзим тунлар очиқ дарча, юрак ёнғиндаги ҳужра,
Азоб мундин эди камроқ пучак чиққанда сонимға.

Туртиниб от-эшакларга гаҳи йўлда гаранг юрдим,
Мани извош эзиб кетса уволим ул жувонимға.

Келмади ёр кеча кутдим, қолиб бир коса ош фойда,
Бор-э мардлик қилай майли бу кун келсун зиёнимға.

Аёл зотин азал, Гулмат, жиним суймас эди, аммо —
Алар гоҳи қилиб сурлик кириб олғай девонимға.

Ғазал, рақам 19

*ёки қайсар дўмбоқчадин жаҳлланғоним
ҳам мелодий 1883 да ул ҳақда нонушта чоғи ёзғоним.*

Ўлтирибман ошиёнда қандни чойга чўктириб,
Қи қоринни бўлка нонга, ўзни ғамга бўктириб.

Бол дудоғин ёшурғоч ул эмди қанд ҳам доридур,
Қувди бизни дафъатаи ёр аввалига тек туриб.

Мулла Равшан Зулхуморга бўлди шайдо, топди шон,
Ман юрибман бир «хамак»ка обрўйимни тўктириб.

¹ Кўп муқталар ўрнидаги сўзларни асл нусхада ўчиб кетган деб билурсиз.

Эрса Лабзак ичра шод ул, ман Чилонзор ичра хор,
Боғда гулни ўзи ҳидлар, бизга носни чектириб.

Қолса мансиз кимни топғай, бунча лодон қурмағур?
Зора қайтса сал фаҳмдин калласиға эктириб.

Узни манга этма душман, қийнама, э бедаво,
Ошна қилсанг Гулматингни, юрмағайдинг сўктириб.

Ғазал, рақам 23

*ёки бир куёвчининг мачит имомидин
маслаҳат сураб келғони ҳам ул бефаҳм
имом тилидин бул насиҳатни кўчириб,
мелодий 1880 да ўзимники қилиб ёзғоним.*

Келибдур бир мулла ўғлон ёшимға илтимос айлаб,
Деди: «Сўйланг хотинни бошқарув ҳақда оғоз айлаб».

Угитларни тўкиб бисёр дедим: «Бездир хотинни сан,
Бало орттирмағил бошга ўзингга ишқибоз айлаб».

Давом этдим: «Хато қилма яна айтиб ширин сўэлар,
Ақлли эр берур таълим муштини обжувоз айлаб».

Дедим сўнгра: «Хотин кўпдир, вафодори эса кам-кам,
Талоқни ҳеч дариг тутма бировға боқса ноз айлаб».

Ва уқтирдим: «Биродарлар аро сақлай десанг обрў,
Ўзингни шерпадар кўрсат, хотинни қўймижоз айлаб».

Дедим Гулмат: «Бориб эмди ойимчангни танобин торт,
Хотиндин кўп гапиртирдинг мани ҳам беанамоз айлаб».

Ғазал, рақам 24

*ёки зўр даромад умиди бирла қовун экғоним,
Оқтош тарафдин тушиб келгон бир тўнғуз мани
хонавайрон қилғони ҳам мелодий 1880 да
полизда йиғлаб ёзғоним.*

Полиззорим сорн тунда ғалат ҳайвон босиб келмиш,
Не ҳайвонки, неча чақрим йироқдин ҳид сасиб келмиш.

Бировлардин сўраб билсам, онинг номи экан тўнгуз,
Таранг қопда гўштмидур ё ўрмаловчи ҳасиб келмиш?

Қорин тўйғоч секин қайтмай, ёриб борлиқ қовунларни,
Омоч тишлар билан бир-бир палакларни қазиб келмиш.

Яшар эркан тўқайзорда ўзи асли титиб балчққ,
Текин гурвак¹ тиқойин деб қоринни бўш осиб келмиш.

Эгам қўшиди неча хар ва хачир ризқин томорқамга,
Ман ўргилдим худосидин, бу ҳам излаб насиб келмиш.

Сабр қилсанг бало ўтгай, яна бир бор чида, Гулмат,
Бу тақдир кўп балоларни пешонангга ёзиб келмиш.

Ғазал, рақам 37

*ёки қандолат сотмоқ баҳонасинда Русиёнинг
ғўзал шаҳарларида бўлғоним, пидбўл² кўрғоним
ҳам мелодий 1884 да ул ҳақда мақтаниб ёзғоним.*

Инглиз отлиғ бир оролча тарқатибдур, қаранг, пидбўл,
Уйнар эрмиш эмди қўрқмай Русиё-ла Фаранг пидбўл.

Яраслўвда³ сотиб пашмак тутилдим бул тамошшога,
Кангул очмоқ эди аҳдим, мани қилди тажанг пидбўл.

Қи майдонни ҳарибларга бўлиб берғон эканлар тенг,
Бир-бировин томорқосин босдилар, бўлди жанг пидбўл.

Бут шимин тиззадин қирқиб, кийибдур почага енгча,
Кўрунг гулдек йигитларни айламиш ғирт мазанг пидбўл.

Соқчини чалғитиб кимдир равогга телди чавгонни,
Еғилғоч қийқируқ, ҳуштак, тамом бўлди аранг пидбўл.

Тарқаса биз тарафларга қўрқаманки, аё Гулмат,
Ушни Шошга рақиб айлаб қилур элни гаранг пидбўл.

¹ Гурвак — қовун нави.

² Футбол.

³ Ярославль шаҳри.

Ғазал, рақам 48

*ёки золим бойнинг бетамиз ўғли Фарангистонда
ўқиб келғони, бетамизлигича қолғони ҳам мелодий
1885 да ул ҳақда пичинг-ла ёзғоним.*

Фаранглардин олиб таълим Шошга қайтмиш бир олимча,
Бурун устинда айланғон бурақ сочи соқолимча.

Бошимни ирғасам, ғайри лисонда ул деди «банжўр»,¹
Таваккалдин дедим «михлўш»² манам ўзимни ҳолимча.

Сўғин айни бўлиб Луқмон они қаттиқ синов қилдим,
Жавоби бўлмади оқил мани дово саволимча.

Десам яъни: «Фаранг бозорида чан пул ковуш-маҳси?»
Деди: «Бўлса тасодифон, текин турғайди монимча».

Йўталмоқ ҳам бозорда пуллигин қайдин тушунғай, ул,
Бошиға шуича жун тўплаб, ақл йиғмабди молимча.

Фаҳмсиз бойни ўғлидин нечук олим чиқур, Гулмат,
Отаси салладор золим, буям шапкада золимча.

Ғазал, рақам 51

*ёки русиёлик буюк шоир Кўзма ағодин манга нома
келғони ҳам мелодий 1885 да они мазмунан туркийга
ағдариб ёзғоним.*

Келибдур хат велик ашъорнавис Кўзма Прутковдин,
Қағоздин сўз эмас, гўё оқур жозиба тарновдин.

Паришондирму, сарҳушму, калом бошлабди сал чалкаш:
«Буни ёзмоқдаман санга ё Тамбовдин, ё Псковдин».

Сўғин дебдир: «Бўлайлик дўст, ки шоирға куюр шоир,
Ману санбол дурук чиқмас редактурдин ва гўрковдин».

¹ Банжур (французча саломлашиш).

² Бу сўзнинг асл маъносини аниқлай олмадик,

Давом қилмиш: «Бўлиб ботир манингдек ғоз яша,
қўрқма —
Самодержовиё филни отсаям бошга Оқтовдин».

Яна айтмиш: «Кузат зийрак, сани чалғонга кун берма,
Ошинога қара бир бор, ўн сафар зоглануб ёвдин».

Адогида демиш Кўзма: «Ёзайлик басма-бас, Гулмат,
Жаҳонда қолмади ўзга қизиқ шоир биз икковдин».

Ғазал, рақам 52

*ёки мелодий 1885 да Кўзма ағога мазмундор жавоб
мактуби йўллашга мушарраф бўлғоним.*

Русиёлик буюк Кўзма ағога бул саломнома,
Манам туркий қавмларга эгам еткурғон аллома.

Вале алломаликдин биз рўшнолик кўрибмизму,
Беастар бир чопон манда, сандадир одми коржома.

Юрурдим тўқ — эдим усто, юпунлашдим бўлиб шоир,
Ҳар тўкисда мазахдурман — бурунли, кўзли ҳангома.

Бўлай пулдор манам — тўнкар шеърларим рўс забониға,
Гаҳи мўлроқ берур ҳосил қилинса токни парғома.

Яна мандин ол-у туршак, тулуп-шапко жўнотиб тур,
Биродарлик қолур мангу ҳалолроқ эрса шартнома.

Соғингай дийдоринг Гулмат, нетайки Ер бўлинғонда
Манго ўлчаб берилмиш Шош, санго — олис Кастирома.

Ғазал, рақам 53

*ёки бир ёқдин зуғумдор бойлар, бир ёқдин шариат
пешволарию майда-йирик амалдорлар ҳажвими йўқиб
йўқор бўлғони ҳам мелодий 1884 да бул ҳақда
Муқимийға йўшатиб ёзғоним.*

Келмағоч ҳолим сўраб дўст, босди душмон пашшалар,
Бир нафар шоир бошинда мингта тарлон пашшалар.

Гоҳ ғувиллар, гоҳ қитиқлар ичга кирғоч почадин,
Ҳасратимни ёзмоғимга бермас имкон пашшалар.

Биттаси бек каби очқўз, мулладек сергап бири,
Яна судхўру қўрс миршаб, қозию хон пашшалар.

Бошқаси тез шеърга қўнди, искади ҳар мисрани,
Ё бировға эрди айғоқ нафси ўпқон пашшалар.

Кимки шоирни ғашига тегса тушгай ҳажвига,
Оқибатким элга кулки бўлди лодон пашшалар...

Кирди қизлар, шеърни тўхтат, сурмани сот, Гулматий,
Ҳайдасам сур пашшаларни, келди жонон пошшалар.

Ғазал, рақам 55

*ёки улусга беқиёс ўғитлар айтгим келғони ҳам
мелодий 1885да ушбунни қиём қилиб ёзғоним.*

Забардастсан ки дардинга қаҳқаҳангни улар эрсанг,
Фалакдин шавқ тила аввал бирон ноёб тилар эрсанг.

Дилинг шавқдин эса маҳрум топай эзгулигни қайдин,
Қароғнинг лоақал кулсин эгик бошни силар эрсанг.

Қовоқдору димоғдорлар — манману жоҳилу худбин,
Ошиноға самимий кул, ёвга заққум кулар эрсанг.

Мазахлай билмаса ёвни, бу эл енгишниям билмас,
Элинг хандонляғи-чун қил агар исён қилар эрсанг.

Азал кулгу билан эзгон эзармонни эзилғонлар,
Қўюб ғофил, кулиб юлғил ки юлғичдин юлар эрсанг.

Бадқовоқ хон, амалдорлар қилур тоқай авомни хун,
Масхара айлаб ўл, Гулмат, бу аламдин ўлар эрсанг.

КРАСНОКОЗЬМИЦА МАЖДУБЛАР

1. КАЛВАК МАХЗУМНИНГ ЯНГИ ЛАВОЗИМИ

Ас-саламу алайка айюҳан-н-набийю ва раҳматуллоҳи ва баракотуҳ...

Қироати мойзабоним махлиёсинда идрок этибдурсизким, каминан ҳувайдо — Калвак махзум ибни Салимсоқ Охунд Шоший бўладир. Хотирини донишингиздин фориг ўлмағон эрса, мелодий 1928 нинг рўзан рамазонинда соҳиби чангал Азроил жонимга човут солғон, бул фожиан оламшумулдин дўсти афрўзим Жулқунбой кўп нохуш бўлғон, бехирад ғанимларим чапак уриб қолғон эрдилар.

Қабри зиёратгоҳимга туфроғ сурилғоч, ғусл эҳтиёжи бирла кафан тирқишидан уён-буён жалонглаб турғон онимда, пахмоқсоқол кучир бобо қўшқанот байталлар қўшилғон колёскони ҳайдаб кетуриб, қаршимда тормуз берди. Дилжониска колёскодин бир давангир тушиб келдиким, онинг қўлинда хиромон айлағон бўчканамо гурзини кўриб, ҳазрати Мункар фақирдин дуо олмоққа келғонини каромат қилдим. Ваҳким, ул ҳазрат дуон раҳматимдин бенасиб ўлиб, қалтис ҳаракатлар ила кафанимни парчин этурға киришди. Фақирни онодин туғилғон ҳолатга келтирғоч, башаран нотавонимға бир назар ташлабоқ, ёқо тутқонича ҳайратдин донг қотди, Ондин сўнг дедиким:

— Оллои тааллонинг салоҳияти беқиёсдирким, лаклак таъвиялар баробаринда бадшаклликнинг севингдек олий намунасини яратмоққа мушарраф бўлибдир. Чунончи, қаншари бадгуноҳингга гурзи тортгали кишининг юраги бетламайдир.

Шундин сўнг ҳазрат қўйнидин блакнут суғуриб, дунёи фонийда қилгон хулқи шаккокликларимни юзимга солиб эрди, далили бурҳонлардин ложарам ўлгонча шафқат тилаб, гиря қилдим. Гуноҳларимнинг тўқсон тўққиз фойзияни ғийбатлар ташкил этибдурким, бундайн истатияга мойилон бандалар еттинчи дўзах оташиға гирифтोर эрканлар.

— Оби кавсардин умидвор бўлмағонинг дуруст,— деб дурурди ҳазрати Мункар.— Ҳатто аросатга муносиблигинг шулким, қадами бехосиятинг етгон кундин иборат ул маскан ғийбатсаройга айланадир.

Ва яна ул жаноб жонимга ора кириб пайрав қилдиким:

— Аммо-лек, омадинг барор эркан, гарчи дўзахга умбалоқ қилинсанг-да, онда шоду муфарруҳ юродурсан, яъни биз сени қўрқитувчи лавозимга муносиб кўрибдирмиз. Вазифаи масъулинг жаҳаннам азобиндаги гуноҳкорларга бирма-бир рўбарў келмоқ, боз устиға аларга тиржайиб назар солмоқликдин иборат бўлғай. Аналҳаққим, афти ажойиботинг ул қайсарпадарларнинг юрагига ғулғула солишда баъдаз асқотадир.

Дилимга таскин қўниб, хандон урмоқликни ихтиёр етдим.

Ҳазратга қуйруқ ўлиб, жаҳаннам равотидин кириб борғоним сонияда дошқазонлар остиға ўтин исроф қилиб тургон шайтонбаччалар фақирни кўриб андоғ мулзам ва музтар бўлдиларким, ҳусни нотабарругимга ул махлуқларнинг ҳасади жўшғонлиги ақли қосиримда акси таҳайюл топди. Қазон ичинда во-войлолар айтиб қанот қоқиб юргон, аз рўзи азал лайлак бўлиб яралмағони боис учиб кетурға ноқобил бўлгон бандан сергуноҳлар каминан ғалвиржамолга нигоҳ солгон асно тахтаи тараша бўлиб қолгонларини айтайинму?

Ҳазрати Мункарга ўғринча кўз югуртиб шуни онгладимки, ул жаноб тахминини тўғри чиққонидин бисёр хушнуд эрди.

Алқисса, кўп замонлар бўлибдир, шул маскан ичра фароғат исканжасидадирман. Бурчи ҳалолимни сидқи-

дилдан уддалаб келгоним қадримға нуфуз ўлиб, яқинда фақирни истаршин қўрқитувчи мансабиға ҳайбаракалла қилдило.

Ношир ағо, бир пайтлар каминанинг «Зарбулмасал» қимматиндаги тансифотларини кетма-кет чоп этиб, савобга чандон ружу қилгон эрдингиз. Бул ҳикоятни ҳам суратлар ила кўз-кўз айлаб, андоғ тахтакач қилингким, қазои бемаҳалимдин хуррам юргон бехирад ғанимларим биз покдамоннинг манноун лилхайр лавозимга сазовор эрконимиздин воқиф ўлиб, илло, хижолат ва тарсида бўлғайлар.

2. КАЛВАК МАХЗУМНИНГ «НАСИҲАТНОМА»СИ

Шанбаи шафақ оқшоминда нўмир тўрт дўзахлагги тўртинчи сон қироатхона остонасиға кафиш ечиб эрдим. «Қобуснома» отлиғ бир китоби сернақшни қўлга олиб, сурункасиға мутолаа қилгоним баъдида маълум бўлибдурким, Кайковус дегонлари ҳам панд-насиҳат тўқиш борасинда каминани хурдабиндин ортиқ нарсани уқмас эркан.

Алқиссаким, шул сониядин иборат мундоғ риёзатли, вале билъакс савоб юмушға кўшиш қилдим. Зеҳни шамширимни илму ирфон чархинда қайраб, бир ғужум панди баъманилар мажмуасини бунёд айлағоч, аларнинг мазмуни тўқнош бўлгонларини алоҳинда-алоҳинда парракурубларға (параграфларға) хижжалаб чиқурға ғайрат этибдурман. Бул «Насиҳатнома» нодонлиғ ила умр гузарон қилиб юргучи тоифага мўлжал қилингон бўлиб, кафолатга шайдурманким, онинг чоп этилмоғи аҳли ғафлатлар учун анчунон наф келтирур.

ОТО ВА ОНО ИЛА МУНОСИБАТ ХУСУСИНДА

1. Эй, ўгул, отони устоз сана. Хотунни бошқариш услубини ондин ўргангил.

2. Ото бирлан оно жанжалға мойил бўлғонинда, аларнинг ўртасиға тушгон ўгул фаросатдин бенасибдир.

3. Дардманд эрсанг — онога, камхарж эрсанг отога ялтоғлан.

ҲАМТОВОҚЛИК (ДУСТЛИК) ЮЗАСИДАН

1. Эй, ўғул, биронки бировга ҳамтовоқ тутинибдир, бул ҳам тирикчилик важҳидандир.

2. Шайтон йўлдин оздириб, баски ҳамтовоқ тути-нибсан, ўзингни ондин ғариб кўрсатгил ва ул маккорни чиқимга муфтало этгил.

ХОТУН ТУТИШ МАСАЛАСИНДА

1. Эй, ўғул, тўй ила тўйчуқда чирманда урғон, дав-ран анжуманда хиромон қилғон ва айниқса, қўлига саз олиб муножот айлағон заифа бехосиятдир.

2. Мазлумангни саводхон қилурға ботинма. Ул гуф-тиғў бўлиш баробаринда закўнлар айтиб бошингни қо-тирғуси.

3. Завжи ҳалолингни маъюсият босғон эрса, они овунтирмоқ иштиёқинда ғайрат кўрсатмагилким, ул ожизаи калтабин ширингуфторлиғингга мазахўрак бў-ладир.

ҒИЙБАТЧИЛИК БОРАСИНДА

1. Эй, ўғул, сенки они туҳмат тўқмоғидин баҳра-манд этиб улгурмағон эрсанг, ул мўлтони ўзингнинг оёғингдин олғуси.

2. Ғийбатнинг оноси — васвасаи вабо. Ҳамчунун, ол-лон серкарам «миш-миш»лар тарқатурға қулай жойлар барпо этибдурким, алар ливоҳона ила от бозоридир.

3. Ғанимларга беаёв бўлгил, ошноларни бурни қо-намайдуրғон даражада «кавла».

РЎЗҒОРОТ ТУҒРИСИНДА

1. Эй, ўғул, башанг юрма, оз-оз ямла. Чунончи, авқот дегонлари соатларга, кийим дегонлари ҳафталарга, алар ҳисобиға мўндаланғон молу дунё эса бир умрга татий-дир.

2. Олиспадар қариндошларни камроқ қидиргил. Зе-ро, гўшангга қўққус бостириб келиб, рўзғоротни тарож айларға алар ҳам андиша қилғайлар.

ФАЗИЛАТЛАР ҲАҚИДА

1. Эй, ўгул, одобли бўлгил. Мансабдорга юз букил-гоч, бемансабдин алиқ ол.

2. Ва яна сахий бўлгил. Тўкин зиёфатлар бериб, казо-казолар жигилдонига мой чапла.

3. Ва яна сабрли бўлгил. Бошлиқ товоқдошинг эрса, устихонга панжа урма.

4. Боз устига ақлли бўлгил. Ўз ининг дўстман деса, лаққа тушмағонинг бўлсин.

Насиҳатномаи гаранмойянинг бир қисми шу дурур. Манзур ўлгон эрса, андак шаъма қилурсизким, камини сўқротбош бул панди бебаҳоларга пайрав айлаб, қатор-қатор ўгитларни Сиз ноширим номига ғалтон этадурман.

3. КАЛВАК МАХЗУМ ХАБАР БЕРАДИ

Чархи кажрафторда қарғишлар чамбарига сазавор ўлгон Ғийбатулло отлиғ бир ножинс собиқда як бора гўрга тиқилғони, ҳой даригким, Мункар-Накирдин таҳсил ва таъзир олурға улгурмай, зимистонбоддин жуфт-так уриб қолғони ҳақинда эшитгучи эрдим.

Ул чаёну ақраб ёқинда дунёи боқийга яна риҳлат қилибдур, зеро, жаҳаннами азимға бир аҳволда кетурилди. Кабзи руҳ сабабин суриштирғон эрдик, бул заҳарзабон шаҳри Тошканинг турассан серқатновинда жаста уриб юргон оннда юз эллик от қўшилғон эиларава («ЗИЛ-150» автомашинаси) дабудурустдан устига юриш қилиб, они қурбақа янглиғ таппак айлабдир.

Бадфеъл шайтонбаччалардин бири Ғийбатуллои бенамознинг оёғидин тутиб анчунон улоқтирдиким, ул тақабур баайн варрак парвоз айлаб, ва яна ҳавода бир лақиқ муаллақ қолиб, ва яна уч бора умбалоқ ошиб, ниҳоятким дошқазонға тушгонини кўриб, чандон хушнуд ўлдим. Шукроналар ила ўйлаб дурурдимки, агарким фақирнинг жамолим нотавон бўлмағон эрса, шул қазонға аллақачонлар ўрдак қилинғон бўлурдим, деб.

Қирқ саржин оғоч қаланиб, аламазон берилғоч, Ғийбатуллои ғаммоз шўрвага чўктирилғон думғаза янглиғ тусланиб, фарёдлар қилурға киришди. Ул бепарҳез айюҳаннос тортиш баробаринда қазон четига тирмашиб, шайтони гўлаҳларға мушт ўқталиб айтурдиким, санларнинг устингдан номаи шикоят битиб, катта хо-

лангни кўрсатурға эришадурман, деб. Аскияпарвар шайтонбаччалар онинг бул нуписан баландпарвозидин қорин қучиб кулур эрдилар.

Уз бурчи масъулимни адо этмоқ иштиёқинда кўзни чақчайтирғон, бақлажаниска бурунни жийирғон, сўйлоқ тишни ғижирлатғон кепатада Ғийбатуллога яқинлашиб эрдим, ул бадкарда афти даҳшатимға нописанд боқиб фақирни кўп мулзам қилибдур.

Боз устиға айтурдиким:

— Ким бўлибсанки, сандин қўрқсам? Еруғ дунёда ғийбат алмидин чала таҳсил кўриб, васвасани қиёмига етказа билмағон Калвак ландавур эконингни ўзгалар фаҳмламағон эрса, сани мана ман танийдурман,— деб.

Анға гарангсиб қолмайинму. Фақир эс-ҳушимни йиғурга чоғланыб эрдим, ул бедаво қўшни қазонларда гуноҳи бисёрини ювиш ила банд ўлғон бандан сергуноҳларга юзланиб, жар солурға тутинди.

— Биродари азизлар,— деб дурурди ул,— истаршин қўрқитувчининг дағдаған угрузасиндин хижолат бўлмағонингиз дуруст. Хачирдин тарқаган бул сўтак беҳад қўрқоқ ва беҳад нотавондир.

Хайриятким, бандан сергуноҳлар нолаи афғон ила машғул ўлғонлари боис онинг маърузаси паққос июятсиз қолибдур. Фақир фурсатни ғанимат онглаб, чўян кўсов воситасинда ул ҳасадгўйнинг каллан бефаросатиға анчунон зарб бердимки, онинг ҳуши бошидин фориг ўлиб, чувончи ғарқи сокинлик ихтиёр айлаб, сув юзасинда пуфакчалар ҳосил қилғонича қазон тубиға равона бўлди.

Хайтовур бул тадбири бадҳаракат Ғийбатуллога бир нав таъсир етқориб, айни кунларда маърузалар айтмоқдин тийнлаб турибдир. Вале, онинг қўшқароғи ҳануз бежо. Сезиб турадурманким, андак иикон топса, фақирни чайнаб кўрурға иштаҳоси мойилдир. Мазкур сониядин иборат ул мўлтонидин баъдаз эҳтиёт юргоним бўлсин. А лаббай, ношир ағо?

4. КАЛВАК МАХЗУМ БЕЗОВТА БУЛЯПТИ

Эй, бандан покдамонлар! Ғийбатулло чакнапарнинг дастидин дод солурға разришайний сўрайдурман. Ул ғаммоз сайлгоҳи жаҳаннамда оройиш ила юрмоғимга раҳна солиб, фақирға бисёр ва бисёр риёзатлар еткурмоқда.

Ул кунким, ҳазрати Жаброил кичик бир ваҳж юзасиндин жаҳаннамга қадам ранжида қилиб эрдилар. Мазкур ташрифдин воқиф ўлғон Ғийбатулло қазону варварақ ичиндан нолаи қийқируқ қилдиким, худолиқ ишига молик арзу таклифотим бор, деб.

Ҳазратнинг фармонияти ила Ғийбатуллои умми-сибъён қазондин азкишан қилиниб, жанобнинг оёқлари остига итқитилғонида, ул баттол савол айтурди:

— Худолиқ ашёларини кўр-кўрона исроф айламоқ жоизмикан?— деб.

Ҳазрат онинг бул фикрини найфу рад этиб, бош теб-ратур эрди.

Ул ғаламус яна айтурдиким, сув юз грайдусда қай-найди, деб.

— Бул ҳарорат оллонинг каромати соясинда андоғ бир қудратга эгадирким,— деб давом қилурди ул,— онинг гирдобига тирик тўнғуз солинса, гўшти макруҳи ҳилло-ҳил пишадир. Баски шундоғ эркан, суви жунбуш-да бўлғон қазон остига яна ва яна тараша ташламоқ-дин наф борму? Нечун бул шайтони гўлаҳлар худолиқ оғочларини беандеша талону яғмо қилурға ботинадир-лар?

Ҳазрати Жаброил ул туллакзоданинг тузоғига сайд ўлиб, онинг таклифотини маъқул дегоч ва яна тежам-корлигини қойил ўлғоч, шайтонбаччалар беҳад мул-зам, фақир ғоят музтар бўлибдирмиз.

Алқиссаким, шул дақиқаи номуборакда Ғийбатуллои оғуниш талон-тарожот ва исрофотга қарши курашув қўмандасига начайлик сифатинда муҳрланди. Онинг ихтиёрига идора ажратилғони сатқан кетсун, валекин ул тажовузпадарнинг бир уюм қарозу тезёзар аптарўч-ка ила қуролланиб олғони чунонам хатарлидирким, бул ҳақда тегишли жойга икки энлик мактуб юбормоқлик-ни шаънимга муносиб кўриб турибдурман.

Ваҳким, охирги пайтларда бапдаи серғуноҳларнинг аксари каминанинг башараи қаҳратониға бесаросима боқурға одатланибдирлар. Фаҳми тифдорим идрок этиб-дурурким, Ғийбатулло алар ила ҳамсуҳбат ўлиб, сирру асроримни фош айламоқ борасинда талай ғайрат қил-ғони бор. Уйламайсизму, агарким итни «бул чўлоқ» де-масалар, биз они четлаб ўтурдик.

Ношир ағо, фақир ҳаққингизга дуолар ёғдириб, ва яна ялинчоғлуғлар ила сўрайдурманким, Ғийбатулло-нинг ёруғ дунёда қилғон жамъики кирдикорларини бир

туркумга ҳижжалаб, авлиёлўшта (авиапочта) воситасинда биз жабрдийда номига заказнўй қилғон бўлинг. Зораким, бул мажмуадин ул чаёнпадарнинг фаришталар назариға кирмай қолғон янги гуноҳи азимлари топилиб қолғай. Токи фақир мазкур айбномаларни дастури аъмал айлаб, Ғийбатуллои ақрабни ҳазрати Жаброил ҳузуринда ўсал қилурға мушарраф бўлойин.

Ёрдамга шитоб қилғонингиз маъқул. Йўқса, мушукка ўчакишғон кўппак даражасиндаги ул сўлакбоз каминаи парвезанни етти дўзах ичра бадном этурға улгурадир.

5. ҚАЛВАК МАХЗУМНИНГ ИЛК МАШҚИ

Ғийбатуллои чаёнпадарнинг наҳс босғон хулқи бадкори хайриятким ўз бошиға кўрунди. Нўмир етти дўзахдаги қазонлардин биринда қош-қабогига сурман сулаймон тортғон, дунёи фонийда ўз эриға хиёнат айлағон бир зулфи сумансой во-войлолар айтиб чўмилиғучи эрди. Ғийбатулло бул парирўға ажратилғон қазон остиндаги ўтга сув уриб, онинг бирла ҳиринглашмоқ пойинда бўлғон бир вазиятда қўлга туширилиб, ва яна шармандаи жаҳаннам қилиниб, боз устиға ишдин олиниб, ниҳоятким қайтадин қазон гирдобига бадарға этилғони ажаб бўлибдир. Фақир ул худройнинг таъқибини нешидин халос ўлуб, эмди хурсанди шакарханд юродирман.

Азбаройи дилистоним равшанравиш ўлғони боис тунув кун жамъики етти дўзахни гиргиттон ўрмалаб чиқиб эрдим. Бул сайри саёҳат дилимин шўхи кофар этиб, каминаи гапшуноснинг ҳуснихати соясинда қатор рубоёт бахти кушод қилибдир.

Нўмир бир дўзахда бўлғон онимда ул гўшаи гулдирамазон тавсифини баён этмоққа тутиниб, батмин қағозға мисралар жавҳарин тўкурдимки, ул бу дурур:

Безорию танбаллар,
Бодахўру «ман-ман»лар,
Чайқовдаги ямонлар
Биринчида ётурлар.

Нўмир икки дўзахни титиб кўрғоч, илҳомим саросар ўлиб, ушбуни қиём этибдирман:

Гапи қўлол дўхтирлар,
Чироқ узган мантирлар,
Чипта йиртмас шапёрлар
Иккинчида ётурлар.

Нўмир уч ва нўмир тўрт дўзахлар тафсилоти бу дурур:

Ишига кеч қолгонлар,
Элга аҳди ёлгонлар,
Оз-кўп пора олгонлар
Учинчида ётурлар.

Қўли қинғир дўкондор,
Отарчию тўйбесор,
Қўш хотунли бир маккор
Тўртинчида ётурлар.

Нўмир беш дўзахда ажиб бир ҳажвиётнинг гувоҳи ўлиб, ҳайратдин яқо тутдим. Кўрингким, бир бандан бедаво жаҳаннам азобидин баҳраманд эрконига қарамай, қазон четиға ёстониб оҳ урғонича китоб титкилар эрди. Фақир гап отдим, гуноҳнинг надир, деб. Ул тандирдин узилгон патирдек ловуллаб айтурди:

— Узгалар қайроғидин тигелануб, ва яна ўзим ғайр айлаб бир ёзувчи ағони танқид найзасига ноҳақ дучор қилиб эрдим. Ул бегуноҳни кўп музтар этиб, муродим ҳосил ўлғоч, дунёи фонийда неча муддат форуғбол юрдим. Эмди онинг жабрини тортиб ётадирман.

Шунда каминна дедим:

— Баски танқидчи эркансан, ушбу рубоётимдин баҳра олиб, они баҳон аҳмарға сазовор этгил-чи.

Ул бадгуфтор рубоётимға назар солғоч, жизғанак азобидин дурри ашк тўкиб дерди:

— Бизни бул жабри бисёрдин ҳориж этурға кафил ўлғонингиз сонияда мазкур байтларни қуёши партав-жамолға тенг қилурға чоғим келадир. Акс ҳолда, айтгонларимни қайтариб олғоним бўлсин.

Дилни қасддан тилгонлар,
Ноҳақ танқид қилгонлар,
Бегуноқдин кулгонлар
Бешинчида ётурлар,—

дедим-у, йўлға равона бўлдим.

Нўмир олти дўзахни сайру тамошо қилиб юргоним

чоқда бир қазонда уч банда лабо-лаб айюҳаннос торта-
ётғонининг устидан чиқибдурман. Узиға бино қўйғон
хумбоши — карнай, қийғирбуруни — сурнай, шилпиғи
эса ғижжаги ноланда эрди.

Қийғирбурундин сўрадим, бу не кулфат, деб. Ул
хаста товушда баён қилурға хезланди:

— Бир маҳкамада котиб эрдим ва шул маҳкамаи
ғийбатхонада дурру дароз бир ўғлон хизматда эрди. Ул
ўғлон жамъи юмушларға камарбаста турғони бароба-
ринда, исёнкор даваралар ила бизнинг фасодли анжу-
манимизға футур етказурди. Алқисса, онинг тўғри сўз-
лиги ўз бошиға етиб, қазонда кўриб турғонингиз, яъни
бошлиғи хумбош, муовуни шилпиқ ва каминан қийғир-
бурун ул ўғлонни маҳкамадин бенасиб этурға имкон
топдик. Гуноҳимиз шулдир.

Фақир аларға нописанд боқиб, ушбуни ҳадис қи-
лурдим:

Ким ишониб амалға,
Олса ёшни қамалға,
Ул бандалар, хак-хак-ха,
Олтинчида ётурлар.

Нўмир етти дўзах борасинда собиқда кўп гаплар
айтилғони боис, бул гулхансарой таърифини изоҳсиз
ҳижжалайдирман:

Ортдан ғийбат айтқонлар,
Хилватда ёр топқонлар,
Ўз дўстини сотқонлар
Еттинчида ётурлар.

Ношир ағо, забонтўёлик борасиндаги мазкур илк
машқларимни қўққус чоп этиб, ул калондимоғ ашъор-
навислар тўдасини таҳликан саросиямаға солғонингиз
дуруст. Аҳли қалам устидин қозонилғон бул музаффа-
рият фақирнинг кучиға қудрат қўшиб, келғусида тур-
фа-турфа байтул-эхзонлар битурға шиддату ҳиддат қи-
лодирмиз.

6. КАЛВАК МАХЗУМДАН ТАКЛИФНОМА

Жаҳаннам гўлаҳларидин бўлмиш Қиличмугуз ла-
қабли шайтон ила дўсти мақтарин тутунғон эрдим.
Вазифан масъулимдин соқит сонияларда онинг гўшаси-

ға ташриф буюриб, суҳбати ҳадисға зўр берурдим. Калтабин Қиличмугузнинг бўйи етиб қолгон Омода исмли қизи бўлиб, ул муаннаси дамсоз дунёи фоний ҳаққинда ҳикоятлар тингламоқни анчунон хуш кўрурди. Шул боис, фақир ул гўшани равшану афрўз қилиб кириб борғоним чоқда Омоданинг кайфи нашод ўлиб, бадшакл дудоқлариға табассум қўнурди.

Ул кунким, камипа жаҳаннам сайлгоҳи саналмиш алафзор ичра ўй-таҳайюлга ғарқон ўлиб, маъюс юрур эрдим. Бул аснода фарёди унон янглиғ товуш чиқориб куйлағонича, сассиқалафлар орасиндан Омодани муғанний шарпаланди. Фақирни кўрғоч, дили хушнуду файзулनावор ўлиб, ва яна бадрафторлиқ ила қошимға йўналиб, боз устиға харис кўзларини ғилдир айлаб, қаршимда мақом қилиб турурди.

Ул муаннас бўзтиканлар оғушига ястаниб эрди, фақир ҳам беихтиёр онинг ёнига тизза урдим. Жаҳаннам уфқиға туташгон найистонлар узра ўлимтиклар пажмурда қанот қоқиб юрар, етти дўзах гулханининг шуъласи безгактоғ чўққиларида яллиғланиб турар, бандан ссргуноҳларининг олис-олисдан таралаётган во-войлолари бир тўда ҳофизнинг шўру шар нағмасини эслатурди.

Омодани дамсоз дунёи фоний ҳикоятларидин айтурға ундаб эрди, фақир сўрдим, недин ҳадис қилойин, деб. Ул қўққус савол бердиким, ёруғ дунёда хотун олгоннингиз борми, деб.

Бул сўроғ жигар-буйрағимға ақрабдек ниш уриб, ғаддор ва ғаммоз навжувонлар касридин чархи кажрафторда чекгон доғи кулфатларим хотиротимда тўфон уриб, ланжу ложарам турурдим. Дўсти афрўзим Жулқунбой собиқда баён этиб бергон бор ҳасратларимни бир-бир тўкиб солғоним ниҳоясинда, Омодани мақтарин фақирға пайрав ўлиб нолаи шеван қилди.

Ул муаннас қяп-қизил кўзларидин дурру ашк супуриб, юнгдор қўллариний дабдуруст бўйнимға қўшчамбар айлаб айтурди:

— Дилингиз мойил эрса, ишқ чўлида тортғонингиз ситамлар ҳаққи сиз мажнунпадарға ёри покбоз бўлурдим,— деб.

Дафъатан ўйланиб қолдим, бул муаннаси лун бироси-бир гўлахни ўйнош тутиб, эмди фақирни тузоқбанд

этмоқ учун ҳийлаи фанг қилурми, дея. Вале, диққатим лашкарини онинг нигоҳига сафарбар этиб, синоғ айлагоним баробаринда онгладимким, ул заифаи ҳикоят-парвар фақирға ошиғу беқарор бўлибдир.

Шунда камина хижил тортиб дедим:

— Отои Қиличмуғузинг мазкур гаплардин воқиф ўлғони дамда фақирға гирибонгир бўлиб, ва яна баргашта кўксимға мугузларини қадаб айтмайдурми — бул жазолар қизимни йўлдан урғонинг учун, деб?

Омодаи хужаста бадкарда отоси бирла бадғуфтор оносини бул никоҳи икроҳга кўндиришни ўз бўйниға олиб, дилистонимға таскин уруғларини сочибдурким, фақир онинг мугузчасидан силаб эркалатибдурман.

Алқисса, кечанги кайфул сафо кунда Қиличмуғуз фақирни ўз ҳузурига физзо-ғиз чорлаб, куёвликка яроқли топилғонимни қутлуғу ҳумоюн қилди.

Ношир ағо, сизни келгуси пайшанбаи бемаврудда бир журъа фурсат толиб, жаҳаннам ўтсаройиға ташриф буюриб, никоҳ кечамизининг шоҳиду бурҳони бўлурға таклиф этадурман. Илло, ул хосиятбарор оқшомда фақирнинг шаъниға муносиб сўзлар ёғдириб, ва яна икки бахтиёр ёстиқдошни фархундаи муборакбод айлаб, аҳли жаҳаннамни жунбушға солғайсиз.

Базми анжуманға пажалуска!

7. КАЛВАК МАХЗУМ УИЛАНДИ

Анчунон тўю тамошо бўлибдурки, ваҳким сиз қуруқ қолибдирсиз.

Нўмир етти дўзах қошнидаги гўлаҳлар ошхонасининг барча истоллари жуфтланиб, дастурхон ёзилғоч, турфа-турфа тансиқ таомлар тортилди. Булар ҳам камлик қилғонини фаҳмлагон қайин онам бир маҳал сихсих сассиқ кабоб кетуриб, онинг устиға кўк бурган сепди.

Базми жамшидга Макоил падари олийлари бош суқиб эрди, Мункару Накир ила ҳазрати Жаброил хизматда қолиб, ул жанобға кўп илтифотлар кўрсатурға киришдилар.

Зиёфат тўринда каминаи ғалвиржамол савлат тўкиб ўтирғон онимда, Омодаи хужаста юлдизи парвиндек ёнимда нур сочиб турурди. Ул муаннас зебу фар кийинғон ўлиб, ва яна бўйниға минжу гавҳарларни пироя

айлаб, ва яна икки мугузчасига қўш балдоқни шақилдоқ қилиб олғон эрдиким, баайни устига бахмал ёпилгон эчкини эслатурди.

Баржаста келинчак иффату инфоил намоийиш этиб сарнигун ўтиргони чоқда, фақир решу бурутни мойга ботириб устихон ғажииш ҳамда онинг илгини қоқиб танаввул қилиш ила иштиғол эрдим. Кетма-кет узатиб турилгон бодаи сулосилларнинг айримларини ғилқин айлаб, айримларини найфу рад қилиб турурдимки, кайфга ғарқон ўлиб, пашшай магасдек оёғим фалакка чўзилмасин деб.

Маю нобдин сарҳуш ўлгон шайтонбаччалар хониш қилиб, ялай-булайлар авжга мингон бир сонияда ҳазрати Жаброил масту аластлик ила шампанискага човут солгонини пайқағоним аснода, устихонга яна кўнглум кетиб, ғафлатда қолибдурман. Ул ҳазрат шишай қомаддорни ёнбошлатиб, бўғзиға урилгон кишанни бўшатиб эрди, онинг прубкаси шиддаткор парвоз айлаб, боз устиға каминанинг жамолини мўлжал олғонича учиб келиб, бақлажаниска бурунни расвои пароканда қилибдур.

Бул зарби бемаҳалдин доғда қолгон фақир беҳуш ағдарилгон онимда ақли қосир қайин отам ўтда тоблангон ғишти кетуриб бурнимга пайванд этибдурким, жигар-жигардин нолаи унон тортиб, яна ҳушимга қайтибдирман.

Тортгон азобим сатқай кетсун. Қизитилгон ғиштга чаплангон бақлажаниска бурун ҳилло-ҳил пишиб, кадношқовоқ нусхасига кирибдур. Қўшқароғим ўртасида ҳосил бўлгон пахсадевор фақирни келин рўбарўсинда беҳад хижолат қилғонига куяйму?

Хайриятким, базми анжуман жангу жадалсиз тугаб, бурун шишғонидин бўлак кўнгулсизлик бўлмағони ҳолда яқун қилинди. Алқисса, каминан парвезан Омодаи покбознинг висолига иттисол ўлиб, форуғбол турмушға мушарраф бўлибдурман.

Ношир ағо, сизға хужаста келинчакнинг сурати ҳувайдесини юбориш барқбаринда илтимослар айтадурманким, они кўзга чалинадургон жойда чоп этиб, ақли китобхонни ҳайрат тўфонига гирифтор қилғайсиз.

1979

МУНДАРИЖА

ҚИССА

Ялтироқ тугма 3

ТУРКУМ ҲИКОЯЛАР

Мирзақанд пиённинг ҳасратлари 143
Аканг қарағай Гулмат 157
Калвак маҳзумдан мактублар 178

На узбекском языке

Анвар Абиджан

ВЕЛИКОЛЕПНЫЙ ГУЛМАТ

Повесть и рассказы

Тақризчи Н. Аминов

Редактор Э. Миробидов. Рассом А. Фуломов. Расмлар редактори Р. Зуфаров. Техн. редактор У. Мим. Корректорлар: Ф. Зоиджонова, М. Мирзарахимова.

ИБ № 2019

Теришга берилди 6.02.87. Воспшга рухсат этилди 27.03.87. Р—03562. Формати 84×108^{1/32} № 1 босма қоғозга «Литературная» гарнитурда юқори босма усулида босилди. Шартли босма листи 6,0. Нашр листи 10,6. Шартли босма листи 10,08. Шартли кр.-отт. 10,29. Тиражи 45000. Вујуртма 382. Баҳоси 70 т. Шартнома № 176—88.

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети «Еш гвардия» нашриёти. Тошкент 700113, Чилонзор м.ви, 8 квартал, Қатортол кўчаси, 60.

Ўзбекистон КП Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ ордени босмахонаси, Тошкент, Ленин кўчаси, 41.